

Nordia
Tiedonantoja

Numero 1/2009

Viisi vuosikymmentä oululaista maantiedettä

Jarmo Rusanen (toim.)

Nordia Tiedonantoja

Pohjois-Suomen maantieteellisen seuran
ja
Oulun yliopiston maantieteen laitoksen
julkaisuja

Osoite: Maantieteen laitos
PL 3000
90014 OULUN YLIOPISTO
juho.luukkonen@oulu.fi

Toimittaja: Marja Anttonen

Nordia Tiedonantoja
ISBN 978-951-42-9033-6
ISSN 1238-2078

Multiprint Oy
Oulu 2009

Sisällys

Esipuhe <i>Jarmo Rusanen</i>	1
Vääntöjä ja kääntöjä <i>Juhani Hult</i>	5
Maantiede ja yhteiskunta <i>Eino Siuruainen</i>	11
Laitoselämää kahdella vuosituhanella <i>Olavi Heikkinen</i>	21
”Joensuun koulusta” Oulun yliopiston yleis- ja aluemaantieteen professoriksi: havaintoja ja kokemuksia matkan varrelta <i>Anssi Paasi</i>	29
Oulun aika: Mitä olenkaan ajatellut! <i>Pauli Tapani Karjalainen</i>	47
Suomalaisen matkailumaantieteen pohjoinen kotipaikka <i>Jarkko Saarinen</i>	53
Lyhyt historiikki Oulun yliopiston Oulujärven tutkimusaseman toiminnasta (1973 - 2003) <i>Seppo Luoma-aho</i>	61
Minä, Mantsa ja Oulujärvi <i>Pentti Aman</i>	67
Sattuma kuljettaa... <i>Leo Koutaniemi</i>	81
Muistojen nostalgiaa <i>Salme Juola</i>	91
Maantieteen laitoksen kirjaston tarina <i>Eila Tapio</i>	99

Sosiaalisen pääoman skaalaus. Paikallisia ja ylipaikallisia näkökulmia maankäyttöön Nellimissä, Inarissa <i>Mari Riipinen</i>	105
Paikan tekstit ja niiden henki. Johdatus geosemiotiikkaan – matkakertomus paikan kulttuuriseen ytimeen <i>Ilkka Luoto</i>	111
Making bridges, removing barriers: Cross-border cooperation, regionalization and identity at the Finnish-Swedish border <i>Eeva-Kaisa Prokkola</i>	117
Evolving cross-border urban networks: Case studies in the Baltic Sea area <i>Tarmo Pikner</i>	121
Aluepolitiikan yhteiskunnalliset merkitykset ja muutos. Hyvinvointivaltiosta kilpailuvaltioon <i>Tea Remahl</i>	125
Luonnonmaantiede globaalimuutostutkimuksen ytimessä <i>Miska Luoto</i>	131
Maantieteen laitoksella vuosina 1964-2008 valmistuneet väitöskirjat	139
Maantieteen laitoksella vuonna 2008 valmistuneet Pro gradu -tutkielmat	145
Tunnelmakuvia vuosien varrelta	149

Alumneilta alumneille – maantieteen laitos 50 vuotta

Maantieteilijöiden XI Alumnipäivä ja maantieteen opiskelijoiden
ammattikuvaseminaari 20.2.2009

Paikka: Oulun yliopisto, Saalastin sali, päärakennus,
Pentti Kaiteran katu 1, 90570 Oulu

Ohjelma

<i>Puheenjohtaja</i>	<i>Professori Jarmo Rusanen</i>
10.15 - 10.20	Professori Jarmo Rusanen, maantieteen laitos Tilaisuuden avaus
10.20 - 10.40	Rehtori Lauri Lajunen, Oulun yliopisto Tiedeyliopiston haasteet
10.40 - 11.10	Emeritusprofessori Matti Häkkinä Aleksilta Karjasillan kautta Linnanmaalle
11.10 - 11.40	Kehitysjohdaja Ossi Tuomi, Helsingin yliopisto Kylätutkijasta korkeakoulubyrokratiksi
11.40 - 13.00	Ruokailutauko
<i>Puheenjohtaja</i>	<i>Suomen Akatemian varttunut tutkija Toivo Muilu</i>
13.00 - 13.20	Projektipäällikkö Mika Rantakokko, Thule-instituutti Maantieteilijä kansainvälisenä yleismiehenä
13.20 - 13.40	Lehtori Kyösti Rajanen, Yli-lin yläaste Maantiede perusopetuksessa
13.40 - 14.00	Kansliapäällikkö Kaisa Ainasoja, Lapin lääninhallitus Allut ja Ellut loputtomassa hallinnon muutoksessa
14.15 - 15.00	Kahvit
15.00 - 15.20	Projektipäällikkö Toni Sankari, Oulun seudun ammattikorkeakoulu Projektista toiseen
15.20 - 15.40	Professori Alfred Colpaert, Joensuun yliopisto Etelästä pohjoiseen, lännestä itään
15.40 - 16.00	Keskustelua ja päätössanat

Iltaohjelma

Illatilaisuus Illatilaisuuden järjestävät yhdessä Pohjois-Suomen maantieteellinen seura ry ja maantieteen laitos. Paikkana on ravintola Hilikku, Kasarmintie 8h, 90100 Oulu

Illalliskortti Illalliskortti, a' 33€, maksetaan Pohjois-Suomen maantieteellisen seuran tilille, **110730-630115**, **viitenumero 5225**, 10.2.2009 mennessä. Maksu ehdottomasti viitenumeroa käyttäen!

Ohjelma

19.00 - Tervetuliaismalja
Ruokailu
Ruokapuhe Jarmo Rusanen:
Maantieteen laitos nyt ja tulevaisuudessa
- 00.00 Vapaata seurustelua

Lisätietoja Alumnipäivien tiedotus on sivuilla
<http://www.oulu.fi/geography/>
Jarmo.Rusanen@oulu.fi, p. 08-553 1707,
040-5885086

Lämpimästi tervetuloa kaikki
maantieteen alumnit!

Esipuhe

Viisi vuosikymmentä oululaista maantiedettä

Hyvä lukija,

Käsissäsi on Oulun yliopiston maantieteen laitoksen 50-vuotisjuhlajulkaisu. Avoin kutsu kirjoittajaksi esitettiin kaikkiaan noin 750 maantieteen laitoksella joko LuK-, FM-, FL- tai FT-tutkinnon suorittaneelle maantieteilijälle tai laitoksella pitemmän ajan työskennelleelle henkilölle. Erillinen pyyntö osallistua kirjoitustalkoisiin lähetettiin noin 30 henkilölle. Kirjoitusten toivottiin olevan vapaamuotoisia, laitoksen historiaa sivuavia.

Tutkimuksen ajankuvasta kertovat vuoden 2008 väitöstilaisuuksien *lectio praecursoriat* eli viiden väittelijän johdatus väitöskirjan aiheeseen väitöstilaisuuden aluksi. Julkaisuun liitettiin myös luettelot 44 pro gradu -tutkielman tekijästä ja aiheesta sekä vuoden 2008 loppuun mennessä tehdyistä väitöskirjoista. Tutkimustoiminnan tulevaisuutta kuvaamaan liitettiin viimeisin laitoksella pidetty luonnonmaantieteen virkaanastujaisesitysmarraskuulta 2008.

Kirjoittajat ovat toimineet eri tehtävissä maantieteen laitoksella. Työtehtävien luonne kuvastuu kirjoituksista hyvin. Ajallisesti muistelmat kattavat laitoksen tähänastisen toiminnan vuodet eli ajanjakson 1959-2009. Teemoina ovat esillä henkilökohtaiset muistelmat ja kokemukset, Oulujärven ja Oulangan tutkimusasemat sekä kirjasto. Julkaisu on rakenteeltaan aikamatka maantieteen laitoksen alkuvaiheista nykyisyyteen, myös tulevaan kurkistaen.

Laitoksen muodostavat eri tehtävissä toimineet henkilöt, vastaavasti organisaation 'muisti' koostuu näiden henkilöiden muistoista ja tekemisistä. Muistelmat ovatkin osin hyvin syviä ja henkilökohtaisia, jopa uusia ulottuvuuksia laitoksen aiemmasta toiminnasta avaavia. Valokuvat täydentävät kokonaisuutta. Onpa yksi kirjoitus kirjoitettu jo 1970-80 luvuilla! Kirjoituksista ilmenee monin tavoin milloin tuskaa, milloin iloa, hyviä hetkiä, haasteita, haikeutta, erimielisyyksiä, painostusta, opettavaisuutta jne. Rivien väleihin kannattaa tutustua.

Kirjoitukset avaavat hyvin tutkimuksessa tapahtuneet muutokset. Alkuvaiheen empiirisuus on vaihteittain laajentunut teoreettiseksi, kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen ote kulkevat rinnakkain, käsitteellisyys astuu kehiin. Paikkatieto- ja kaukokartoitusjärjestelmät täydentävät edellisiä, tutkimuksen kirjo ulottuu syvän humanistisesta kohti eksaktia luonnontiedettä. Kirjoituksista suorastaan pursuavat esille maantieteellisen tutkimuksen toisiaan täydentävät ja monipuoliset mahdollisuudet, jotka kuvaavat hyvin laitoksen tutkimuksen nykyhetkeä, jopa sen harmoniaa. Usko menestyksekkääseen tutkimukseen jatkossakin on kirjoitusten perusteella vahva.

Laitoksen harjoittaman yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen merkitys tuodaan esille useissa kirjoituksissa. Hyvät suhteet yhteiskuntaan edesauttavat kaikkea laitoksen toimintaa.

Yhteiskunnalle tuleekin tarjota sellaista tutkimusta, jota se tarvitsee, ei välttämättä sitä, mitä se haluaa, kuten joskus on todettu. Vuosittain järjestettävät Alumnipäivät lisäävät omalta osaltaan tätä vuorovaikutusta.

Oulujärven tutkimusasema, joka hankittiin yliopistolle vuonna 1975 ja lakkautettiin vuonna 2003, on merkittävä muisteluiden kohde. Asema tarjosi hyvät olosuhteet ihmissuhdetaitojen oppimiselle ja yhteisöllisyyden kokemiselle luonnontieteellisen kenttäopetuksen lomassa. Kahvipöytäkeskustelujen perusteella kenttäkurssien lisäksi ulkomaan ekskursion tuntuvatkin olleen niitä kursseja, joiden anti on useilla ollut pisimpään mielissä.

Kirjastojen toiminta on muuttunut laitoksen historian aikana jokseenkin kokonaan. Omasta kirjastosta on luovuttu aikoja sitten. Kirjastot ovatkin enenevässä määrin virtuaalisia. Kirjastokorttien pläämisen sijaan sadat maantieteen kannalta merkittävät, ja tuhannet muut sarjajulkaisut ovat tavoitettavissa muutamalla tietokoneen näppäimen painalluksella omasta huoneesta tai vaikka kotoa tauotta eli 24/7 nykykielen termin sanottuna. Perinteistä paperiversiota julkaisusarjoista ei juuri kukaan kaipaa. Muutoksista huolimatta kirjastohenkilökunnan taustatyö, usein meille käyttäjille täysin näkymätön, on rakentanut pohjan laitoksen perustoiminnoille, tutkimuksella ja opetukselle.

***

Juhlajulkaisun nimeä 'Viisi vuosikymmentä oululaista maantiedettä' voidaan pitää varsin haasteellisena. Julkaisun tavoitteena ei ole ollut olla kattava, kaikkien laitoksella työskennelleiden historiankirjoitus, saati laitoksen tieteellinen historia. Sellaisen kirjoittamiseen ei näinä aikoina voi oikein kannustaa ketään tutkijaa, saati painostaa. Ajalle ovat tyypillisiä pääasiassa englannin kielellä kirjoitettavat tutkimukset kv-sarjoihin, joilla ovat alan kovimmat *impact factorit*. Ne tukevat tutkijan, ja sitä kautta laitoksen, tiedekunnan ja yliopiston menestymistä tulevaisuudessa RAE-arvioinneissa (= *Research Assessment Evaluation*). Yliopistoura ei avaudu enää kotimaisilla kielillä kirjoitetuilla tutkimuksilla. Hieman karrikoiden voi myös sanoa, että ainakin osalla kirjoittajista muistelmiin käytetty aika on ollut laitoksen rahojen tuhlausta. Luonnontieteellisen tiedekunnan, jossa laitos sijaitsee, rahanjaossa tällaisen juhla-julkaisun merkitys on pyöreä nolla kv-julkaisemisen merkityksen korostuessa. Onneksi laitoksen erinomainen menestys tutkimuksessa ja opetuksessa sallivat hyvin mielin tällaisen sivuaskelen. Voimme hyvällä omalla tunnolla viettää tasavuosisuhlia ja kirjoittaa halutessamme myös juhla-kirjoituksia.

Ajalle ovat myös tyypillisiä yksikköön kohdistuvat strategiavaateet, erilaiset arvioinnit ja hallinnoimisen ylenpalttinen lisääntyminen. Laitoksen käsitys ei välttämättä ole määrittävien. Opetuksen vuotuinen itsearviointi on kaikille tutkija-opettajille tuttua. Laitoksen koko toiminnan laadun tulee olla kirjoissa ja kansissa juhlavuoden lopussa. Onpa laitos inhimillisiä voimavaroja koskevan toiminnantarkistuksen kohteena, toteuttajana Valtiontalouden tarkastusvirasto. Valtion tuottavuusohjelma merkitsee käytännössä laitoksen tukipalveluissa työskentelevien siirtymistä palvelupisteisiin. Ympäristökatselmus on meillä olevista prosesseista uusin. Koko Suomen yliopistolaitoksen muuttuessa myös yliopiston johtosääntö ja sen myötä mm. hallintorakenne tulevat muuttumaan. Perustettavat 'Schoolit' ovat tapetilla, johtamisjärjestelmä on muutospaineissa ja budjetointi

muuttuu. Hallinnon tietojärjestelmät, eivät useinkaan kovin suosittu, valtaavat alaa. ESS, Sole™, Travel, Rondo ja WebOodi alkavat olla arkipäivää, väliin tuskaistakin, kaikille työntekijöille. Yliopistouudistuksen vuoksi kaikki asiakirjasarjat päätetään, eli mapit tulee sulkea tänä vuonna. Ja avataan uudelleen ensi vuonna!

Vaikka tutkimuksen ja siihen pohjautuvan opetuksen ja niihin pohjautuvan yhteiskunnallisen vuorovaikutustehtävän ympärillä oleva hallinnointi paisuu, on maantieteen laitos pystynyt välttämään niiden uhkaamat pahimmat karikot. Kolmen viime vuoden aikana on valmistunut yhteensä 90 maisteria läpäisyprosentin ollessa tasan 100. Samana aikana valmistui yhteensä 10 tohtoria vuoden 2008 luvun oltua viisi. Vuosi 2008 olikin perus- ja jatkotutkintojen määrällä mitattuna laitoksen historian kautta aikojen menestyksellisin vuosi. Juhlavuosi 2009 saattaa olla tohtoritutkintojen osalta vielä edellistäkin parempi. Laitoksen ensimmäisessä RAE-arvioinnissa se kuului yliopiston seitsemän parhaimman tutkimusyksikön joukkoon koko yliopistossa, maantieteen tieteenalan kautta aikain ensimmäinen akatemiaprofessori toimii toista vuotta laitoksella, laitos mainittiin arvioinnissa yhtenä tunnetuimpana alan laitoksena Pohjois-Euroopassa ja kaksi tämänhetkistä Suomen siteeratuinta maantieteilijää työskentelevät laitoksella. Kansainvälinen liikkuvuus lisääntyy entisestään. Monilla muillakin mittareilla mitattuna laitos on menestynyt erinomaisesti. Edellä esitetyn perusteella on helppo todeta, että tähänastinen toiminta on luonut vankan pohjan tulevalle, ja laitos voi luottavaisin mielin aloittaa toisen 50-vuotisjakson.

***

Toivotan lämpimät kiitokset kaikille juhlijulkaisuun kirjoittaneille, Pohjois-Suomen maantieteelliselle seuralle yhteistyöstä sekä muille juhlijulkaisun tekemiseen osallistuneille.

Kiitokset kuuluvat myös nykyisille ja tuleville Alumneille, joille kaikille juhlijulkaisu jaetaan laitoksen XI Alumnipäivien yhteydessä 20. helmikuuta 2008 paikkana Oulun yliopiston juhlaseremonioiden pitopaikka Saalastinsali. Laitoksen kaksivaiheinen 50-vuotisjuhla jatkuu samassa salissa 6. marraskuuta 2009 Maantieteen päivien merkeissä. Tervetuloa kaikki Alumnit myös silloin Ouluun.

Oulussa 10. helmikuuta 2009

Jarmo Rusanen
Juhlijulkaisun toimittaja
Maantieteen laitoksen johtaja

Juhani Hult

Vääntöjä ja kääntöjä

Sisälle...

Tuon artikkelissani esille pääasiassa henkilökohtaiset kokemukseni Oulun yliopiston maantieteen laitoksella työskentelystäni. Siksi olen artikkelin nimeksi ottanut sanat vääntöjä ja kääntöjä, jotka luonnehtivat mielestäni yleisellä tasolla asetelmaa työolosuhteissani.

Suoritettuani keväällä 1960 lisensiaatin tutkintoon kuuluvan viimeisen tentin professori Leo Aariolle, hän muutamaa päivää myöhemmin kysyi, voisinko lähteä hoitamaan maantieteen apulaisen virkaa Oulun yliopistoon. Olin hänen tietämänsä mukaan ainoa vapaalla jalalla oleva lisensiaatin tutkinnon suorittanut, mikä oli viranhoitajan pätevyyden vähimmäisvaatimus. Lupasin miettiä yön yli, sillä olin jo saanut opettajan viran Helsingistä. Asiaa pohdittuani päädyin tulokseen, että opettamisen osalta yllämainituissa tehtävissä ei ollut periaatteessa eroa ja olin sinänsä kiinnostunut tutkimustyöstä, kandidaatin- ja lisensiaatintutkielmien kokemusten pohjalta. Näin kevyesti pikkusormi tuli annetuksi yliopistotyöskentelylle, joka sitten vei koko käden. Asia ilmoitettiin professori Uuno Varjolle, jonka olin aikaisemmin tavannut maantieteen laudatur-retkellä Keski-Euroopassa vuonna 1956.

Menin sitten heinäkuussa 1960 Oulun yliopiston hallintovirastoon ja kysyin tiskin

ääreen kiirehtineeltä rouva Hiltuselta, olisiko täällä apulaisen paikkaa? Hämmästyneenä hän kysyi: ”Siivousapulaisenko?” Asia selvitettiin ja naurua riitti. Menin saman tien professori Uuno Varjoa tapaamaan, laitos sijaitsi samassa rakennuksessa Aleksanterinkatu kuudessa. Hän oli muiden kanssa siirtelössä vasta tuotuja työpöytiä paikoilleen. Näin asiat saatiin osaltani järjestykseen ja työskentely voitaisiin aloittaa syksyllä.

Kyllä se aloitustilanne oli surkea, kirjallisuutta ei liioin ollut, opetus piti ensimmäisenä syksynä perustaa pitkälti muistin varaan, se onneksi toimi. Nopeasti tilanne kuitenkin korjaantui. Oulun yliopisto sai normaalien määrärahojen lisäksi ns. perushankintamäärärahan, jonka turvin kirjastonkin tilanne korjautui muutamassa vuodessa. Professori Varjo oli hyvin aktiivinen ja vaati osuutensa laitoksen kehittämiseksi. Sama tyyli oli hänelle luonteenomaista hänen koko toimintansa ajan. Näistä kokemuksista oli minulle hyötyä myöhemmin, kun siirryin vasta perustetun (1969) Joensuun korkeakoulun apulaisprofessoriksi vuonna 1971. Siellä aloitimme maantieteen pääaineopetuksen jo 1972. Olin silloin ainoa viranhaltija maantieteessä!

Oulun yliopistossa vallitsi yleisesti ottaen hyvin innostava ilmapiiri. Siihen vaikutti olennaisesti va. Rehtori Pentti Kaitera. Hän järjesti mm. henkilökunnantilaisuuksia

ja piti niissä hyvin kannustavia puheita ja innostava ilmapiiri oli tarttuvaa. Hallintoviraston henkilökunta, erityisesti yliopiston sihteeri Aleksis Kotkansalo, neuvoi hallinnollisissa asioissa. Jouduinkin kääntymään hänen puoleensa hoitaessani jo seuraavana vuonna kesäyliopiston sihteerin tehtäviä. Kollegoihin tutustuin nopeasti, olivathan muutamat professorit tuttuja jo omalta opiskelujaltani Helsingin yliopistolta. Tiedekuntien kokouksiin osallistuivat aluksi kaikki alan professorit, apulaisprofessorit ja näiden virkojen hoitajat.

Jaoin Reijo Helteen kanssa puoliksi apulaisprofessorin viran hoidon. Seuraavana vuonna saatiin toinen apulaisprofessori, josta lähtien hoidimme kumpikin täysiä virkoja. Professori Uuno Varjo sanoi heti alussa, että virkaan kuuluu tutkimustyön tekeminen, joten väitöskirjaa pitää ryhtyä laatimaan. Sen tekemiseen suuntautuikin sitten pääosa aktiivisuudesta. Opetus oli järjestetty Helsingin yliopiston tapaan niin, että maantieteen opetukselle oli varattu viikko-ohjelmassa perjantai ja lauantai. Näin saattoi omistaa neljä päivää viikossa tutkimukselle, tosin opetuksen valmistelu vei siitä melkoisen osan.

Vääntöä...

Alkuaikoina saattoi johtajan käyttäytymisestä haistella, ”ettei oikein kuulunut johtajan poikueeseen”, kuten Jouko Alestalo osaltaan asian minulle ilmaisi. Kirjoitimmekin professori Leo Aariolle, että hän ryhtyisi ohjaamaan meidän väitöskirjatöitämme. Emme saaneet vastausta kirjeeseemme, mutta ilmeisesti professori Aario ja professori Varjo olivat keskustelleet asiasta. Käy-

tännössä professori Varjon ohjaus ilmeni mm. siten, että hän toi minulle sellaista laitokselle saapunutta kirjallisuutta, joka työni kannalta oli täysin epäkuranttia.

Väitöskirjatyön ensimmäisen kirjoitetun version luettuaan professori Varjo totesi, että siihen tulee lisätä loppuosaan tutkimukseen liittyvä teoriaosuus. Hämmästyin tästä melkoisesti, sillä mielestäni työhön sisältyi jo sellainen. Hermostuin palauttelaisuudessa siinä määrin, että löin nyrkkiä pöytään ja hihkaisin: ”Mitä vitkuttelua tämä oikein on?” No, rauhoituin sitten ja löysin mielestäni sopivan tulkintamallin. Sen jälkeen asia meni päätökseen. Tämä kokemus osoittautui myöhemmin hyväksi, sillä ohjattessani kandidaatin tutkielmien tekijöitä usein ilmeni aihetta rakentaa malli varsinaisen aiheen käsittelyssä syntyneiden tulosten tulkintaa varten.

Viritystila

Laitoksen henkilökunta kasvoi jatkuvasti. Laitoksen toimintaan kuuluivat viikoittaiset yhteiset kahvittelut torstaisin puoliltapäivin. Niissä käsiteltiin monia käytännön kysymyksiä, tosin äänessä oli pääasiassa professori Varjo. Kerran Heikki Pesonen totesi jostakin asiasta: ”Olen ajatellut, että...” Tähän professori Varjo tiuskaisi: ”Täällä ei ajatella, täällä tehdään työtä!” Erään kerran palatessamme kyseisestä palaverista eräs assistentti totesi: ”On tuo Varjo ihmemies, suu käy, vaikka järki seisoo!”

Laitoksella järjestettiin myös syys- ja talviretkiä. Käytiin mm. Rokualla hiihtämässä, Kostonjärvellä Kuusamossa sekä monessa muussa kohteessa lähellä tai kaukana. Retket sinänsä olivat myönteinen

piirre, vaikka johtajakeskeinen tunnelma ei siitä muuttunutkaan. Tällaista tunnelmaa pidin itse opiskelijoiden kannalta haitallisena. Ainakin nuoremman henkilökunnan se johti melkoiseen sulkeutumiseen, mikä ilmeni oululaisten käyttäytymisessä esim. valtakunnallisilla maantieteilijäpäivillä.

Professori Varjon olemus ja käyttäytyminen vaikuttivat myös myönteisesti. Sellaista oli hänen jatkuva kannustuksensa tutkimustyön tekemiseen. Kielteistä olivat hänen varsin jyrkät ja vahvat asenteensa, mielipiteensä, jotka vaikuttivat myös lamaannuttavasti ja johtivat sulkeutumiseen ja oppositioasenteisiin. Professori Varjo itse oli hyvin aktiivinen sekä tutkijana että laitoksen kehittäjänä. Tutkimuksia hän teki jatkuvasti. Laitoksen henkilökunta kasvoi. Kirjasto oli laaja ja sen vaihtosuhteet olivat laajat. Tutkimusvälineitä hankittiin jatkuvasti. Julkaisusarja perustettiin Pohjois-Suomen Maantieteilijäin seuran yhteyteen.

Vääntö ja käänö

Laitoksen toiminnan alkuaikoina ehdotin, että ryhdyttäisiin keskustelemaan maantieteen filosofiasta ja metodiikasta. Ehdotukseni naurettiin välittömästi alas. Ehkä Oulun puute oli juuri tässä. Professori Varjolle maantieteen metodiikka tutkimuksessa oli ns. aluemaantieteellisen menetelmän käyttö. Tutkimusaiheesta riippumatta sitä tuli käsitellä aluemaantieteellisen kehikon sisällä. Olemme kuitenkin havainneet, että tieteenfilosofisten suuntausten esittely ja niiden ja maantieteen välisten suhteiden tarkastelu on nykyinen valtatrendi. Itse päätin toteuttaa sitä Joensuun korkeakoulussa ja yliopistossa. Ja se suuntaus oli yhtenä elementtinä ns.

joensuulaisessa maantieteessä, kuten sitä jossain vaiheessa kutsuttiin.

Myönteistä

Henkilökunnan avuliaisuudesta voin kertoa eräästä omakohtaisesta kokemuksesta. Olin hakenut joskus 1960-luvun loppupuoliskolla virkaa ja saanut lisäansioitumisaikaa kesän puoliväliin saakka. Minulla oli eräs tutkimus valmistumassa. Ihan viime tipassa konekirjoittaja ja taittaja lupasivat tulla illalla töihin. Taitto saatiin näin valmiiksi ja seuraavana päivänä aloitimme painatuksen laitoksella olevalla offset-koneella. Siinä oli kuitenkin telan kumivaippa yhdestä kohtaa kulunut ja teksti hävisi siltä kohdalta. Uutta telaa ei siihen hätään ollut saatavissa. Keksimme laittaa telan ja vaipan väliin paperiliuskan kohottamaan vaippaa – se toimi. Julkaisu tuli valmiiksi juuri ajoissa. Unohdimme pestä telat. Painajan tullessa kesälomalta hän oli käynnistänyt koneen. Kuului vain rusahdus – kaikki telat piti uusiksi, sillä yhteen liimautuneena kuivuneen musteen avulla ne repeytyivät pilalle. Uno vähän torui ja syystä kyllä.

Professori Uno Varjo ajoi tarmokkaasti maantiedettä vastaamaan alueen tutkimuskysyntään. Monet tutkielma-aiheet oli valittu tällä perusteella. Niinpä useat valmistuneet saivat työpaikat kunnista – yhdestä tuli maaherra, muutamasta kunnanjohtaja sekä eräät saivat työpaikan maan keskuhallinnosta. Itse sain tutkimustehtävän Pohjois-Pohjanmaan Seutukaavaliitolta. Alueen maatilataloudesta tuli laatia tutkimus sekä mautilojen ja maatalousväestön lukumäärien kehitysennusteet vv. 1970–2000. Otin tehtävän vastaan sillä ehdolla, ettei

professori Varjo olisi jäsenenä työtä ohjauksessa työryhmässä.

Ennusteen laatiminen johti myös menetelmälliseen kehittämiseen. Pohjois-Pohjanmaan Seutukaavaliitto asetti ehdoksi sen, ettei alueen peltoala saanut kasvaa ennustekaudella. Maatilojen lukumääräennusteen tuli lisäksi perustua olemassa olevien peltojen sijaintiin ja laajuuteen. Tätä varten kehitettiin peruskarttapohjaisen peltopinta-alojen silmämääräisen arviointimenetelmän. Siinä arvioidaan 1 neliökilometrin ruudussa olevat 1) suhteellisesti vallitseva maankäyttölaji, 2) mitä maankäyttölajeja ruudussa sinänsä esiintyy (maankäyttölajit: pelto, metsä, suo, vesi, rakennetut alueet). Osoitettiin, että menetelmän virhe oli alle 1 % kun arvioitava pinta-ala ylitti 10 000 ha. Menetelmä on siis tarkka suurten pinta-alojen käsittelyssä. Lisäksi vallitsevan peltoalan pinta-ala oli keskimäärin 24 ha, minkä arvioin silloisten näköalojen mukaisesti olevan riittävän yhden maatilan tarpeisiin. Laskennassa otettiin vielä huomioon sellainen peruste yhden maatilan peltoalatarpeeksi, jos kolmessa toisiinsa rajoittuvassa ruudussa oli kolme ns. väistyvän peltoalan merkkiä, sillä niiden keskikoko oli noin 8 ha ja $3 \times 8 \text{ ha} = 24 \text{ ha} =$ yksi maatila. Maatilojen lukumääräisen muutoksen perusteena käytin Pohjois-Ruotsin maatilojen kehitystrendejä viljelmäsuuruusluokittain ja vyöhykkeittäin eriteltyinä. Ruotsin kehityshän oli noin kaksikymmentä vuotta Suomea edellä. Kehitysennusteen ja karttaperusteisen laskelman ero v. 2000 oli noin 1 %. Professori Matti Häkkinen on sittemmin todennut, että Koillismaan kunnissa ennusteen ja todellisen tilanteen ero v. 2000 oli vain muutama tila. Hämmästyttävä osuus ennusteella, jonka aikaväli oli 30 vuotta ja lukumäärän muutos noin – 80 %.

Testasin Joensuussa karttapohjaisen silmävaraisarviointin yleispätevyyttä. Osoitettiin, että se on yleisesti käyttökelpoinen ja että perehtyneisyys kartan käyttöön parantaa arvioinnin tarkkuutta.

Tutkimuksen kannalta on tässä mielestäni yleispätevää se, että ”pakkotilanteessa” tutkimustehtävä voi johtaa menetelmien kehittämiseen.

Edellä kuvatun ennusteen pohjana oli vuoden 1969 maatalouslaskennan tilakohmainen reikäkorttiaineisto, joka oli hankittu kopiona maantieteen laitokselle. Tilat oli paikallistettu peruskarttalehdittain, sen työn olin tehnyt pääosin itse, osan työstä tekivät opiskelijat urakkapalkalla. Tietokoneajot suoritettiin peruskarttalehdittäisen tilaryhmittäen pohjalta. Suurtyön reikäkorttien koodaamisessa teki laitoksella Salme Juola, joka toteutti sen nopeasti ja huolellisesti.

Paikasta toiseen

Maantieteen laitos muutti 1960-luvulla monta kertaa. Aluksi laitos toimi vanhassa koulurakennuksessa, Aleksanterinkatu 6 oli osoite. Parin vuoden kuluttua saimme Helteen kanssa työhuoneet samalla tontilla olevasta puulämmitteisestä pientalosta – uunit olivat hienot värikkäät, kaakeliuunit, joita talonmies lämmitti. Sitten laitos muutti uuteen kerrostaloon Rautatienkadulle. Saman kadun varrelta saimme työhuoneet vanhasta Terijoelta Ouluun siirretystä huvilasta, jonka omisti Oulun kaupunginarkkitehti Mattila. Siinä oli öljykeskuslämmitys. Polttoainesäiliössä ei kuitenkaan ollut mittaria. Polttoaineen loppuminen havaittiin vain lämpötilan laskemisesta. Eräänä pakkasaamuna lämpötila taisi olla jo alle 10 astetta. Rakennuk-

sessä oli kuitenkin uunit, jotka laitoimme lämpiämään. Haimme kaupasta makkaraa ja Alkosta juomia. Päätimme, ettemme sinä päivänä tee mitään. Käristimme uunissa makkaraa ja nautimme palanpainiketta koko päivän. Sanoin kavereille, että tämän päivän vuoksi laitan väitöskirjan lähdeluetteloon myös Ballantine- veljesten kootut teokset. 1960-luvun lopulla laitos muutti sanomalehti Kalevan uuteen rakennukseen, jossa oli hyvät ja riittävät toimitilat.

Suuntauksesta toiseen

Maantieteen olemuksessa tapahtui 1960-luvulla melkoisia muutoksia. Tuolloin kokeiltiin ja sovellettiin tilastotieteellisiä menetelmiä. Yliopiston tietokonekeskus oli varsin kehittynyt ja siellä oli erinomaisia ohjelmoijia. Niinpä massiivisetkin numeromurskaukset onnistuivat. Menetelmät auttoivat myös aluemaantieteessä – saatettiin verrata analyttisten karttojen samankaltaisuuden astetta. Se oli varmastiikin pätevämpi menetelmä kuin ”silmiä siristäen” suoritettu karttojen vertailu. 1960-luvulta lähtien maantieteellinen tutkimus suuntautui usean ns. metatieteellisen – tieteenfilosofisten perusteiden mukaisesti. Tunsin itse tarvetta suunnata opetusta käsittelemään näitä kysymyksiä, mihin sitten Joensuun korkeakoulussa tarjoutui mahdollisuus. Asetin tavoitteeksi sen, että voitaisiin laatia sellainen tieteen filosofinen perusta maantieteelle, jossa eri metatieteelliset lähestymistavat voisivat toimia. Toivoin, että joensuulaiset nuoret tekisivät väitöskirjoja siinä tarkoituksessa. Sitähän maantieteen moniaineksellisuus suorastaan vaatii, sa-

moin monet maapallon moniainekselliset ongelmat. Jäämme odottamaan!

Käännöt, väännöt ja palautteet

Keskustelin Varjon kanssa vuonna 1976 Moskovassa kansainvälisen maantieteellisen konferenssin aikana eräänä iltana hotellihuoneessa Moskova-hotellissa. Olin hankkinut tilaisuutta varten ison pullon Stolijnaja-vodkaa, jonka sitten tyhjensimme kokonaan. Kävimme läpi yhteisiä aikoja Oulussa. Hän otti esille tilanteen, jolloin löin nyrkkiä pöytään väitöskirjani käsikirjoituksen palautetilaisuudesta. Siitä Varjo totesi: ”Silloin minä pelästyin!” Kaiken kaikkiaan tunnelmat Oulun laitoksella olivat niin henkisesti rasittavia, että ellei olisi pienestä pitäen kotioloissa tottunut siihen, aloitettu työ tehdään loppuun sakka valmiiksi, olisin saattanut luopua koko hommasta. Rasitus purkautui kuitenkin sarkasmiksi ja huumoriksi. Alestalon kanssa totesimme, että teemme väitöskirjat valmiiksi ihan piruuttamme. Niin teimmekin. Muistan eräänkin keskustelun väitöskirjaan käsikirjoitusvaiheessa. Varjo esitti erästä kohtaa koskevan huomautuksen. Perustelin hänelle johdonmukaisesti, miksi olen asian näin todennut. Professori Varjolta loppuivat asialliset perustelut ja hän totesikin ykskantaan: ”Minua kuitenkin uskotaan!” Mitäpä muuta perustelua professori tarvitseekaan! Tunnelma - ja auktoriteettihaitoista huolimatta ja osittain näistä johtuen omat käsityskannat avasivat uusia uria ja johtivat myös oman kekseliäisyyden käyttöön. Kielteinenkin kokemus kääntyi elämää muokkaavaksi myönteisyydeksi.

Eino Siuruainen

Maantiede ja yhteiskunta

Maantieteen opetuksen käynnistyminen

Tavoitteita Oulun yliopiston perustamiseksi asetettiin pian Suomen itsenäistymisen jälkeen. Pohjoisen valveutunut kansa katsoi, että pohjoisen nuorilla on yhtäläinen oikeus korkeimman opetuksen saantiin ja alueella on myös oikeus kehittyä akateemisen osaamisen turvin. Tavoitetta ajamaan perustettiin vuonna 1919 Oulun korkeakouluseura. Ponnistelut johtivat konkreettiseen tulokseen kuitenkin vasta vuonna 1958, jolloin nivalalainen opetusministeri Kerttu Saalasti esitteli lain Oulun yliopiston perustamisesta pääministeri Urho Kekkoselle. Tapahtumaa edelsi pitkä taistelu, jossa etelän akateeminen väestö esitti kaikki syyt ja epäilyt uuden yliopiston estämiseksi. Eduskunta hyväksyi lain ja Oulun yliopisto käynnistettiin seuraavana vuonna. Pitkä taistelu ”etelän vastatuulta” kohti oli päättynyt pohjoisen voittoon. Yliopiston perustamisen 50-vuotisjuhluvuonna 2.9.2008 osuustoimintajärjestöt ja ensimmäiset opiskelijaikäluokat lahjoittivat kuvanveistäjä Risto Saalastin ”Vastatuuleen” –veistoksen kiitokseksi pohjoisen yliopiston perustamisen puolesta taistelleille. Oulun yliopiston perustaminen avasi akateemisen koulutuksen ulottamisen myös maan muihin osiin. Muutoinkin 1950-luku merkitsi Suomessa käännettä sodan

rasituksista kohti yhteiskunnan aktiivista kehittämistä ja tasapainottavaa aluepolitiikkaa.

Pohjoinen kansa ja talouselämä asettivat suuria odotuksia yliopiston monipuolisille vaikutuksille Pohjois-Suomen kehittämisessä. Käynnistetyn tiedekuntarakenteen vuoksi erityisiä paineita kohdistui maantieteeseen, joka nähtiin yhteiskuntaan suuntautuneena tieteenalana. Muut luonnontieteet, tekniikka, lääketiede ja jo aiemmin käynnistynyt opettajakoulutus alkoivat turvata oman akateemisen työvoiman saannin, teollisuuden kehittymisen ja palvelutuotannon parantumisen. Yliopisto alkoi valmistaa oman alueen ja väestön tuntevia työntekijöitä, yrittäjiä ja virkamiehiä. Maantieteeltä odotettiin panosta orastavaan aluesuunnitteluun, seutukaavoitukseen, kuntasuunnitteluun ja elinkeinojen kehittämiseen. Laitoksen voimavaroihin nähden odotukset olivat ylisuuria, mutta ne velvoittivat pienen laitoksen suuntaamaan opetuksen ja tutkimuksen sisältöä palvelemaan myös käytännön tarpeita. Toki monien mielestä maantiede oli kansakoulussa opittua maiden, rotujen ja uskontojen alueellista esittelyä Iivari Leiviskän ja K. Merikosken tapaan.

Maantieteen ja biologian opiskelun aloitti vuosittain neljäkymmentä opiskelijaa. Maantieteeseen suuntautuneet voivat valita erikoistumisaloikseen joko luonnon- tai

kulttuurimaantieteen. Useimpien opiskelijain päättävöittöön oli auskultoinnin jälkeen valmistua luonnonhistorian ja maantieteen lehtoreiksi. Useimmat luonnonmaantieteilijät laajensivat opintojaan geologiassa ja paleontologiassa sekä kasvi- ja eläintieteessä. Kulttuurimaantieteilijät opiskelivat lehtorintutkintoon edellytetyt laajapohjaiset aineet kasvi- ja eläintieteessä sekä niiden tukiaineissa. Myöhemmin ainevalikoimiin otettiin tilasto- ja kansantaloustiede sekä sosiologia. Lehtorinvirkojen niukkuus pakotti laajentamaan opintoja lukuisiin tukiaineisiin, jopa useampaan tutkintoon työn saannin varmistamiseksi. Useilla valmistuneilla oli arvosanoja runsaasti toistakymmentä. Omalta osaltani suoritin arvosanat kymmenessä aineessa ja auskultoin lehtorin pätevyuden kuudentena opintovuonna. Toki merkittävä aika kului ylioppilaskunnan monissa luottamustehtävissä.

Turun yliopistosta Ouluun tulleella maantieteen professori Uuno Varjolla oli hyvä kyky nähdä jo tuolloisen maantieteen yhteiskuntakelpoisuus. Hän joskus innostui vertaamaan maantieteilijää ”yhteiskunnan lääkäriin”, jolla on kyky analysoida yhteiskuntakehitystä vaivaavia tauteja ja löytää parannuskeinoja. Varjo käytti koko maahan ulottuvia laajoja yhteiskuntasuhteitaan monipuolisten, käytäntöön suuntautuneiden tutkimushankkeiden saamiseksi laitokseen. Tutkimukset kohdistuivat maantieteen kaikille aloille. Useimmiten niistä myös maksettiin, mikä köyhille opiskelijoille oli erinomaisen merkittävää. Tuolloin ei tunnettu minkäänlaisia opintotukia, vaan opiskelijain oli itse vastattava kaikista opintokustannuksista. Tutkimusaiheita antoivat Helsingin keskusvirastot, Puolustusvoimat, maakuntaliitot, seutukaavaliitot, kunnat,

yritykset ja monet kulttuurilaitokset. Professori Varjolla oli ilmeinen kyky nähdä, missä piilevät mahdollisuudet ja kenelle laitoksessa niitä piti osoittaa. Hän myös tiukasti valvoi, että hankkeet toteutettiin mahdollisimman hyvin ja aikataulun mukaisesti. Jopa jouluaattona hän kävi tarkastamassa laitoksessa ”ketä tiede kiinnostaa ja ketä ei”! Jos assistentti meni naimisiin, hän pelkäsi tutkimusten siitä häiriintyvän periaatteella: On vaara, että ”Hame miehen hautoo”.

Oulun yliopiston maantieteen opetuksessa ja tutkimuksessa omaksuttiin jo 1960-luvulla - hiljan yliopistoille säädetty kolmas tehtävä – yhteiskuntavastuu. Laitoksen johto oivalsi, että toimintaa tulee uudistaa jo noissa oloissa yhteiskunnan vaatimuksia vastaavaksi. Muistan erittäin hyvin, kun maantieteen laitoksessa käynnistettiin suunnittelumaantieteen luennot. Ne olivat itse kehitettyä kylmäharjoittelua, jota muiden laitosten ja maantieteilijäin piirissä pidettiin ”tieteen puoskarointina”. Ne avasivat ymmärtämään yhteiskunnan toimintaa ja siinä ilmeneviä riippuvuussuhteita. Tuolloin laitoksessa vieraili ulkomaisia luennoitsijoita, pidettiin saksinkielen keskustelutuokioita, toteutettiin Keski-Euroopan pitkät ekskursionit, toteutettiin yhteisminnearit Uumajan yliopiston kanssa sekä monia muita vaatimattomissa oloissa toteutettuja hankkeita. Raja-Joosepin avautuminen mahdollisti cum laude-ekskursion toteuttamisen Jäämeren rannikolle ja Muurmanskiin. Laitoksen kansainvälistymistä edisti merkittävästi aktiivisuus osallistua Maantieteen kansainvälisen unionin toimintaan ja kokousten järjestämiseen myös Pohjois-Suomessa. Toiminnan aktivoimiseksi perustettiin Pohjois-Suomen maantieteellinen seura ry ja tutkimustulosten julkistamista varten kak-

sitasoinen Nordia -julkaisusarja. Osallistumisella Maantieteellisen seuran kokouksiin mitattiin henkilökohtaisella tasolla tieteen kiinnostavuutta.

Nyt useita vuosikymmeniä myöhemmin noiden vuosien jälkiarviointi nostattaa kunnioitusta hyvinkin vaatimattomissa oloissa toteutetulle aktiivisuudelle ja vastuulle nuorten koulutettavien kohtaloista. Oulun yliopiston ensimmäiset maantieteilijäikäluokat ovat tehneet elämäntyönsä mitä erilaisimmissa, hyvinkin vaativissa tehtävissä. Yliopisto ja maantieteen sekä sen sivuaineiden opinto-ohjelmat antoivat valmiuksia toimia rehtoreina, lehtoreina, suunnittelijoina, pankinjohtajina, kunnanjohtajina, kehitysaputehtävissä ja lukuisissa muissa vastuunalaisissa töissä. Merkillepantavaa on, että laitoksessa väitelleet ovat menestyneet hyvin virantäytöissä. Monissa virantäytöissä useita Oulun maantieteilijöitä on ollut kärkisijoilla ohi muiden hakijain. Vaikka Oulun yliopiston maantieteen koulutus oli alkuaan hyvin perinteinen, sitä pystyttiin uudistamaan ajan muutosten edellyttämällä tavalla. Laajat aineyhdistelmät antoivat valmiuksia monipuolisiin tehtäviin. Pohjoisen ensimmäiset akateemisesti koulutetut ikäluokat osasivat antaa myös arvon mahdollisuudelle kouluttautua uusiin haasteellisiin tehtäviin. Opiskelua vauhditti tietoisuus velkataakan jatkuvasta kasvusta. Lainojen takaajina olivat omat vanhemmat ja lähinaapurit, eikä heidän vaatimattomiin elinoloihinsa voinut lisärasitteita asettaa. Opintojen keskeyttäminen oli erittäin harvinaista. Sen sijaan jatkaminen muilla aloilla sekä jatkotutkinnot olivat varsin yleisiä.

Maantiede kasvattaa tosiasioiden ymmärtämiseen

Viisaat poliitikot ovat usein viitanneet maantieteellisten tosiasioiden tunnustamiseen haettaessa ratkaisuja kipeisiin poliittisiin ja alueellisiin kysymyksiin. Hyvinä oppi-isinä toimivat sodan jälkeen Tasavallan presidentit J.K. Paasikivi ja Urho Kekkonen. Maantiede koostuu olosuhteiden monipuolisesta tulkinnasta, joissa keskeisessä asemassa ovat historiallinen kehitys yhteiskuntavaiheesta toiseen ja kehitystrendien alueelliset ilmentymät. Maantieteessä ymmärretään, miten ilmiöiden alueelliseen järjestymiseen vaikuttavat luonnonolot, etäisyydet, aikaviiveet, vallitseva teknologia ja väestöryhmien sosiaaliset olot sekä kulttuurien sisältö. Maantieteessä käsitellään myös muiden tieteiden sisältöjä alueellisessa kontekstissa. Historiallisessa maantieteessä on mielenkiintoista seurata ihmiskunnan elinolojen kehitystä elämän alkulähteiltä nykyaikaan ja ennakoida tulevaisuutta. Tarkastelu sisältää kulttuurien ketjun syntymästä kukoistukseen ja hiipumiseen kulttuuri toisensa jälkeen. Samalla tavalla voidaan seurata Suomen aluerakenteellista kehitystä varhaishistoriasta nykyaikaan ja tulevaisuuden ennakoiteihin.

Luontaistaloudessa väestö liikkui vuodenaikojen mukaan ravinnon saannin perässä. Saamelaisilla jatkui neljän vuodenaajan muutto asuinpaikasta toiseen vielä 1900-luvulla. Kaskitaloudessa viipymääjat olivat pidempiä. Maanviljely vakiinnutti asutuksen mahdollisimman hallankestäville ja turvallisille paikoille. Teollisuus hakeutui tuotannon tekijäin kannalta edellisimmille sijaintipaikoille. Palvelut sijoittuvat liikenteen solmukohtiin hyvän saavutettavuuden

päähän. Liikennejärjestelmien kehittäminen ja teknologia muuttavat saavutettavuutta, aikaviiveitä ja kustannuksia. Erityisesti syrjäseuduilla useat ei vaiheiden järjestelmät vaikuttavat asutukseen, väestön rakenteeseen ja ihmisten elinoloihin. Poliittisilla päätöksillä ohjataan väestöjen maantieteellisiä oloja edellytyksistä ja luonnonoloista poiketen.

Suomi on hyvä esimerkki maasta, jossa valtio on asutustoiminnallaan toteuttanut väestön talous- ja sosiaalipolitiikkaa. Varhaisimmat väestönsiirrot perustuivat myös valtopolitiikkaan jakamattoman Pohjolan herruudesta, uskonnoista ja veronkanto-oikeuksista. Itsenäisyyden ajan asutuspolitiikalla kohennettiin ihmisten elinoloja jakamalla maata ja metsää turvaamaan väestön toimeentuloa. Sodan jälkeinen asutuspolitiikka pyrki turvaamaan myös työvoiman saannin pohjoisen jälleenrakentamiseen, energiantuotantoon sekä raakapuun saantiin suurten savotoiden ja uittojen avulla. Asutuksen tietoinen ekspansio oli myös tarkoitushakuista yhteiskuntapolitiikkaa. Harva päättäjä nykyään ymmärtää yhteiskunnan historiallis-spatiaalisia kerrostumia, jotka vaikeuttavat kansalaisten elinolojen yhdenvertaisuuden toteutumista.

Oulun yliopiston maantieteen opiskelu luonnontieteellisine tukiaineineen avasi opiskelijoille monipuolisen kuvan Suomen spatiaalisesta historiasta ja sen erityispiirteistä. Geologia, kasvi- ja eläintiede maantieteen ohella avasivat syvällisen näkökulman Suomen ihmistoiminnan historiaan ja luonnon sekä ihmisten välisiin suhteisiin. Maantieteen tutkimus- ja seminaariaiheet koostuivat useimmiten hyvinkin yksityiskohtiin menevistä kunta- ja kyläanalyseistä laajempiin kokonaisuuksiin. Aihepiireissä korostuivat pohjoisen luonnon erityisolo-

suhteet ja ihmisen selviytyminen niissä. Mielenkiintoisina töinä muistuvat mieleen muun muassa ”Mitä talvi maksaa pohjoisen ihmiselle?”, ”Pohjavesiesiintymien merkitys maanpuolustuksen poikkeusoloissa”, ”Pohjoisen maaseutuväestön tulonmuodostus ja tulotaso verotusperusteena”, ”Torniojoen virtaamamuutosten vaikutus Suomen länsirajan kehitykseen” sekä monialaiset asutus-, väestö-, elinkeino-, hyvinvointi- ja kulttuuritutkimukset. Jo tuohon aikaan selvitettiin myös luovutettujen alueiden asutus- ja kylähistoriaa. Usean vuoden koulutus antoi hyvän kokonaiskuvan luonnon ja ihmistoiminnan kehitysvaiheista myös koko maapallolla. Suomen luonnon ja ihmistoiminnan piirteitä oppi tarkastelemaan globaalissa kontekstissa, mikä varsinkin nykyisessä kehitysvaiheessa on välttämätön perspektiivi.

Ennen tietokoneaikaa ja automaattista kartografiaa jokainen maantieteilijä oppi Suomen alueelliset ominaisuudet kunnittaisina karttakuvina. Sadat ja sadat olivat ne käsin värityt kuntakartat, joilla tarkasteltiin ilmiöiden määrää ja laatua maan eri osissa. Jokaiselle maantieteilijälle muodostui syvimpään sisimpään kokonaiskuva Suomen kuntarakenteesta, alueiden luonnonoloista ja niissä asuvien ihmisten määristä sekä elinoloista. Nyt Paras -hankkeen aikana karttoja olisi helpompaa värittää pienemmän kuntamäärän sekä suurempien alueiden johdosta. Tuolloin pienimpiin kuntiin pystyi tallettamaan ominaisuuden vain hyvin terävällä värikynällä! Harjoitustöiden teko oli todella aikaa vievää ja työlästä, sillä laskutoimituksiin tulivat elektroniset laskukoneet vasta 1970-luvun alussa. Sanomalehti Kalevan tiloissa sijainneeseen maantieteen laitokseen hankittiin ensimmäinen elektroninen

laskukone, jota pidettiin lukitussa huoneessa ja sitä saivat käyttää vain lisenssiaatti- ja väitöskirjatyötä tekevät varttuneet opiskelijat. Vuorot jaettiin varauskirjan mukaan. Kaikille assistenteille oli käytävällä vain yksi puhelinlinja, jota ohjattiin toimistosta. Professori Varjo ilmoitti laitoskokouksessa, että puhelimeen ei pidä yhdistää puhelua assistenteille, sillä ”eihän kenelläkään voinut olla heille niin tärkeää asiaa, että päivittäistä tutkimustyötä voitaisiin häiritä!”

Innovaatiivisimmat opiskelijat pääsivät illoilla ja öinä käyttämään opinnäyteajoihinsa Sanomalehti Liiton toimitalon yläkerrassa olevaa huoneen kokoista yliopiston ensimmäistä tietokonetta. Tiedot tallennettiin reikäkortteille ja –nauhoille. Omatoimisesti perehdyttiin alkeellisiin ohjelmiin, joilla uskomattoman nopeasti noissa oloissa saatiin tilastollisia jakaumia ja aluekohtaisia tietoja. Tietojen käsittely avasi aivan uuden näkökulman tutkimukseen ja sen aiheuttamaan työmäärään. Tulokset kirjoitettiin kuitenkin vielä perinteisillä värinauhakirjoituskoneilla, joissa isketyt virheet korjattiin kumikynällä. Pian helpotusta toivat jauhoiset korjausliuskat, joiden pöly kumimurujen kanssa pian juututti mekaanisten kirjaimistojen toiminnan. Sähkökäyttöiset kirjoituskoneet toivat vähitellen helpotusta, puhumattakaan koneista, joissa alkoi olla muutaman rivin näyttö, jossa tekstiä saattoi muokata ja valmiina päästää kirjautumaan tulostusliuskalle. Henkilökohtaisesti olen säilyttänyt tähän päivään saakka tuollaisen koneen, jonka hinta noissa oloissa oli uskomattoman korkea assistentin palkkaan nähden. Useimmat Pohjois-Suomen ensimmäisen ikäpolven akateemisissa koulutuksissa olleet asuivat ja elivät vaatimattomasti, suhtautuivat vakavasti saamaansa opiskelumahdollisuuteen ja

valmistuivat nopeasti maksamaan opintolainojaan ja toteuttamaan yhteiskunnallista tehtäväänsä.

Jälkeenpäin arvioituna maantieteen ja sen sivuaineiden opinnot olivat metodisesti alkeellisia, mutta sisällöllisesti inspiroivia. Opinnot avasivat uuden maailman, jossa suurella työllä kantapään kautta alkeellisia menetelmiä käyttäen tutustuttiin aiempien tutkijoiden oivalluksiin ihmistoiminnan säännönmukaisuuksista erilaisissa olosuhteissa. Tuolloin oppikirjat olivat vanhanakaisia, mutta perustuivat tutkimusmatkoihin, pitkäaikaisiin havaintoihin, syvällisiin pohdintoihin ja maailmanhistorian antamiin kokemuksiin. Oulun yliopiston alkuvaiheen maantiede oli ”rajakimppumenetelmien maantiedettä”, jossa laajoihin empiirisiin aineistoihin perehtymällä ja niitä alkeellisin menetelmin käsittelemällä etsittiin ilmiöiden riippuvuussuhteita ja niiden rajaamia ilmentymisalueita. Kirjallisuudella ja luennoilla oli opetuksessa keskeinen merkitys. Ensimmäiset ikäluokat pääsivät vasta valmistumisvaiheessaan perehtymään myös kehittyvän tekniikan tuomiin tietojen käsittelymetodeihin, tilastollisiin menetelmiin ja tekstintuottamisen uudenaikaiseen helppouteen. Yhteiskunnassa monialaisesti toimineena voin todeta, että ensimmäiset maantieteilijäikäluokat ovat saavuttaneet merkittäviä yhteiskunnallisia tehtäviä ja menestyneet niissä useimmiten erinomaisella tavalla. Työskentelivät he professoreina, lehtoreina, hallintohenkilöinä, pankinjohtajina tai muissa monialaisissa tehtävissä kotimaassa tai ulkomailla.

Maantieteen uudistuminen

Tieteen ja teknologian yleisen kehityksen rinnalla myös maantieteen tutkimus ja opetus ovat muuttuneet. Aluesuunnittelun ja aluepoliittisen toiminnan kehittyminen sekä paikkatietohuollon parantuminen ovat tuoneet maantieteelle lisääntyvää käyttöä ja uusia tavoitteita. Suunnittelumaantieteen asema vahvistui ja alan professuuri käynnisti erikoistumiskoulutusohjelman. Ympäristökysymysten korostuminen on vahvistanut luonnonmaantieteen asemaa. Kulttuuri- ja maantieteen merkitys on vahvistunut rinnan monipuolistuvan yhteiskuntakehityksen kanssa. Suomen osallistuminen kehitysmaayhteistyöhön on tarvinnut myös maantieteen koulutettuja kehitysaputehtäviin. Pääosin ulkopuolelta nähtynä maantieteen sisällöllinen kehitys ja merkitys yhteiskuntakokonaisuudessa on kehittynyt myönteisesti ja saanut ulkopuolista arvostusta.

Oma kokemuspäiriini Oulun yliopiston maantieteen laitoksesta kapeni jo lisensiaattivaiheessa, jolloin siirryin Pohjois-Suomen tutkimuslaitoksen, nykyisen Thule-instituutin ensimmäiseksi erikoistutkijaksi. Väiteltäni tohtoriksi 1976 lähdin pian Yhdysvaltioihin tutkimaan Pohjois-Amerikan intiaanien taloudellisia ja sosiaalisia oloja. Palattuani sieltä jatkoin P-STL:n erikoistutkijana ja maantieteen laitoksen dosenttina. Vuoden 1981 alussa palasin maantieteen laitoksen apulaisprofessorin virkaan ja toimin vuoden 1982 maantieteen vt. professorina ja laitoksen esimiehenä. Vuoden 1984 alusta toimin tutkimuslaitoksen vt. johtajana aina huhtikuuhun 1987.

Kokemukset maantieteestä eivät perustu yksinomaan Oulun maantieteeseen, sillä sain toimia Suomen Akatemian yhdeksässä

luottamustoimessa maantieteilijänä kuuden vuoden ajan. Samaan aikaan olin myös Suomen Maantieteellinen seura ry:n hallituksen jäsenenä ja puheenjohtajana. Samaan aikaan ajoittuu myös Joensuun yliopiston maantieteen laitoksen dosentuuri. Kokemukseni kaikissa mainituissa tehtävissä ovat olleet maantieteen oppisisältöä arvostavaa. Professori Uuno Varjon ansioksi on luettava myös hänen innostuksensa työhön Maantieteen kansainvälisessä unionissa. Hänen johdollaan toimimme erityisesti ”Human life in highlands and high latitude zones” – alakomission työssä. Osallistuimme vuotuisiin kokouksiin maapallon eri puolilla ja järjestimme merkittävän konferenssin myös Pohjois-Suomessa. Valitettavasti maantieteellinen tutkimustyöni katkesi pääosin vuoden 1987 keväällä, jolloin tulin valituksi Suomen tasavallan eduskunnan jäseneksi. Kuulun niihin valittuihin kansanedustajiin, jotka eivät juhlineet vaalitulosta riemuiten, sillä samalla menetin heinäkuun alusta vuodeksi myönnetyn varttuneen tieteenharjoittajan apurahan Kanadaan jatkamaan alkuperäiskansojen jo aiemmin käynnistämäni tutkimusta. Aktiivinen maantiede sai jäädä sivuun kansanedustajan työn muodostuessa päätyöksi.

Maantiede ja politiikka

Kokemuksesta voin sanoa, että jokaisen kansanedustajan eduksi olisi suorittaa ainakin alue- ja yhteiskuntamaantieteen alkeet. Suomi on pieni pohjoinen maa kansakuntien joukossa. Suomella on merkittävän omalaatuinen asema ja historia idän ja lännen välissä. Suomen sisäinen rakenne on muotoutunut ruotsinvaltion ja Venäjän

keisarikunnan alaisuudessa sekä vaikeassa maantieteellisessä sijainnissa idän ja lännen välillä. Maan sisäinen rakenne on monipuolinen ja edellyttäisi päätösten perustaksi maan sekä kansan syvällistä tuntemista. Toimiessani eduskunnassa, sen valiokunnissa ja Kansainvälisen Parlamenttien unionin Suomen delegaation puheenjohtajana koin suurta arvontantoa maantieteellisen osaamisen johdosta. Siihen perustui osaltaan valinta toimia myöhemmin kolmentoista vuoden ajan entisten kansanedustajien – veteraanikansanedustajien - hallituksen puheenjohtajana.

Matkoillamme Grönlantiin, Uruguayhin, Chileen, Kanadaan, Kameruniin ja Australiaan sekä Uuteen Seelantiin sekä moniin muihin maihin selonteot niiden alueiden luonnosta, kasvillisuudesta, eläimistöä, väestöstä, elinkeinoista ja kulttuureista herättivät kollegoissa suurta mielenkiintoa. Samoin Turkin pyrkiessä jo 1988 keväällä lähestymään eurooppalaista yhteistyötä maa kutsui laajan delegaation, jossa sain olla Suomen edustajana. Pystyin laajalle eurooppalaiselle osallistujajoukolle kertomaan Turkin historiasta, maantieteestä ja nykypäivän poliittisista ongelmista. Mitä laajemmin joutuu liikkumaan maailmalla, mitä uskottavammin voi esiintyä, sen paremmin on tunnettava alueiden luonto, historia ja väestön elinolosuhteet. Näihin vaatimuksiin vastaa erinomaisen hyvin akateeminen maantieteen koulutus. Tämän olen kokenut nykyisessä tehtävässä erityisesti Venäjällä ja EU-maiden yhteistyössä.

Maantieteen antamat valmiudet hallinnossa

Maantieteen osaamisen sävyttämä poliittinen ura jäi lyhyeksi Tasavallan Presidentti Koiviston nimittäessä minut Oulun läänin maaherran virkaan. Maaherra ja maantiede ovat käsitteinä lähellä toisiaan. Tuonaikainen lääninhallituslaki totesi, että ”maaherran tulee huolehtia läänin tilasta ja tarpeista”. Aloitettuani työt Oulun läänissä, koin tullessi tuttuun kotiin. Yliopistoajantani tunsin läänin jokaisen sopukan, jopa merkittävän osan alueen kehitykseen vaikuttavista ihmisistä. Olinhan yliopiston kehittämisen valtuuskunnan puheenjohtajana ja P-STL:n johtajana toteuttanut tutkimus- sekä kehittämishankkeita sekä yrittäjäkoulutusta läänin lähes jokaisessa kunnassa. Palasin yhteistyöverkostoon, jossa yliopisto rehtori Lauri Lajusen johdolla muodostui keskeiseksi yhteistyökumppaniksi. Sain kutsun yliopiston neuvottelukunnan puheenjohtajaksi ja alussa jatkoin myös maantieteen dosenttiluentoja. Myöhemmin yhteydet maantieteen laitokseen sekä siellä tehtävään tutkimustyöhön ovat olleet ohuet ja sutunnaiset. Siitä huolimatta olen työllistännyt hallintooni lukuisia maantieteilijöitä. Heidän panoksensa monialaisen viraston toiminnassa on ollut erittäin merkittävä. Useat maantieteilijämme ovat saaneet osaamisensa perusteella valtion keskushallinnon erityistehtäviä.

Pian tultuani maaherran tehtävään Suomen ja Oulun läänin maantieteellinen asema muuttui radikaalilla tavalla. Neuvostoliitto hajosi ja Suomen sekä uudistuvan Venäjän välillä solmittiin uusi valtiosopimus, mikä mahdollisti alueiden välisen suoran yhteistyön maittemme välisessä kanssakäymisessä. Pohjoinen maantiede avautui uudella tavalla.

Tulevaa visiota vahvasti käynnistetty Barentsin alueen yhteistyö, minkä puitteissa pystyin solmimaan laajat yhteistyömuodot Luoteis-Venäjän tasavaltojen presidenttien ja maaherrojen kanssa. Tässäkin maantiede on antanut vision, jonka mukaan Luoteis-Eurooppaan on muodostettava yhteistoiminta-alue, joka toimii välittäjänä idän ja lännen välillä sekä pystyy ottamaan mahdollisimman omatoimisesti käyttöön alueella sijaitsevat maailman runsaimmat luonnonvarat.

Maantieteilijä-maaherran virkatöiden keskeistä ”herkkua” ovat olleet matkat ja yhteistyö jopa Uralin takaisiin alueisiin. Syvää nostalgiaa tuntien olen saanut tutustua Komin tasavallan kuuluisiin Petshoran ja Vorkutan vankileirialueisiin, Arkangelin suljettuihin sukellusveneiden tukikohtiin, Solovetskin, Valamon, Feropontonin, Kirillovan ja Novgorodin luostareihin, Stalinin vainojen salaisiin teloituskohteisiin sekä Venäjän historian loistaviin hallintokeskuksiin ja museoihin. Suomen kansallinen historia, tasapainottelu idän ja lännen välillä sekä tulevaisuuden yhteistyön rakentaminen ovat edellyttäneet vahvaa historian ja maantieteen sekä logististen järjestelmien opiskelua. Poliittinen ja taloudellinen maantiede muuttuu joka päivä, mikä asettaa maantieteilijälle jokapäiväisen opiskelutarpeen kaikissa tehtävissä.

Venäjän Federaation rajavartioston komentaja Kenraali Vladimir Pronichevin ja useiden Venäjän tasavaltojen johtajien sekä maaherrojen kutsusta olen saanut osallistua karhujahteihin Sahalinilla, Kamchatkalla, lukuisilla hallintoalueilla sekä Kaspianmerellä jahtiin ja kalastukseen. Venäjällä arvostetaan maantiedettä, mikä osaltaan on vaikuttanut nimitykseen Venäjän akateemikon arvoon

sekä kunniatohtoriksi Karjalan tasavallan Petroskoin yliopistoon ja Arkangelin tekniseen yliopistoon. Yhteistyöstä Venäjän federaation ja Suomen välillä Presidentti Putin myönsi minulle Kansojen ystävyuden mitalin huhtikuussa 2008. Se on korkein tunnustus, minkä ulkomaalainen voi Venäjältä saada. Käsitykseni on, että maantieteen koulutus on antanut pelisilmän, joka kunakin aikana kasvattaa ymmärtämystä, mitä ajankohtaista ja tulevaisuutta turvaavaa tulee eri tehtävissä toteuttaa. Maantieteelle emme koskaan mahda mitään, mutta maantiedettä tulee aina osata soveltaa tilanteiden vaatimalla tavalla. Maantieteilijä voi ”ottaa maapallon käteensä” ja tarkastella sitä suurena mahdollisuuksien aarteena, jossa voi nähdä kaikkien mantereiden luonnon kirjon, kansat ja ihmiset, talouden ja kulttuurin sekä seurata yhä kiihtyvämpää sykettä, jolla ihmiskunta elää kohti tulevaisuutta. Tähän rytmiin pitää osata sijoittaa myös Suomi kaikissa kehitysvaiheissa.

Maantieteen osaamisen kansalliset haasteet

Suomen väestön elinolojen kehittäminen ja peruspalvelujen turvaaminen edellyttävät yhä yksityiskohtaisempaa aluetietoa vallitsevista oloista ja kehitystrendeistä. Aluekehitysvastuun siirtyminen yhä enemmän maakuntien ja kuntien vastuulle edellyttää kilpailutaloudessa yksityiskohtaista tietoa yritysten ja toimialojen menestymismahdollisuuksista vaihtoehtoisilla alueilla. Kunnat ja valtio ovat lakisääteisessä vastuussa tuottaa kansalaisille peruspalvelut. Julkisen hallinnon tuottavuustavoitteet ja asiakasperustan murentuminen aiheuttavat kasvavia

ongelmia koulutuksen, terveydenhuollon ja sosiaalipalvelujen tuotannossa sekä yleisen turvallisuuden ylläpidossa. Toimiva ja taloudellinen yhteiskunta edellyttää nyt yhä hienojakoisempaa paikkaan sidottua tietoa kunkin alueen tarpeista ja mahdollisuuksista. Oulun yliopiston maantieteen laitos on oivaltanut edellä kuvatun tarpeen kasvun ja kehittänyt paikkatiedon hallinnan ja käytön osaamista.

Aluetiedon tuottaminen käy yhä haasteellisemmaksi kuntakoon ja palvelutuotannon alueiden kasvaessa sekä asutuksen edelleen keskittyessä. Yksi keskiarvotieto kuntaa kohden ja sen tullessa käyttöön vielä pitkällä aikavälillä ei tyydytä enää elinkeinoelämän, palvelutuotannon eikä päättäjien tietotarpeita. Professori Reino Hjerpen kanssa tekemäni Tilastokeskuksen arviointityö osoitti, että sekä yritystoiminnan että palvelutuotannon sektoreilla tarvitaan ajantasaisia paikkatietorekistereitä, joiden tietojen tulee olla kaikkien toimijoiden helposti saatavissa. Viranomaiset pitävät yllä monenlaisia rekistereitä toiminnoistaan, mutta niitä ei systemaattisesti tallenneta käyttökelpoisella tavalla. Yhteiskuntakehityksen edellyttämä tietohuolto ja paikkaan sidottujen ajantasaisen tietojen saaminen loisi uuden perustan yhteiskunnan taloudelliselle, tehokkaalle ja inhimilliselle toiminnalle. Nykyinen teknologia riittää tavoitteen toteuttamiseksi, kunhan lainsäädäntö ja ohjeistus toteutetaan. Tilastokeskuksen arvioinnin yhteydessä esitin valtionvarainministeriölle, että Tilastokeskuksen Oulun yksikköä vahvistetaan ja metodinen yhteistyö käynnistetään Oulun yliopiston maantieteen laitoksen kanssa.

Kunta- ja palvelurakenteen uudistamiseen tähtäävä Paras -hanke, valtion aluehallinnon uudistaminen, valtion tehtävien

uudelleen sijoittaminen ja monet muut kehittämishankkeet edellyttävät nyt tehokasta alueiden olosuhdetietojen käyttöä. Aluehallinnon uudistuksen jälkeen ”ALLU” – hallintovirastojen tehtäväksi jää kansalaisten yhdenvertaisuuden edistäminen ja valvonta. Jo nyt lakisääteisen peruspalvelujen saatavuuden arviointi edellyttää paikkatietojärjestelmää, jossa palvelutuotannon kysyntä ja tarjonta ovat mahdollisimman optimaalisessa tasapainossa. Elinkeinosuuntautuneiden virastojen (ELY) tehtävänä on yhdessä maakuntaliittojen muodostaman yhdeksän aluekokonaisuuden puitteissa yhteen sovittaa aluekehittämisen tahtotila maakunta-allianssien ja valtion keskushallinnon välillä. Tietohuollon kannalta haaste on erityisen suuri, sillä reaalitytöön perustuvat ehdotukset ovat lähtökohtana julkisen rahoituksen saamisessa maan eri osissa oleviin kehittämishankkeisiin. Tavoitteiden hahmottaminen kunnissa ja seutukunnissa sekä edelleen maakuntien tasoilla edellyttää nykyistä huomattavasti parempaa alueellista tietohuoltoa. Tilasto- ja rekisteritiedot on saatava osaksi tuottavuuden lisäystä, mikäli kansallisesti aiomme olla kilpailukykyinen yhteiskunta. Maantieteen metodologiaa tulee kehittää yhteiskuntien tarpeita vastaavaksi. Todellisen haasteen antaa Euroopan unionin ”Inspire-direktiivi”, jonka mukaisesti sähköisille kartoille on jatkossa tavoite ladata kunkin alueen keskeiset tiedot luonnonoloista aina kulttuuritarjontaan saakka. Tavoite on merkittävä askel paikkatiedon käytössä jopa globaalitasolla ihmisten arkielämässä. Jo ennen sitä paikkatiedon seuranta tullaan kytkemään mitä erilaisimpiin logistisiin järjestelmiin etenkin turvallisuuden näkökulmasta.

Viisi vuosikymmentä pohjoista maantiedettä

Oulun yliopiston perustaminen on ollut Suomen yksi vaikuttavimmista aluepoliittisista päätöksistä. Se avasi akateemisen koulutusverkoston perustamisen koko maahan. Yliopistot ovat kullakin alueella luoneet perustan osaamis pohjaiseen yhteiskuntakehitykseen. Kyseessä on valtava innovaatio, jonka vaikutukset alkavat nyt kansallisesti kypsyä. Nyt on rakennettava innovaation seuraavaa, kansainvälistä vaihetta, jossa pohjoinen pieni kansa turvaa oman tulevaisuutensa. Meidän pitää pystyä olemaan kiinnostava yhteistyökumppani maapallon laajuisessa verkostossa. Erikoisolosuhteemme antavat peruskiinnostusta, mutta se ei riitä kilpailussa. Meillä pitää olla myös syvälinen tuntemus yhteistyötahojemme elinoloista, tarpeista, ajattelutavoista ja kulttuureista. Jos tarjoamme tuotteita tai palveluja, meidän pitää tuntea yhteistyötahojemme puutteet ja tarpeet, joita heidän alueillaan ja kulttuureissaan halutaan tyydyttää. Kaikilla toimijoillamme tulisi olla yhä syvälinempi maantieteellinen tuntemus, jotta olisimme luotettavia ja arvostettuja.

Oulun yliopiston ainevalikoimassa on alusta lähtien ollut maantieteen opetus kytkettynä varsin väisaasti muihin luonnontieteisiin. Maantieteen alkutaival oli lähellä kouluopetuksen ”maantietoa”, mutta se antoi sysäyksen oppia ajattelemaan luontoa ja ihmistoimintaa toistaan erilaisissa ympäristöissä. Professorien Uno Varjon, Reijo Helteen, Igor Sventon, Juhani Hultin ehkä itsenikin ja monien muiden aikanaan virkoja hoitaneiden panos on kehittänyt Oulun maantieteestä kansainvälisesti ja kansallisesti tunnetun tiedeyhteisön, joka

pystyy tutkimuksellaan ja koulutuksellaan antamaan nykyisille ja tuleville maantieteilijöille osaamisen ja toimintamallit, joille eri aloilla on alkuvaiheen tavoin aktiivista kysyntää. Henkilökohtaisesti koen olleeni Oulun maantieteen eräs yksittäinen testihenkilö, joka on saanut mahdollisuuden pärjätä elämässä maantieteen ajattelutavalla ja saanut jakaa eri toiminnoissa maantieteen metodeja ymmärtää, osallistua ja johtaa yhteiskunnallisia toimintoja toivottavasti alueiden ja kansalaisten parhaaksi.

Yhteiskuntien rajut muutokset, ympäristön pilaantuminen, luonnonvarojen ja energiaresurssien niukentuminen, väestön voimakas lisääntyminen ja keskittyminen, hyvinvointierojen kasvu ja maastamuuton aiheuttamat uudet kulttuurirakenteet aiheuttavat kasvavia kriisejä, jotka ihmiskunnan on pystyttävä ratkaisemaan kertaannuttavat maantieteilijäin työtaakkaa. Suomessakin tarvitaan nyt tulevaisuustutkijoita, visionäärejä ja tutkijoita, joilla on osaamista ja rohkeutta johtaa ennakoitua. Heitä olisi jo niin kipeästi tarvittu Suomen Venäjä-osajina, mutta tarvetta ei ole tajuttu tai otettu vakavasti. Maantiede ei katso tulevaisuutta avaimenreiästä, vaan maantieteilijä katsoo tulevaisuutta linnunsilmän perspektiivistä. Syvälinen sektoriasiantuntijain rinnalla tarvitsemme myös tieteessä ja yhteiskuntapolitiikassa generalisteja, joilla on syvälinen yleisnäkemyks olevalta ja tulevalta. Aika asettaa uudet haasteet myös Oulun yliopiston maantieteen taitoksen tutkimukselle sekä tulevien sukupolvien koulutukselle. Kiitän saamistani monipuolisista eväistä ja toivotan Oulun maantieteelle mitä parhaita tulevaisuutta!

Olavi Heikkinen

Laitoselämää kahdella vuosituhanella

Tullessani Oulun yliopistoon hoitamaan luonnonmaantieteen apulaisprofessorin virkaa maantieteen laitoksella oli ikää vasta neljännesvuosisata. Laitos samaistui paljolta perustajaansa, Uuno Varjoon. Sen jälkeen on moni asia muuttunut, vuosituhatkin vaihtunut. Silti myös perinne elää. Kerron tässä kirjoituksessa paitsi omista tuntemuksista myös koko laitoksen toiminnasta ja ilmapiiristä. Omat kokemukseni ja luonnonmaantieteilijöiden tekemiset korostuvat, koska tunnen ne parhaiten. – *Finis coronat opus.*

Valoja ja varjoja

Oli kaunis kesäpäivä vuonna 1985. Oulu kylpi valossa, lämmössä ja auringon paisteessa. Muuttokuormamme oli purettu uuteen kotiin Pyykösjärven Uistintielle. Mitä avara olikaan asuntomme täällä: kaikki kaksin verroin suurempaa kuin Helsingin asunnossamme ennen. Olin kuullut jo Helsingissä, että Oulun yliopisto on vahva pohjoisen vaikuttaja ja että sen maantieteen laitoksen johtaja Uuno Varjo ponnisteli tarmokkaasti Pohjois-Suomen kehittämiseksi. Pohjoinen minua miellytti, jännitti ja kutsui. Olin savolaispoika ja viettänyt Helsingin yliopistossa lopuilleen kaksikymmentä vuotta, ensin opiskelijana, sitten lähinnä

maantieteen assistenttina. Kun sitten sain luonnonmaantieteen apulaisprofessorin virran Oulun yliopistosta, tunsin itseni onnen suosikiksi. Onneksi myös vaimoni Katri ja lapseni, 15-vuotias Seppo ja 14-vuotias Kanerva, suostuivat muuttamaan Helsingistä Ouluun.

Heti muuttopäivänä vierailin maantieteen laitoksella Linnanmaalla. Mitkä mahtavat tilat. Laitosta oli kolmessa kerroksessa. Oli tilavia työhuoneita, kurssi- ja luentosaleja, valokuvaus-, maalaji-, vesi- ja turvelaboratorio, kylmähuone, työpaja ja varastot, kirjasto, minulle kahden huoneen virkatilat, yliopiston autoja lainattavaksi, laitteita sekä laiterahoja ja jopa yliopiston tutkimusasema Oulujärvellä vapaasti käytettävissä. Tuli mieleen Helsingin laitos, jossa jaoin pienen työhuoneen toisen kanssa ja jossa ei ollut omaa laboratorioita; hyviä työkavereita kylläkin.

Minut valtasi huikea tunne, joka tarttui perheeseen. Kirmaisimme kaikki neljä kotimme läheisen Pyykösjärven uimarantaan. Läksimme sitten kiertämään järveä myötäpäivään. Juoksimme rantahiekalla, väliin poukkoilimme jään työntämällä rantapalteilta ja niiden takaisessa metsässä. Juurakkorannan jälkeen tulimme suomaalle. Kilometrin sitä porkattuamme saavuimme Kuivasjärveen lähtevään Laholaisojan luusalle. Kahlasimme upottavassa hetteikös-

sä. Tulvinutta jokea ylittäessä kastuimme mahaa myöten. Vielä oli ylitettävä pari suo-ojaa ennen kuin pääsimme Vartioniemeen vääntämään vedet vaatteista. Sieltä kiiruhdimme rantaryteikköjen halki takaisin kotiin tervehtien tiellä vastaan tulleita. Järvi-kierroksen tehtyäme esittäydyimme niille rivitalomme ihmisille, joita emme olleet vielä ennen tavanneet, kuten myös läheisten omakotitalojen asukkaille. Kerroin kaikille, että olin saanut tulla Ouluun, päässyt töihin yliopiston maantieteen laitokselle.

Ouluun muuttoni tapahtui Markku Mannerkosken ollessa yliopiston rehtorina ja Uno Varjon toimiessa maantieteen laitoksen johtajana. Mannerkoski oli ohjaillut vuonna 1958 perustettua yliopistoa aina vuodesta 1968 ja Uno Varjo hallinnut vuonna 1959 toimintansa aloittanutta maantieteen laitosta sen alusta alkaen. Nuorelle yliopistolle oli muotoutumassa perinteitä.

Tapasin Uno Varjon kohta Ouluun muutettuani. Hän pursui tarmoa. Tyylikkäästi pukeutuneena ja kalliille partavedelle tuoksahtavana hän esitteli laitostaan, johon olin kyllä jo aikaisemmin tutustunut. Hän osoitti minulle työhuoneet ja antoi kirjoituskoneen, kertoi toimineensa monia vuosia dekaanina ja Suomen parhaan maantieteen laitoksen päänä. Varjo ei liioitellut. Hän oli paljon mainitsemaansa enempiä, hän oli Oulun yliopiston kehittämisen veteraani (Salo & Lackman 1998).

Lukukauden alettua huomasin, että Uno Varjo oli todella laitoksen johtaja. Ymmärsin myös, ettei hän ollut suuremmin ilahtunut siitä, että minä tulin luonnonmaantieteen apulaisprofessorin virkaan. Haasteelliset odotukset tajuttuani yritin ideoida, tuoda laitokseen uutta verta. Olin ollut muutamia vuosia aikaisemmin Yhdysvalloissa ja näh-

nyt, miten siellä odotetaan virkaan valitun kiertäneen eri yliopistoja saadakseen näkemystä ja tuodakseen innovaatioita uuteen työpaikkaansa.

Tein väärin. Uuden esittämien oli yhtä kuin työyhteisön totuttujen tapojen kyseenalaistaminen. Tulokkaana minun olisi pitänyt olla varovainen; katsella ja kuunnella, miten talossa toimittiin. Sopeutua. Kyllähän minä sen myöhemmin käsitin. ”Eivätkö assistentit ole Heikkiselle kertoneet, mitä täällä opetetaan?” Varjo kerran karjahti opiskelijoitten kuullen nähtyään taululla ulkomaan paikannimen Suomen maantieteen luentoni jälkeen.

Uno Varjo tiesi, millä keinoilla oli pärjätty ja pärjättäisiin vastakin. Hän tuki varsinkin assistenttikunnassa henkilöitä, jotka osoittautuivat työssään tehokkaiksi ja ehkä kehaisivat häntä ainakin toisten kuullen. Johtaja piti opiskelijoista hyvää huolta, ja useimmat opiskelijat pitivät hänestä; arvostivat hänen sujuvia luentojaan. Jotkut tiesivät ihailla myös hänen tanssi- ja seuramiestaitojaan, joista etelän yliopistoja myöten puhuttiin.

Jotkut laitoksen keskiportaassa toimivat toivoivat minusta jonkinlaista Uno Varjon vastusta, tasapainottavaa tekijää. Tunsin olevani puun ja kuoren välissä; luonnonmaantiedettä minä olin tullut harjoittamaan ja opettamaan enkä valtaa tavoittelemaan. Mutta apulaisprofessorin asema ja tehtävät velvoittivat enempiä kuin assistentin. Se kai minulla oli vielä oppimatta. Mutta eihän minusta voinut millään muotoa olla Uno Varjon opettajaksi. Hän oli maantieteen laitoksen perustaja, sodan kokenu jermu, vahva persoona, patruunatyyppe. Hän myös tiesi asemansa, dominoi keskusteluja ja kokouksia. Laitoksen puoliviralliset kahvi-

palaverit olivat hänen tiedotustilaisuuksiaan. Laitosneuvoston kokouksissa hän ei juuri päättänyt vuonna 1984 annetun perussääntöön mukaisesta hallintouudistuksesta, kolmikantahallinnosta, joka toi laitosneuvostoon myös keskiryhmien ja opiskelijoiden edustuksen. Varjolla oli oma käsityksensä demokratiasta. Jo paljon aikaisemmin hän oli Helsingissä ilmoittanut: ”Mies ja ääni-periaate on Oulussa toteutettu jo ajoja sitten! Minä olen se mies, jolla on se ääni.” (Haipus & Sälevä 1994: 63).

Maaliskuussa 1986 Uno Varjo tiedotti keskiviikon laitospalaverissa Rokualle suuntautuvasta henkilökunnan virkistyspäivästä. Heti perään hän totesi: ”Se, joka ei lähde mukaan, lentää talosta kuin leppäkeppi.” Sanoin, etten lähde Rokualle, koska minulla oli meno professori Hiroshi Tabuchin kanssa Hailuotoon ahtojäitä tutkimaan. Varjo raivostui, poistui kahvihuoneesta unohtaen pöydälle paperinsa. Kysyin vieressäni istuneelta Tabuchilta, oliko Japanissa tuollaisia johtajia. Hän nyökkäsi.

Muutamia päiviä laitospalaverikohtauksen jälkeen menin Uno Varjon huoneeseen. Hän asteli vastaan vihaisena ja sanoi ennustusarvoni olevan täysi nolla, musta nolla. Kun häkeltyneenä kysyin syytä niin synkkään arvioon, Varjo vastasi: ”Sinusta ei ole yhteistyöhön. Et lähtenyt laitoksen virkistysretkelle etkä ole suostunut Rajaseutuliiton etkä Pohjois-Suomen maantieteellisen seuran sihteeriksi, vaikka tiedät, että minä toimin niissä puheenjohtajana.” Pyysin johtajaa unohtamaan ikävät asiat ja näkemään mahdollisuuteni laitoksella valoisampana. Kun johtaja ei vastannut, jatkoin: ”Anna epäonnistuneelle uusi mahdollisuus tai jätä hänelle ainakin kunniallinen perääntymistie. Silloin minä ja assistentit voisimme sinua

kunnioittaa.” Varjo vastasi: ”Assistentithan palvovat minua.”

Mikä minä olin laitosta saati johtajaa sanailulla muuttamaan. Piti toimia ja ottaa rennommin.

Ymmärtävä yhteisö

Rentouttavaa ja yhteisöön sitovaa oli Aapo Heikkilän seura. Melkein kaikki yliopistolla pitivät Aapo Heikkilästä, tuosta tummaan pukuun pukeutuneesta kouluja käymättömästä näennäistieteilijästä. Se osoitti yliopistolaisten sallivuutta ja huumorintajua. Mutta Aapo oli suosittu myös siksi, että hän oli niin opiskelijoille kuin opettajille terapeutin ihminen. Hän oli kehittänyt ortotopologiaksi nimittänsä tieteen, johon liittyviä luentoja ja laskuharjoituksia hän piti täysille saleille. Itseään hän tituleerasi ortotopologian dosentiksi. Luennon aiheena saattoi olla esimerkiksi para-avaruuden teoreemat ja aksioomat tai para-avaruuden ultrafilterit ja unenomainen olemus. Luentojen yhteydessä järjestettiin aina rahankeräys.

Tutustuin Aapo Heikkilään heti Ouluun tultuani. Uno Varjon kuoltua helmikuussa 1987 ja Arvo Naukkarisen tultua maantieteiden laitoksen johtajaksi kehtasin heittäytyä avoimesti Aapon kaveriksi. Itse asiassa minä ja monet eri laitosten oppineet ystävästyimme häneen. Aapo oli omaperäinen kuuluisuus. Hän oli toiminut yliopistoyhteisössä yliopiston perustamisvaiheesta alkaen, hänet valittiin opiskelijoiden äänestysaktiivisuuden ansiosta vuoden 1987 oululaiseksi ja hän luennoi eri puolilla Suomea.

Vierailin Aapo Heikkilän luona Hiironen vanhainkodissa. Hän puolestaan kävi kesämökkilläni Utajärvellä. Juteltuamme siellä

suurista asioista Aapo totesi: ”Olavi, sinulla on merkilliset jutut.” Koin hänen lausuman-
sa huomattavana tunnustuksena. Mökkinä vieraskirjaan Aapo kirjoitti piirrosten-
perään suurin kirjaimin: ”Tämän kaltaista on
taivasten valtakunta, jossa virtaavat ajan ja
iankaikkisuuden vedet kaikkeuden kallioita
vastaan ja taivaan ranta siintyy siinä.”

Maaliskuussa Pentinpäivänä 1990 Oulun
yliopiston Ummenajokkaat-seura järjesti
Rauhalassa juhlatilaisuuden, johon osallistui
maantieteilijöitä ja muita Aapo Heikkilän
ystäviä. Minulta oli pyydetty jäsenesitelmää.
Valitsin ajankohtaisen aiheen: ”Kevätpäi-
vääntasa - taivaallinen ja maallinen ke-
vättapahtuma”. Esitelmäni miellytti Aapoa
niin, että hän seuran puheenjohtajana esitti
minua Ummenajokkaitten täysivaltaiseksi
jäseneksi. Seura hyväksyi puheenjohtajan
ehdotuksen ja niin sain Aapo Heikkilän
allekirjoittaman kunniakirjan, jonka ripustin
laitoksen työhuoneeni seinälle.

Kesäkuun 13. päivänä 1990 juhlinn
vuorostaan Aapo Heikkilää itseään, taas
kerran. Kokoonnuttiin yliopiston teoreettis-
sen fysiikan laitokselle muistelemaan hänen
30 vuotta kestänyttä tieteellis-taiteellista
uraansa ortotopologian parissa (Kaleva
1990). Paikalla oli laitoksen avaramielinen
johtaja Alpo Kallio ja tutkijoita eri tieteen-
aloilta. Minä edustin maantieteen laitosta.
Kahvittelun jälkeen Aapo Heikkilälle lu-
vutettiin Roomassa laadittu kunniakirja,
jossa paavilliset kardinaalit ilmaisivat kunnio-
ituksensa dosentti Heikkilän saavutuksille
ortotopologian alalla. Latinaksi laaditun
kunniakirjan oli allekirjoittanut Rooman
yliopiston geologian laitoksen johtaja Gio-
vanni LaMonica.

Luovuttaessani Vatikaanin sineteillä
varustetun kunniakirjan korostin Aapo

Heikkilän merkitystä työyhteisön jäsenenä.
Totesin myös, että Aapo Heikkilä on ollut
suuri henkinen tuki monelle heiveröiselle
tutkijalle. Juhlakalu oli iloinen Vatikaanin
kardinaaleilta saamastaan kunniakirjasta,
jonka tekstin sisältöön olin Roomassa käy-
dessäni vaikuttanut.

Tuona Aapon juhlinnan vuonna kälyni
osti minulle joululahjaksi kirjan ”Hullun
kirjoissa”. Kirja on mielenkiintoinen. Siinä
muun muassa todetaan, että yhteisössä
enemmistö määrää normit ja poikkeavuudet.
Normaaliyhteisöä verrataan surviais-
sääskiparveen, jonka sisällä sääsket survovat
samaa tahtia ja näkevät samaa liikettä tois-
tuvia kaltaisiaan. Parven laidalle joutuneilla
yksilöillä on tilaa ja heille avautuvat laajat
näköalat. Kun laumasta eksyneet yksilöt
palaavat parven keskeen ja yrittävät kuvata
näkemäänsä ja kokemaansa, toiset eivät
usko, koska kuultu on heille vierasta. He
pitävät parvesta harhautuneita, ihmeellisiä
asioita kertovia yksilöitä helposti hulluina
(Takalo-Eskola 1990). Varmaan tuo pitää
yleensä paikkansa. Ei kuitenkaan Oulun
yliopistossa, jossa marginaalinen Aapo
Heikkilä oli suosittu. No, ehkä Aapossa
nähtiin harmitonta kylähulluutta, mutta
myös kiehtovaa mielikuvitusta, joka oli
muilta iän ja koulutuksen myötä jo melkein
kadonnut.

Maallisella matkalla on alku ja loppu. Aapo
Heikkilä syntyi Haapajärvellä huhtikuussa
1931 ja kuoli huhtikuussa 1993 junassa
Helsingin luentomatallaan.

Yksilökeskeisesti

Lukuisat Oulun yliopiston maantieteilijät olivat osallistuneet Uno Varjon johdolla ja rohkaisemina Kansainvälisen maantieteellisen unionin alaisiin pohjoisia ja korkeita alueita koskeviin tutkimuksiin (esim. Koutaniemi 1986). Myös minä tulokkaana tahdoin mukaan tuohon työhön, vaikka aluksi enemmän yksilötasolla kuin projekteissa. Erityisen läheiseksi minulle tulivat Hiroshi Tabuchi Hosein yliopistosta Japanista, Al Wiedemann Evergreen State Collegesta Yhdysvalloista ja Serge Payette Lavalin yliopistosta Kanadasta. Heidän seurassaan koin elämyksiä ja sain ideoita sekä opetuksen että tutkimukseen.

Läksin Hiroshi Tabuchin ja dosentti Jouko Alestalon kanssa tutkimaan Hailuodon ahtoja heti tuosta edellä mainitusta laitospalaverista, jossa johtaja Uno Varjo ilmoitti Rokuan virkistyspäivästä. Eteläinen myrsky oli kasannut maaliskuun 23. päivän aamuna Marjaniemen edustalle jäärykkyitä, joista korkein kohosi peräti 14 metriä merenpinnasta, korkeammalle kuin mikään ennen mitattu Itämeren ahtojääkasauma (Alestalo *et al.* 1987). Kartoitimme liikkunutta, rikkoutunutta ja kasaantunutta jääpeitettä lentokoneesta ja kentällä monta päivää. Tabuchi ihastui Hailuotoon niin, että toi sinne myöhemmin opiskelijansa tekemään pro gradu -tutkielmaa saaren luonnonoloista.

Teimme myös monien vuosien ajan niin sanottua lämpösaareketutkimusta kartoittamalla Oulun kaupungin ja sen ympäristön lämpöoloja yhdessä assistentti Jyrki Aution ja lukuisien japanilaisten kanssa. Aihe kiinnosti paikallista mediaa ja sitä hyödynnettiin myös opetuksessa.

Kesällä 1999 vierailin maailmanympärimatkallani kahden viikon ajan Japanissa. Vein Hosein ja Hokkaidon yliopistoihin Oulun yliopiston esitteitä yhteistyön kehittämiseksi. Noina viikkoina retkeilin Tabuchin kanssa Honshun ja Hokkaidon saarilla. Tutustuimme tutkimuslaitoksiin, japanilaisiin puutarhoihin ja tuliperäisten vuorten muotoihin ja kasvillisuuteen.

Hokkaidolla opas vei Hiroshi Tabuchin ja minut shinto-pyhäkköön. Siellä papitar, miko, piti yllätykseksi meille kahdelle näyttävät rituaalimenot: löi rumpua, löyhytteli valkeita huiskia ja rukoili eteemme polvistuneena. Lopuksi hän ojensi meille molemmille sakakin, shintolaisten pyhän puun lehvän, toivotti turvallista matkaa ja toivoi minun vierailevan jälleen Japanissa.

Mikon toive toteutui. Keväällä 2001 ohjasin historian professori Olavi Fältin kanssa Hosein yliopiston vierailuohjelmaan kuuluvaa Japanin matkaa, jolle osallistui Oulun yliopiston historian ja maantieteen opiskelijoita. Matka tuli mahdolliseksi lähinnä Hiroshi Tabuchin ansiosta.

Professori Hiroshi Tabuchin Suomessa harjoittaman tutkimustyön ja muun maantieteellisen toiminnan ansiosta Suomen Maantieteellinen Seura kutsui hänet kirjeenvaihtajajäsenekseen.

Evergreen State Collegessa Washingtonin osavaltiossa työskennellyt Al Wiedemann, tanssitaituri ja dyynitutkija, oli minulle tuttu vanhastaan. Muutettuani Ouluun hän tuli minua tapaamaan. Tutustuimme uuteen työympäristöni ja kiertelimme katsomassa pohjoisen tutkimuspaikkoja, muutaman kerran myös rauhallinen Hiroshi Tabuchi seuranamme. Syksyllä 1986 menin minä Suomen akatemian rahoituksella vuoros-

tani Washingtoniin ja Oregoniin. Tutkin Alin kanssa Tyynen valtameren rannikon dyynimuodostumia ja niiden kasvillisuutta. Matkustelin myös Kaskadivuoristossa, Sierra Nevadalla sekä sen takaisilla White Mountains -vuorilla ihailemassa vihnemäntyjä eli okakäpymäntyjä, jota nimeä *Pinus longaeva*st nykyään käytetään. Ihastuin noihin kolmen kilometrin korkeudessa sinnitteleviin elämäntaitureihin, joista jotkut saavuttavat jopa 5000 vuoden iän. Kirjoitin niiden elämäkerran otsikolla ”Vanhin puu, tiedonpuu” ja voitin sillä Tiede 2000 -lehden järjestämän kirjoituskilpailun.

Palasin Pohjois-Amerikan länsirannikolle aina, kun rannikkodyynit ja vuoristojen metsät kovasti kutsuivat. Asuin pitkiä aikoja Alin kotona. Keskustelimme tieteestä ja taiteesta hänen Suomesta hankkimansa saunan löylyissä. Kesällä 1988 järjestin dosentti Matti Tikkasen kanssa maantieteen laudatur-retken Washingtoniin, Oregoniin ja Kaliforniaan. Mukana oli helsinkiläisten opiskelijoiden lisäksi muutama oululainen. Al järjesti meille pikkubussit ja toimi oppaanamme. Myöhemmin hän ohjasi monien opiskelijoitteni pro gradu -tutkielmia Oregonissa. – Suomen maantiedettä monipuolisesti hyödyttäneen toimintansa ansiosta Suomen Maantieteellinen Seura kutsui Al Wiedemannin kirjeenvaihtajajäsenekseen.

Yhdysvaltain retket lisäsivät kiinnostustani Suomen dyyneihin, joita tutkin lähinnä Matti Tikkasen kanssa Lapissa ja Pohjanlahden rannoilla. Siitä puolestaan oli hyötyä, kun yliopistomme maantieteen laitos teki vuosina 1994-95 monipuolisen selvityksen Kalajoen Hiekkasärkkien matkailusta ja kestävästä kehityksestä yhteistyössä Kalajoen kunnan kanssa. Amerikan vuorilla kasvanut kiinnostukseni puihin taas lisäsi laitoksem-

me dendrokronologista tutkimusta ja auttoi käynnistämään metsänraajahankkeita, jotka tuottivat suuren määrän eritasoisia opinnäytetöitä.

Ranskankielisessä Lavalin yliopistossa Quebecissä työskentelevän Serge Payetten olin tavannut tieteellisessä kokouksessa jo ennen Ouluun tuloani. Tiesin, että hän oli tutkinut pitkään ja monipuolisesti Kanadan luontoa. Hän vaikutti dynaamiselta ja erittäin sosiaaliselta ollakseen etevä professori.

Kesällä 1996 laitoksemme luonnonmaantieteellinen tutkimus oli siinä mallissa, että kehtasin kutsua Serge Payetten vierailulle. Hän saapui lokakuussa Oulujärven tutkimusasemalla pidettävään kollokvioon, johon kokoontui varttuneita luonnonmaantieteen opiskelijoita eripuolilta Suomea. Kollokvion jälkeen hän osallistui Oulussa järjestettyihin Suomen maantieteen päivien esitelmöijänä ja keskustelijana.

Pari vuotta myöhemmin matkustin puolestani minä, Suomen Akatemian varttuneen tieteenharjoittajan apurahan turvin, Serge Payettea tapaamaan. Sovimme kohtaamispaikaksi Hudsoninlahden itärannalla sijaitsevan, lähinnä inuitien ja cree-intiaaniin asuttaman Kuujuarapikin. Sieltä minua sitten aikanaan vietiin intiaaniyhtiön yksityiskoneella kauaksi Boniface-joelle, josta lentäjä löysi kuin löysikin pienen kesäisen kenttäaseman. Sain laskeuduttuani teltan, jollainen jo oli Sergellä ja jokaisella hänen jatko-opiskelijallaan.

Yksi Quebecin matkan tarkoitus oli suomalais-kanadalaisen yhteistyön lisääminen pohjoisen tutkimuksessa. Seurasin Bonifacessa viettämieni viikkojen aikana Serge Payetten ryhmän tutkimustöitä, joissa keskityttiin ilmastomuutoksiin, ikirouta-

dynamiikkaan ja metsänrajan ilmiöihin (Heikkinen 1999).

Quebecin erämaaluonto teki minuun väkevän vaikutuksen. Heti ensimmäisenä aamuna muuan jatko-opiskelija tuli minulle kertomaan: ”Olavi, viime yönä viisi sutta kierteli telttasi ympärillä.” Karibujen valtaisa määrä häkellytti. Karhuja tuolloin vielä vähän pelkäsin, mutta totuin niihin viimeistään Alaskassa. Karhujen touhuja katsellessa tuntui käsittämättömältä ajatella, että jotkut oppineetkin saattoivat niitä huvikseen tappa.

Eriytymistä ja yhteistyötä

Maantieteen laitoksen ensimmäisen professorin alaksi määriteltiin yleis- ja alue- maantiede ja viran ensimmäiseksi haltijaksi tuli siis Uno Varjo; suunnittelumaantiede sai professuurin kymmenisen vuotta myöhemmin. Varjon toimesta laitoksella tehtiin aktiivisesti kylä- ja kuntatutkimuksia, joissa selvitettiin asutus-, väestö- ja elinkeino-oloja ja joilla pyrittiin kehittämään erityisesti maa-seutuelinkeinoja. Nämä hankkeet tuottivat runsaasti opinnäytetöitä.

Maakuntaan suuntautuva tutkimusperinne jatkui hoitaessani virkaatoimittavana professorina Uno Varjolta kuoleman kautta jäänyttä virkaa. Anssi Paasin tultua valituksi yleis- ja aluemaantieteen professorin virkaan vuonna 1990 hän alkoi keskittyä kulttuuri- maantieteeseen painottaen teoreettista perustutkimusta. Tuolloin minä sain selkeästi päävastuun luonnonmaantieteestä. Suomen ja sen lähialueiden tutkimuksissa alueellisina kohteina olivat ennen kaikkea Länsi-Lapin tunturit, Perämeren rannikko sekä Oulujärven ja Paanajärven alueet (Autio *et al.* 1994).

Tutkimukset vaativat kenttähavainnoja, ajoituksia ja laboratoriotöitä ja niillä selvitettiin luonnonilmiöitä sekä luonnon ja ihmisen toimintojen välistä suhdetta. Tulokset pyrittiin esittämään malleina, jotka auttaisivat tulevaisuuden ennustamisessa.

Suomen akatemian ja Euroopan unionin rahoittamat tutkimushankkeet olivat kansainvälisiä ja keskittyivät Suomessa paljolta Lappiin. Hankkeissa tutkittiin lähinnä korkeiden alueiden ja metsänrajan oloja: historiallista kehitystä, luonnonilmiöitä, ihmisen vaikutusta ja ympäristömuutoksia. Tutkittiin myös porotalouden ja muiden maankäyttömuotojen välistä vuorovaikutusta ja ristiriitoja. Kenties näyttävin hanke, johon useimmat laitoksen luonnonmaantieteilijät osallistuivat, oli valtaosaltaan EU:n rahoittama FOREST-hanke, jota dosentti Sheila Hicks geotieteiden laitokselta vuosina 1996-98 koordinoi. Hankkeeseen liittyviä julkaisuja tuotettiin vielä pitkään rahoituksen päätyttyä (esim. McCarroll *et al.* 2003).

Vuonna 2000 maantieteen laitoksen johtajaksi tuli Anssi Paasi. Kun lisäksi minusta tuli tuolloin luonnontieteellisen tiedekunnan varadekaani, laitospelämä nähdäkseni melkoisesti muuttui. Ainakin keskustelu laitoksen ja tiedekunnan asioista vilkastui. Anssi Paasi yritti istuttaa meihin tieteellistä ambitiota.

Laitoksen johtajuus alkoi kiertää. Anssi Paasia seurasi Pauli Karjalainen ja häntä nykyinen johtaja Jarmo Rusanen.

Menneet ajat palasivat mieleeni odotellessani minulle ja kartanpiirtäjä Anja Kainisojalle järjestettyjä eläkkeelle läksiäisiä maantieteen laitoksen seminaarihuoneessa syyskuun alussa 2007. Laitos oli melkoisesti muuttunut Ouluun tuloni jälkeen.

Professoreita oli peräti seitsemän. Minäkin olin ylennyt professoriksi, kun Suomen apulaisprofessoreista tehtiin professoreita elokuussa 1998.

Maantiede jakaantui nyt sekä tutkimuskohteittensa että oppisisältöjensä osalta viiteen erikoistumisalaan: perinteisiin luonnon-, kulttuuri- ja suunnittelumaantieteeseen ja lisäksi vielä matkailumaantieteeseen ja geoinformatiikkaan. Kenttätöiden osuus tai ainakin kentältä kerättyjen aineistojen omakohtainen käsittely oli vähentynyt. Niin laboratorioden merkitys oli pienentynyt. Tilalle olivat tulleet tietokonehuokat. Valmistaa aineistoa oli runsaasti saatavilla. Luonnon monimuotoisuutta ja koko todellisuuden monimutkaista rakennetta selvitettiin ja selitettiin muun muassa geoinformatiikkaa ja tilastomatematiikkaa apuna käyttäen. Varsinkin globaaleihin ongelmiin paneutuneet tutkijat verkottuivat. Jotkut omistautuivat yhteiskunnallisille palvelutehtäville, vähän niin kuin ennen vanhaan.

Hyvästelijöitäni odotellessa aloin miettiä geoinformatiikan nopeaa kehitystä. Jotkut sanoivat sen yhdistävän eri tieteitä, kaatavan niiden välisiä raja-aitoja. Nyt siitä oli tullut maantieteen erikoistumisala. Kehittykö se vähitellen omaksi itsenäiseksi tieteeksi? Vai oliko jo kehittynt? Entä sitten? Teki mieli vielä tiedustella toisten mielipiteitä. Päätin kuitenkin jo jättää kyselemiset. Tiedä vaikka joku olisi saanut aiheen vitsailuun ja vaikka sisällyttäisi sanomiseni kirjaan ”Maantieteellisiä märepaloja ja sutkauksia”.

Väkeä oli saapunut läksiäiskahville. Joukossa oli myös Miska Luoto, tuleva luonnonmaantieteen professori. Johtaja,

geoinformatiikan professori Jarmo Rusanen piti rakentavan puheen kaikkien paikalla olleiden laitoksen ihmisten puolesta. Hän oli valmistanut puheensa huolella. Sanat koskettivat ja toivat hyvän mielen. Lopuksi hän antoi muistolahjoja. Myös luonnontieteellisen tiedekunnan dekaani ja hallintopäällikkö puhuivat ja jakoivat kiitoslahjansa. Läksiäisjuhlan päätyttyä laitoslahjaksi palasi töihinsä. Minä kävelin vapaana miehenä Pyykösjärven rantapolkua kotiini Uistintielle.

Kirjallisuus

- Alestalo, J., O. Heikkinen & H. Tabuchi (1987). Sea ice deformation in the Bothnian Bay off Hailuoto, Finland, in March 1986. *Bothnian Bay Reports* vol. 4, 51-63.
- Autio, J., O. Heikkinen, L. Koutaniemi, A. Colpaert & S. Luoma-aho (1994). Physical geography at the University of Oulu: Research in Finland and adjacent areas. *Fennia* vol. 172, 163-171.
- Haipus, M. & K. Sälevä (edit.) (1994). *Helteiset hetket, varjoiset vuodet. Oulun yliopiston kaskuja*. Oulun yliopisto.
- Heikkinen, O. (1999). Pohjoisen tutkimusta Kanadan Quebecissä. *Terra* vol. 111, 77-84.
- Kaleva (1990). Para-avaruudessa kaikki on mahdollista. Kolme vuosikymmentä ortotopologiaa Oulussa. 13.6.1990. Oulu.
- Koutaniemi, L. (toim.) (1986). Characteristics and delimitation of Nordic and mountain areas. *Nordia* vol. 20, 1-142.
- McCarroll, D., R. Jalkanen, S. Hicks, M. Tuovinen, M. Gagen, F. Pawellek, D. Eckstein, U. Schmitt, J. Autio & O. Heikkinen (2003). Multiproxy dendroclimatology: a pilot study in northern Finland. *The Holocene* 13, 829-838.
- Salo, M. & M. Lackman (1998). *Oulun yliopiston historia 1958-1993*. Oulun yliopisto, Oulu.
- Takalo-Eskola, I. J. (1990). Hulluuden ulottuvuuksista ja viisauden tunteen riittämättömyydestä. *Teoksessa* Laaksonen, P., U. Piela & P. Lahti (toim.): *Hullun kirjoissa*, 77-87. SKS, Jyväskylä.

Anssi Paasi

”Joensuun koulusta” Oulun yliopiston yleis- ja aluemaantieteen professoriksi: havaintoja ja kokemuksia matkan varrelta

Olen osittain väärässä seurassa kirjoittaessani alumni-päivillä julkistettavaan Oulun yliopiston maantieteen laitoksen 50-vuotisjuhlakokoelmaan. En nimittäin ole Oulun yliopiston alumni – *alma materini* on Joensuun yliopisto. Kenties kirjoitustani voi perustella sillä, että olen työskennellyt Oulun yliopiston maantieteen professorina jo pian 20 vuotta, lähes kaksi kertaa sen ajan, jonka ehdin viettää Joensuussa opiskelijana ja tutkijana. Aloitin Oulun yliopistossa elokuussa 1989 maantieteen va. professorina ja sain nimityksen mainittuun virkaan – Uno Varjon seuraajana – vuoden 1990 alusta alkaen.

Tarkastelen tässä kirjoituksessa tutkijanuraa prosessina, joka yleensä liittyy eri paikkoihin, instituutioihin ja yhteiskunnallisiin tilanteisiin. Biografinen tutkimus on viime aikoina yleistynyt maantieteen historian tarkastelussa. Osin tähän lähestymistapaan tukeutuen olen sisällyttänyt kirjoitukseen omaelämäkerrallista ainesta ja varsin subjektiivisiäkin tulkintoja. Katselen aluksi vuosikymmeniä taaksepäin, tutkijanurani alkuaikoihin saakka, ja etenen sen jälkeen kohti nykypäivää ja Oulun aikoja. Nostan kirjoituksessa esille myös maantieteen kehitykseen liittyviä metodologisia kysymyksiä

ja hieman tiedepolitiikkaakin. Lopuksi arvioin maantieteen laitoksen nykytilaa Oulun yliopistossa.

***

Yliopistouralle lähtevä ihminen voi harvoin viettää koko uransa samassa laitoksessa. Monessa maassa vain yhdessä ja samassa yliopistossa tai laitoksessa toimiminen ei tulisi kysymyksenkään. Suomessa tutkijoiden vähäinen liikkuvuus on kuitenkin pikemminkin sääntö kuin poikkeus. Jo se, että olen suorittanut kaikki tutkintoni samassa korkeakoulussa, on kansainvälisesti katsoen harvinaista. Tarkkaan ottaen suoritin perusopintoni ja lisensiaatintutkintoni Joensuun *korkeakoulussa*. Mainittu korkeakoulu oli aloittanut toimintansa vuonna 1969, kymmenkunta vuotta Oulun yliopiston perustamisen jälkeen. Väittelin kuitenkin jo Joensuun yliopistossa, kun edellä mainittu opinahjo 1980-luvulla kohotettiin Suomen yliopistojen joukkoon.

Aloitin opintoni vuonna 1976, jolloin maantiedettä oli opetettu Joensuussa vasta muutaman vuoden ajan. Uuden opiskelijan olikin tuolloin helppo tutustua miltei kaikkiin alan paikallisiin opiskelijoihin, joita

hyväksyttiin vuosittain vain 10 - 12 henkeä. Vähitellen tieteenalan opiskelijamäärä kasvoi niin suureksi, että yhä suurempi osa maantieteenkin opiskelijoista muuttui nimettömiksi. Tutkijana aloitin Joensuun korkeakoulun pienellä laitoksella heti valmistuttuani eli alkukesällä 1979. Samalla käynnistin jatko-opintoni. Nykyään puhutaan paljon pätkätöistä. Tutkijanurani alkuvaiheet koostuivat myös pätkätöistä. Toimin lyhyiden määräysten turvin vuosia päätoimisena tuntiopettajana, lehtorina ja tutkimusapulaisena ja sen jälkeen hieman pidempien määräysten turvin Suomen akatemian tutkimusapulaisena ja tutkimus-assistenttina. Pätkätöitä jatkuivat sen jälkeen assistenttina ja yliassistenttina.

***

Ensimmäinen kontaktini Oulun yliopiston maantieteeseen tapahtui syksyllä 1984. Toimin tuolloin Suomen Akatemian tutkimusassistenttina ja tein väitöskirjaa. Olin menossa Rovaniemelle keräämään väitöskirja-aineistoa ja matkalla sinne osallistuin Oulun yliopistossa järjestetyille maantieteen päiville. Näiltä päiviltä jäivät erityisesti mieleeni maantieteen laitoksen suuret ja toimivat tilat ja vaikuttava kirjasto, jossa oli – vaikka uusin kirjallisuus pääosin puuttuikin – merkittävä klassikkokoelma. Laitoksen oma kirjasto on sittemmin lopetettu ja samalla harvinaiset kirjaklassikot on piilotettu pääkirjaston kammioihin. Samalla matkalla tutustuin jo alustavasti siihen, mitä Oulussa tarkoittaa ns. tullista tullut. Tutustuttajana oli nyrkkisankari, joka tuli vastaan Otto Karhin puistossa, matkalla hotelliin iltajuhlan jälkeen. Seuraavana päivänä ystävällinen optikko taivutteli silmälasini oike-

aan muotoon ja niin matka jatkui reippaasti kohti Rovaniemeä...

***

Toimin kevättalvella 1987 Joensuun yliopiston maantieteen laitoksella assistenttina. Eräänä päivänä laitoksen lehtori Heikki Vesajoki kertoi, että Oulun yliopiston maantieteen laitoksella vuodesta 1959 alkaen toiminut professori Varjo oli kuollut sydänleikkauksen jälkeisiin komplikaatioihin. En tuntenut Varjoa muutoin kuin Vesajoen ja professori Juhani Hultin kertomusten perusteella. Molemmat olivat toimineet aikanaan Oulussa. Heidän mukaansa kysymyksessä oli tietyillä mittareilla katsottuna hyvin aikaansaava, mutta varsin hallitseva persoona. En tuntenut Varjoa, mutta olin kuunnellut häntä Oulun maantieteen päivillä. Olin myös toivottanut hänet tervetulleeksi Joensuun maantieteen päiville vuonna 1980. Taustana tälle oli se, että tuon aikaiseen joensuulaiseen tapaan päivien järjestämisvastuu ja luennoitsijoiden kutsuminen oli lykätty laitoksen nuorimmalle työntekijälle eli tässä tapauksessa minulle. Uno Varjo esitelmöi yhdessä sessiossa aiheesta ”Maantieteen tutkinnonuudistus Oulun yliopistossa”.

Suomalaisessa maantieteessä näkyvän henkilön kuolema tuntui jollakin tapaa läheiseltä, koska yliopistomaantieteilijöiden piiri oli tuolloin, ja on edelleen, varsin pieni. Ehkä en olisi noteerannut asiaa niin empaattisesti jos olisin ollut tietoinen, että muutamaa kuukautta aikaisemmin Varjo oli lukenut Oulun yliopiston maantieteen laitoksen pikkujoulussa, ilmeisesti huumorimielessä, otteita minun ja kollegani Perttu Vartiaisen – nykyisen Joensuun yliopiston

rehtorin – tutkimuksista, joissa käsitteet ja teorit olivat hallitsevassa asemassa. Kuulemani mukaan sitaatit eivät olleet juurikaan naurattaneet yleisöä. Tämä ’pikkujouluhuumorin’ johtui luultavasti siitä, että Varjo oli ahkera tutkija ja hallintomies, mutta tutkijana empiristi, jolle joensuulaisten harrastama teoreettinen pohdinta oli ilmeisesti liikaa. Heikki Vesajoen mukaan Varjo olikin joskus todennut, miten ”Joensuu on kauhia paikka”, ilmeisesti viitaten juuri Joensuun yliopiston maantieteen laitoksen maineeseen yhteiskuntateoreettisen tutkimuksen virittäjänä.

***

Varjo ei ollut yksin teoriakammonsansa kanssa. Suomalaisessa ihmismaantieteessä yhteiskuntateoria oli 1980-luvulla laajasti ottaen pannassa. Hyväksyttävämpää olisi luultavasti ollut, jos tutkija olisi ollut kiinnostunut analyyttis-kvantitatiivisesta teoriasta, jota kriitikoiden keskuudessa oli tapana nimittää väljästi positivismiksi. Sellaisiakaan teoreetikoita Suomessa ei kuitenkaan tuolloin ollut. Erityisen epäilyttäväksi nähtiin ilmeisesti ’Joensuun koulukunta’, joka otti vaikutteita yhteiskunta- ja kulttuuriteorioista – tämän koulukunnan nimeäminen tapahtui kyläkin Joensuun ulkopuolelta käsin! Siihen liitettiin erityisesti sellaiset nuoret tutkijat kuin PT Karjalainen, Anssi Paasi ja Perttu Vartiainen, vaikka tosiasiansa he edustivat hyvin erilaisia tutkimuksellisia lähtökohtia. Mainittujen tutkijoiden harjoittama yhteiskunta- ja kulttuurintutkimus nähtiin kenties viidennen kolonnan työkse tilanteessa, jossa useimmat instituution edustajat yrittivät ylläpitää perinteistä luonnontieteellistä lähtökohtaa myös yhteiskunnan ja kulttuurin

tutkimuksessa. Mitä vanhempi maantieteen laitos oli kysymyksessä, sitä vankempaa vaikutti uusien ajatusten vastustus olevan. Suomen Maantieteellisen Seuran *Terra*-lehden palstoilla käytiin ajoittain kiivastakin keskustelua yhteiskunta- ja maantieteen kysymyksistä ja maantieteen suhteesta yhteiskuntateoriaan. Tämä keskustelu jatkui vielä 1990-luvun puolivälissäkin, kun mainittu Joensuun ’koulu’ oli kokonaisuudessaan siirtynyt professorin virkoihin ja uudet lähestymistavat alkoivat jo olla seuraavankin, nuoremman sukupolven tutkimuksellista arkea. Yhtä kaikki, ’yhteiskuntateoria’ oli 1980-luvulla luultavasti usealle maantieteilijälle negatiivisesti latautunut termi, johon liittyi monien mielessä kenties ’poliittisia’ konnotaatioita. ’Poliittinen’ oli tuolloin ilmeisesti varattu puoluepolitiikoille, joita suomalaisessa maantieteessä oli useita.

Mainittakoon, että Joensuun korkeakoulussa maantiede sijaitsi opiskeluaikamme yhteiskuntatieteiden yhteydessä, ”Historian, maantieteen ja muiden aluetieteiden osastossa”. Joidenkin *Terran* keskustelujen perusteella jo osaston nimi herätti hilpeyttä muilla paikkakunnilla. Pienen maantieteen laitoksen kanssa samalla käytävällä toimivat muun muassa sellaiset eri rooleissa kunnostautuneet, ristiriitaisia tunteita herättäneet yhteiskuntatieteilijät kuin Kyösti Pulliainen ja J.P. Roos. Ei siis ihme, että tämä toimintakonteksti kenties ruokki ajattelemaan asioita hieman eri tavalla kuin muissa Suomen maantieteen laitoksissa tehtiin.

***

Hallintomiehenä Varjo oli tehnyt paljon töitä kehittääkseen Oulun maantieteen laitokselle hyvät ja toimivat tilat. Tämä jäi

hänen keskeiseksi perinnökseen maantieteelle. Varjo oli ollut aktiivinen myös laitoksen varhaisten kansainvälisten suhteiden luomisessa muun muassa Kansainvälisen Maantieteen Unionin (IGU) piirissä. Tietysti perinnöksi jäi myös koko joukko alumneja, jotka ovat sijoittuneet hyvin erityisesti Pohjois-Suomen työmarkkinoille ja ovat tätä kautta vaikuttaneet yhteiskuntakehitykseen. Erityisesti laajeneva julkinen sektori työllisti hyvin 1970- ja 1980-luvuilla soveltavan koulutuksen saaneita maantieteilijöitä, joista yhä suurempi osa tuki valmistui Arvo Naukarisen vetämältä suunnittelumaantieteen linjalta. Moni maantieteen laitos Suomessa voi tuskin ylpeillä vastaavalla joukolla kunnan- ja kaupunginjohtajia, suunnittelusihiteereitä tai elinkeinoasiamiehiä alumniensa joukossa. Alumniensa joukossa on myös yksi maaherra, Eino Siuruainen, joka on toiminut virassaan erityisen näkyvästi.

Viranhaku

Huhtikuussa 1987 Varjolta jäänyt professori julistettiin haettavaksi. Viran opetusalaksi oli määritelty yleis- ja aluemaantiede eli käytännössä kaikki mitä maantiede pitää sisällään. Niinpä hakijoita tuli niin kulttuuri-, suunnittelu- kuin luonnonmaantieteenkin piiristä, yhteensä 14. Olin täyttänyt syyskuussa 1986 31 vuotta ja väitellyt lokakuussa ’nippuväitöskirjalla’ alueiden institutionalisoinnista, empiirisenä kohteena oli neljä suomalaista maakuntaa. Paria viikkoa ennen hakuajan umpeutumista olin saanut tiedon siitä, että olin saamassa dosentin pätevyuden, vaikka nimitystä mainittuun virkaan ei vielä ollut ehtinyt tullakaan. Olin ehtinyt toimia opettajana ja tutkijana vain

runsaat 7 vuotta filosofian kandidaatin tutkinnon valmistumisen jälkeen. Filosofian kandidaatin (FM) tutkinnon olin tehnyt alle kolmessa vuodessa ja lisäksi lisensiaatintutkinnon reilussa vuodessa, joten pinnallisesti tarkastellen akateemisella kokemuksella ei voinut kovin paljoa kehuskella.

Matka kohti väitöskirjaa oli ollut mutkikas. Lisensiaatintyöni toinen tarkastaja, akateemikko Ilmari Hustich totesi, että muuttoliikettä käsittelevästä työstä tulisi hieman laajentamalla väitöskirja. Vaihdoinkin kuitenkin kokonaan aiheita, hankin lisää tutkimuskokemusta ja tutustuin tieteenalan kehityskulkuihin. Edellä mainitusta seitsemän vuoden tutkimusjaksosta olin Suomen Akatemian tutkijana peräti 5,5 vuotta. Näiden vuosien aikana kirjoitin pääasiassa suomenkielisiä monografioita ja artikkeleita useamman tuhat sivua. Ne käsittelivät mm. maantieteen oppihistoriaa, erityisesti humanistisen ja behavioraalisen maantieteen kehitystä, Suomen aluejärjestelmän rakentumista sekä alueellista identiteettiä ja alueellisia stereotyyppioita. Kirjoitin myös muutaman artikkelin J.G.Granön maantieteellisestä ajattelusta ja siihen myöhemmin liitettyistä virheellisistä tulkinnoista. Tässä yhteydessä tutustuin J.G.Granön poikaan, akateemikko Olavi Granöhön, jonka tuki ja kannustus olivat keskeisen tärkeitä kansainvälisten yhteyksien rakentamisessa tutkijanuran alkutaipaleella.

Toinenkin väitöskirjan laajuinen tutkimus jäi hyödyntämättä opinnäytteenä. Julkaisutoimikunnan valitsemana arvioijana toiminut Olavi Granö totesi minulle, että yli 500-sivuinen ”Maantieteen subjekti” tutkimukseni olisi ehkä käynyt väitöskirjasta ulkomailla mutta tuskin Suomessa. En ollut ajatellut tätä tutkimusta väitöskirjaksi, joten

siitä tuli lähinnä henkilökohtainen opintomatka tieteenalan kehitykseen. Vastaväittäjän loppulausunnon perusteella varsinainen väitöstutkimus taas vastasi työmäärältään useampaa väitöskirjaa. Näin tutkimuskokemusta oli lopultakin varsin paljon ja se oli monipuolista, vaikka muuta akateemista kokemusta olikin suhteellisen vähän.

***

En ollut ehtinyt käydä hakutilanteeseen mennessä vielä ainoassakaan konferenssissa ulkomailla, vaikka Suomessa olin sentään ehtinyt olla mukana puolessa kymmenessä kansainvälisessä tilaisuudessa. Esitelmien pitämistä ulkomailla pidetään nykyään miltei automaattisesti jonkinlaisena kompetenssin indikaattorina. Ulkomailla pidetyt esitelmät ovat tietysti nuorten tutkijoiden tapauksessa osoitus siitä, että tutkija osaa käyttää nykyään keskeisen tärkeätä englanninkieltä ja esitellä tutkimustuloksiaan kansainväliselle yleisölle. Monet konferenssit ovat myös loistavia tilaisuuksia seurata aikaa, haistella uusia tuulia ja luoda tieteellisiä kontakteja. Toisaalta nyt, satakunta kutsuttua kansainvälistä esitelmää pidettyäni, uskallan väittää, että melko suuri osa kansainvälisistä konferensseista on sisällöllisesti varsin merkityksellisiä ja joskus tuntuu, että ne on organisoitu lähinnä järjestäjien hännän nostamiseksi. Paitsi akateemiset motiivit, tällaisten tilaisuuksien organisoimista ruokkivat nykyään myös pakko olla 'kansainvälinen' ja se, että konferenssien organisoiminen on usein mittavaa liiketoimintaa.

Suomessa järjestetty poikkitieteellinen 'menteliteetti-tutkimus' konferenssi – ruotsalaisen maantieteen kansainvälisen kuuluisuuden Torsten Hägerstrandin ja

kumppaneiden Turussa alkukesästä 1985 organisoima tilaisuus – tuli kuitenkin osoittautumaan hyvin tärkeäksi myöhemmän urani kannalta. Akateemikko Granö tunsi hyvin kiinnostukseni behavioraaliseen maantieteeseen, aluteoriaan sekä alueellisiin stereotypioihin ja ystävällisesti kutsui minutkin esitelmänpitoon. Konferenssin yhteydessä Hägerstrand ja Granö kannustivat minua työstämään konferenssissa esittämästäni alueiden institutionalisoitumis-ideasta kansainvälisen artikkelin ja Hägerstrand järjesti minulle kontaktin yhteen tuon ajan merkittävimmistä ihmismaantieteen edustajista, Berkeleyssä Kaliforniassa toimivaan Allan Prediin. Artikkelin kirjoitinkin varsin nopealla aikataululla. Sain käsikirjoitukseeni teräviä kommentteja tuolloin Tukholmassa vierailleelta Prediltä. Alun perin suunnittelemani suomenkielisen monografian sijasta väitöskirjastani tuli lopulta kaksikielinen 'nippu', jossa oli englanninkielinen 40-sivuinen yhteenveto, *Fenniassa* julkaistu yli 40-sivuinen teoreettinen artikkeli ja 350-sivuinen suomenkielinen analyysi neljän suomalaisen maakunnan institutionalisoitumisesta.

Vielä tuolloin hakupaperit osoitettiin itselleen Tasavallan Presidentille, joka nimitti professorit virkoihin valtioneuvoston esittelyssä. Hakupaperit lähtivät ja arkinen elämä Itä-Suomessa jatkui.

Pohjatöitä tulevaisuudelle...

Kevään ja kesän 1987 aikana aloitin itärajalla Värtsilän kunnassa tutkimusprojektin, jonka päämääränä oli arvioida väitöskirjassa kehittämäni alueiden institutionalisoitumisteorian toimivuutta ja kehittää sitä eteenpäin. Erityisesti olin kiinnostunut 'paikan'

rakentumisesta ja merkityksestä ihmisten arkielämässä erilaisten institutionaalisten käytäntöjen perustalta rakentuvien aluekokonaisuuksien ’rinnalla’. Tähän kiinnostukseen oli tarkoin määritelty syynsä. Olin tarkastellut väitöskirjassani empiirisesti maakuntien tapauksessa alueen ja paikan (teoreettista) suhdetta – teema, joka oli ja on edelleen tärkeä angloamerikkalaisessa maantieteessä. En kuitenkaan ollut tyytyväinen siihen, miten käyttämäni laajat kyselyaineistot vastasivat teoreettis-käsitteellisiin lähtökohtiin. Erityisesti humanistisen maantieteen edustajien markkinoiman paikan idean – paikka inhimillisen kokemuksen keskuksena - empiirinen tarkastelu tuntui olevan oikeastaan mahdotonta mekaanisen kyselylomakkeen avulla. En ollut tyytyväinen humanistisen maantieteen edustajien esille nostamaan ajatukseen paikasta kokemuksellisenä, mutta staattisena ’liikkeen pysähtymisenä’. Jos alue on prosessi, myös kokemuksen kautta rakentuva paikka on sellainen. Paikkaa ei kuitenkaan tule ymmärtää perinteiseen tapaan sijaintiin liittyvänä käsitteenä.

***

Värtsilä oli kiinnostava tutkimuskohde. Se oli syntynyt vähitellen 1800-luvun kuluessa aikanaan Suomen suurimmaksi kasvavan rautatehtaan ympärille. Viime mainitun perustaminen itäsuomalaisen järvimalmin varaan oli puolestaan mainio esimerkki ihmisen ja luonnon välisestä vuorovaikutuksesta ja sen pohjalta syntyvästä alueellisesta työnjaosta. Siinä missä itäisen Suomen humuspitoiset vesistöt olivat olleet järvimalmin lähteitä, läntisessä Suomessa rautamalmia kaivettiin kaivoksista. Värtsilä oli laajentunut nopeasti, tullut itsenäiseksi

kunnaksi 1920-luvulla ja dramaattisesti menettänyt Moskovan rauhassa alueestaan kaksi kolmasosaa ja samalla rautatehtaat Neuvostoliitolle.

Ennen sotaa ja sodanjälkeen syntyneet sukupolvet elivät nykyisen Värtsilän alueella ikään kuin eri maailmassa. Rajan takaa siirtyneet evakot ja nykyisen Suomen alueella syntyneet nuoret ihmiset olivat myös koostaneet omaa henkilökohtaista ’paikkaansa’ eri tavoin omien elämän- ja sukuhistorioidensa kautta. Uusi valtakunnan raja katkaisi paitsi kunnan, myös infrastruktuurin ja monia ihmisten arkielämän rakenteita. Tutkimuskohteessa kietoutuivat siis yhteen monet yleisemmät taloudelliset, poliittiset ja hallinnolliset prosessit, kysymys rajan ideologisesta merkityksestä ja myös sen merkityksistä ihmisten arkielämässä. Kohdealueen maisema vartiotorneineen oli itsessään hyvin poliittinen ja tiukasti kontrolloitu. Rajavyöhykkeellä ei saanut liikkua ilman rajavartioston lupaa ja ulkomaalaisilla ei ollut sinne mitään asiaa. Tutkimushankkeen muuttui samalla yhä enemmän rajan ja rajaseudun tutkimukseksi. Vasta Ouluun saavuttuani huomasin, että myös edeltäjäni Uuno Varjo oli ollut erityisen kiinnostunut rajaseutuun liittyvistä kysymyksistä, erityisesti rajaseutujen aluekehityksestä. Hänelle rajaseutu oli konkreettinen ongelma, ei teoreettinen.

***

Samalla kun asiantuntijat lukivat hakupapereita, oma tutkimukseni alkoi näin suuntautua poliittisen maantieteen suuntaan. Varsin näkyvästä traditiosta huolimatta tämä maantieteen osa-alue oli ollut Suomessa marginaalinen toisen maailmansodan jäl-

keen. Monet maantieteilijät olivat toimineet jatkosodan aikana Suomen miehittämässä Itä-Karjalassa ja pyrkineet osoittamaan, että tämä alue kuului 'maantieteellisesti' Suomeen. Tämä tieteellisesti varsin kyseenalainen geopolittinen toiminta ilmeisesti tyrehtyi sodan jälkeen poliittisen maantieteen harrastuksen vuosikymmeniksi ja tilalle tuli vähitellen jollakin tapaa neutraalimpi Suomen sisäisen aluepolitiikan tutkimus. Itärajasta tuli tabu. Helsingin kauppa- ja kauppakorkeakoulun talousmaantieteen apulaisprofessori Kai-Veikko Vuoristo elvytti poliittisen maantieteen tutkimuksen Suomessa vasta 1970-luvun lopulta alkaen.

Varsinaisesti poliittisen maantieteen alaan kuuluvia töitä alkoi ilmestyä Suomessa 1990-luvun taitteessa, jolloin muun muassa rajateema oli esillä muutamissa kirjoituksissa. Itse päädyin tarkastelemaan rajoja 1980-luvun loppupuolella alueiden institutionalisointiteorian näkökulmasta. Viime mainitun mukaan alueiden territoriaalinen rajautuminen oli yksi keskeinen alueiden syntyyn liittyvä ulottuvuus. Jo 1980-luvun alussa olin miettinyt laajahkoissa monografioissani territoriaalisuutta, nationalismia, regionalismia ja eri aluetasoja sekä tutkinut mm. kansallisten stereotyyppien rakentamista – tältä osin aihepiiri oli tuttu. Vielä 1980-luvun alussa ei kuitenkaan kukaan nimittänyt tutkimustani poliittiseksi maantieteeksi – en myöskään itse.

Värtsilä-tutkimuksen yhteydessä vakuutuin yhä enemmän aiemmin alueiden institutionalisointiteoriassa esittämästäni ajatuksesta, että luonnon ja kulttuurin integroiminen, joka on aina ollut maantieteessä tärkeä haaste, ei onnistu ilman historiallista tutkimusotetta. Tässä mielessä aluemaantieteen tulee olla myös historial-

lista maantiedettä. Historia ei näin ajatellen viittaa niinkään menneisyyden tutkimiseen vaan tutkimuksen lähestymistapaan: alue on historiallisesti ehdollinen prosessi, jolla on alkunsa ja loppunsa. Metodologisena peruslähtökohtana tässä hankkeessa olikin ymmärtää historia eritasoisten sosiaalisten prosessien ja käytäntöjen kerrostumana. Viime mainitut ilmenevät alueellisen järjestelmän muutoksina ja yksittäisten alueiden syntymänä ja katoamisena.

Värtsilä-hankkeessa ajatuksena oli päästä myös metodisesti eteenpäin: maantieteellisessä tutkimuksessa olivat tuolloin kansainvälisesti katsoen nousemassa esiin etnografian perinteeseen kytkeytyvä kvalitatiivinen tutkimustapa ja mm. syvähaastattelut ja osallistuva havainnointi. Molemmat olivat tärkeitä lähtökohtia myös Värtsilä-tutkimukselle. Tässä yhteydessä nostin esille ajatuksen sukupolvesta tärkeänä maantieteellisenä käsitteenä. Tekemieni haastattelujen perusteella määrittelin paikan kategorian – suhteessa instituutioiden kautta rakentuvaan alueeseen – dynaamisena ihmisen elämänsisällönsä liittyvänä kokemuksellisenä kategoriana. Ihminen rakentaa 'paikkaansa' koko elämänsä ajan ja toimii usein eri alueilla ja paikkakunnilla asukkaana, turistina – tai pakolaisena, kuten Värtsilänkin evakot. Värtsilässä haastatellut eri sukupolvien edustajat näyttivät elävän eri maailmoissa.

Vuonna 1988 siirryin assistentuurista Joensuun yliopiston maaseutumaantieteen yliassistentiksi ja maaseutuinstituutin johtajaksi, jossa toimessa ehdin toimia vain vuoden ennen Ouluun saapumistani. Alun perin vierastin tätä hieman pragmaattiselta vaikuttavaa toimenkuvaa. Käytännössä jatkoin kuitenkin tutkimuksia eteenpäin

mielessäni ajatus, jonka mukaan yliopisto on ennen muuta tiedon ja sivistyksen kehittäjä, jolla on tässä suhteessa ainutlaatuisen arvokas tehtävä vaalittavanaan. Tämä edellyttää tiettyä autonomiaa, vaikka yliopiston toisaalta tuleekin kantaa vastuunsa myös yhteiskunnan kehityksestä. Parhaiten tämä vastuun kanto onnistuu siten, että tutkija pyrkii tekemään laadukasta tutkimusta tieteellisten intohimojen, vaistojen ja tietysti ammattitaitonsa ohjaamana. Viime mainitut taidot eivät synny tyhjästä vaan edellyttävät sitä, että tutkija on mahdollisimman hyvin perillä siitä, missä tutkimuksen eturintama omalla alalla sijaitsee. Tutkimuksen kentän laajentuessa tämä tavoite on koko ajan vaativampi ja sen noudattaminen vaatii melkoista viitseliäisyyttä. Jo pelkästään oman, usein varsin kapean tutkimusalan systemaattinen seuraaminen vie tutkijalta huomattavasti aikaa, joka pitää taikoa esiin jostakin.

Ouluun siirtyminen

"Oulun yliopiston tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta ja tieteellistä sivistystä sekä antaa siihen perustuvaa ylintä opetusta yliopistossa edustettuina olevilla aloilla" (Laki Oulun yliopistosta 22.12.1983)

Oulun yliopiston maantieteen viran asian- tuntijalausunnot yllättivät paitsi minut, luultavasti myös kaikki muut hakijat ja koko kansallisen maantiedeyhteisön. Vaikka alue- teoriastani saamani kansainvälinen palaute oli lisääntyvässä määrin antanut ilonaihetta, se ei kenties sittenkään vielä antanut riittävästi optimismia suomalaista maantieteen professuuria ajatellen, varsinkin kun olin hakijoista selvästi nuorin. Avainsanaksi

haussa muodostuikin viranalan määritelmän sana 'aluemaantiede'. Olin käytännössä ainoa hakija, joka oli pyrkinyt kehittämään tätä maantieteen osa- aluetta eteenpäin tutkimuksessa. Asiantuntijoiden lausunnoissa professori Reijo Helle (Helsingin kauppa- korkeakoulu) asetti minut ensimmäiselle ehdokassijalle, professori William Mead (London University College) kolmannelle ja professori Michael Jones (University of Trondheim) tieteellisen kompetenssin osalta ensimmäiselle sijalle. Ainoana hakijoista sain pätevyyden kaikilta asiantuntijoilta ja lausuntojen pohjalta Oulun yliopiston luonnontieteellinen tiedekunta asettikin minut keväällä 1989 yksimielisesti ensimmäiselle sijalle. Joensuun yliopistossa tapaus noteerattiin erityisesti siitä syystä, että olin ensimmäinen mainitussa yliopistossa opintonsa aloittanut, joka todettiin päteväksi varsinaisen professorin (full professor) virkaan.

Tiedekunnan ehdollepanon jälkeinen valitusruletti – kaikkiaan seitsemän valtioneuvostolle osoitettua valitusta – vakuutti minut lopullisesti tieteenteon 'urheilullisesta' luonteesta. Tämä valittajien määrä lienee ennätys suomalaisessa maantieteessä. Kilpaurheilutaustastani oli varmaan hyötyä tämän tilanteen sulattelussa. Kilpailu on tieteessä ja urheilussa molemmissa kovaa - tosin urheilukilpailuissa sijoituksista ei yleensä voi valittaa. Mutta ei niissä ole mahdollisuutta kirjoittaa myöskään vastineita valituksiin. Oma valtioneuvostolle jättämäni vastine valituksiin oli 30 sivua pitkä lähdeviitteillä varustettu teksti – ehkä vuoden 1989 perusteellisin kirjoitus. Jälkikäteen sanoisin, että vastineen kirjoittaminen oli arvokas kokemus, jonka puuttuminen olisi jättänyt pois jotakin tieteentekijän kokemus-

maailmasta. Asian tietynlaisen julkisuuden takia jouduin kylläkin häpeämään suomalaisen maantieteen puolesta, sillä valituksissa esiintyi varsin erikoisia argumentteja. Erään valittajan mukaan ulkomaisissa sarjoissa julkaiseminen on epäisänmaallisuutta. Hie-man kesken jääneistä biologian opinnoistani tuli myös tärkeä elementti vastineessa, sillä minua suoraan sanottuna 'syytettiin' yhteiskuntatieteilijäksi monessa valituksessa.

Presidentti Mauno Koiviston allekirjoit-tama nimitys tuli joulukuussa 1989, kun olin jo hoitanut virkaa va. professorina vajaat puoli vuotta. Tuo aika oli mielenkiintoista, sillä samalla laitoksella työskenteli kolme virkaehdotuksesta valituksen tehnyttä hen-kilöä. Vastanotto oli kuitenkin asiallinen. Keskityin virkanimitystä odotellessani työ-hön, johon kuului paljon opetusta ja siihen liittyen uusien luentosarjojen laatimista sekä opinnäytteiden ohjausta. Ymmärsin pian mitä saksalainen holistinen sosiaalimaantie-de oli Varjolle merkinnyt ja jota laaja-alainen virkanimikekin heijasteli. Hänen käytän-nöllinen (ei siis teoreettinen!) ideaalinsa oli ilmeisesti ollut se, että maantieteilijän pitää osata vähän kaikkea. Niinpä ohjasin muuta-man ensimmäisen vuoden niin ihmis- kuin luonnonmaantieteenkin graduja ja otin vas-taan molempien alojen loppupentit. Jonkin ajan kuluttua saimme luonnonmaantieteen apulaisprofessorin Olavi Heikkisen kanssa luoduksi luonnollisen työnjaon, jossa kum-pikin vastasi omasta omaamisalueestaan. Tämä oli varmaan onneksi sekä luonnon-että kulttuurimaantieteelle. On mahdotonta, että nykyisenä maantieteen erikoistumisen aikana joku yrittäisi hallita kaiken. Tämä johtaa väistämättä pinnallisuuteen.

Oulun yliopiston maantieteen laitos oli 1990-luvun vaihteessa paljon suurempi

kuin Joensuun yliopiston maantieteen laitos. Laitoksella oli kaksi professoria eli minä ja Arvo Naukkarinen sekä kaksi apulaisprofes-soria, Olavi Heikkinen ja Eino Siuruainen sekä koko joukko assistentteja. Siuruaisen toimiessa kansanedustajana tehtäviä hoiti assistentti, FT Jouko Alestalo. Pitkään kan-sanedustajana toiminut Siuruainen nimitet-tiin lopulta Oulun läänin maaherraksi, joten hän ei enää palannut yliopistomaailmaan.

Sysäyksiä kansainvälistymiselle

Suomenkielinen kirjoittaminen ja julkai-seminen sai kahdellakin tavalla palkkansa. Yhtäältä sain tämän julkaisutoiminnan perusteella viran, vaikka arvioijana oli kaksi ulkomaalaista, onneksi suomenkieltä kohtuullisesti ymmärtävää, professoria. Toi-saalta keväällä 1990 virkaanastujaisia varten laadittu virallinen ansioluetteloni – jonka julkaisut olivat pääasiassa yksin kirjoitettuja suomenkielisiä monografioita ja artikkeleita – oli päällisin puolin jokseenkin vaatimaton verrattuna saamaan aikaan nimitettyyn lää-ke-tieteen professoriin, joka – tai joku muu tutkimusryhmän jäsen – oli kirjoittanut pitkän listan lyhyitä kansainvälisiä julkaisu-ja. Tosin olin häntä kymmenkunta vuotta nuorempi.

Aloin vasta tässä yhteydessä miettiä oi-keastaan ensimmäistä kertaa vakavammin englanninkielisen kirjoittamisen ja kansain-välisyyden merkitystä. Tähän saakka olin julkaissut, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta, pääasiassa suomenkielisiä mono-grafioita ja artikkeleita. Taustana tälle oli se, että tämän kaltainen julkaiseminen oli 1980-luvun suomalaisessa ihmismaantieteessä

varsin tyypillistä ja ’varsinaisissa kansainvälisissä’ (=angloamerikkalaisissa) sarjoissa julkaiseminen oli todella harvinaista. Nuori jatko-opiskelijahan ottaa usein vaikutteita omista opettajistaan tai laajemmin oman alan tutkimuskulttuurista. Lääketieteessä ja perusuonnontieteissä ryhmätyö on ollut jo pitkään keskeinen tutkimustoiminnan malli, ja viisi tai kymmenen kirjoittajaa tekee tietysti enemmän lyhyitä kirjoituksia kuin yksi, puhumattakaan kahdesta- tai kolmesta-kymmenestä kirjoittajasta, jotka kirjoittavat yhdessä 6-10-sivuisen artikkelin. Teoreettista tutkimusta tekeväälle yhteiskunta- ja kulttuurimaantieteilijälle tämä malli sopii varsin huonosti. Niinpä esimerkiksi runsaat parisataa nimikettä sisältävässä julkaisu-luettelossani on vain kourallinen yhteisjulkaisuja, joista kansainvälisesti parhaiten on kuitenkin menestynyt israelilaisen kollegan David Newmanin kanssa *Progress in Human Geography* –sarjassa julkaistu rajatutkimuksen haasteita kartoittava teoreettinen artikkeli. Kirjoitustyötä varten Ouluun saapunut ja viikon päivät Linnanmaan vierashuoneessa syyspimeällä asunut Newman ihmetteli öistä hiljaisuutta ja totesi, että ainoastaan kummitukset puuttuivat pimeästä talosta. Niin mieleenpainuvia yöt pimeällä Linnanmaalla ilmeisesti olivat, että hän jaksaa muistuttaa asiasta joka kerta kun tapaamme jossakin konferenssissa. Artikkeli kuitenkin saatiin aikaiseksi...

Tärkeä motiivi omaan uudelleen suuntautumiseeni oli tullut jo väitöskirjasta – tai tarkemmin sanottuna *Fennian* artikkelista – ja siitä erilaisten kansainvälisten tieteellisten lehtien sivuilla saamastani positiivisesta palautteesta. Ajattelin, että tästä palautteesta ei olisi pitkällä tähtäimellä paljon iloa jos en

osallistuisi uusilla kontribuutioilla aktiivisesti tähän teoriakeskusteluun ja -tutkimukseen. Kotimaassa teoreettiseen keskusteluun ei ollut 1980-luvulla kovin laajoja mahdollisuuksia tieteenalan vankan empiristisen tradition takia – eikä toisaalta siitäkään syystä, että tutkijayhteisö oli ihmismaantieteessä hyvin pieni. Yksi osoitus nurkkakuntaisuudesta oli se, että minulla oli ollut hieman vaikeuksia saada mainittu väitöskirja-artikkeli *Fenniaan*. Toinen referee piti artikkelia julkaisukelpoisena, mutta toisen arvioijan mielestä kysymyksessä oli ennen muuta ’review’ kansainvälisestä kirjallisuudesta. Teoria oli hänelle nähtävästi vieras asia. Teoriaa rakentavalle nuorelle väitöskirjan tekijälle tällainen arvio oli kova pala.

Toisenlaista palautetta alkoi pian tulla. Artikkelin ilmestymistä seuraavana syksynä olin pudota työhuoneessa tuoliltani, kun englantilainen professori W.R.Mead hyökkäsi pitkän, valkoisen berberin liepeet lepattaen ja käsiään heilutellen pieneen työhuoneeseeni Joensuussa ja sanoi tohkeissaan: ”Miten teit sen - jonakin päivänä kaikki siteeraavat sitä”. Säikähdykseni johtui siitä, että en tuntenut miestä enkä tiennyt mistä hän puhuu. Osoittautui, että hän puhui mainitusta *Fennian* artikkelista, johon hän oli tutustunut toimiessaan viranhaun asiantuntijana. Suomalaisen maantieteen hyväksi paljon tehnyt Mead oli tämän jälkeen suureksi avuksi myös oman kansainvälistymiseni alkutaipaleella. Oikeassakin hän oli sikäli, että kyseinen teoreettinen artikkeli on sittemmin ollut yksi *Fennian* siteeratuimmista ja on juuri ilmestynyt faksimile-painoksena amerikkalaisen J Nicholas Entrikinin toimittamassa *Regions: Critical Essays in Human Geography* -teoksessa, johon toimittaja on

koonnut mielestään tärkeimpiä, 40 viime vuoden aikana ilmestyneitä alueita koskevia teoreettisia artikkeleita.

Tästä esimerkistä voi itse kukin ottaa oppia, sillä herkkyys ymmärtää, millä voisi tieteessä olla tulevaisuudessa merkitystä, on yksi arvioitsijan – siinä missä tutkijankin! – tärkeimmistä ominaisuuksista ja oikeastaan koko yliopiston kohtalonkysymys, sillä tieteen edistytään perustuu suuressa määrin vertaisarviointiin.

***

Niin kuin kaikille tieteenaloille, myös maantieteelle oli varattu oululaisessa tutkijayhteisön hierarkiassa oma paikkansa. Tämä ei tietysti ole vain oululainen ilmiö, sillä tieteen tutkimuksessa on todettu tämän pitävän paikkansa ilmeisesti kaikkialla maailmassa, jossa on yliopistoja. Tiettyihin aloihin liitetään usein mielikuvia niiden olemisesta 'automaattisesti' tieteen eturintamassa ja ikään kuin muiden yläpuolella, toisiin aloihin taas liitetään vastaavasti matalampi status. Tämän kaltainen hierarkia näkyy itse asiassa jo tilastokeskuksen ja OECD:n tieteenalaluokituksissa, jossa ylimpänä ovat hyvin yksityiskohtaisesti luokitellut luonnontieteet, tekniikka ja lääke/terveys-tieteet, alimpana varsin yleisesti luokitellut yhteiskuntatieteet ja humanistiset tieteet.

Eri tieteenalat ovat luonteeltaan hyvin erilaisia, mikä ilmenee myös alojen erilaisissa julkaisukulttuureissa. Osa aloista on universaaleja ja jo peruslähtökohdiltaan kansainvälisiä. Ei ole olemassa kansallista matemaatiikkaa, fysiikkaa tai kemiaa, eikä tällaisten alojen tutkijoilla ole mitään järkevää syytä julkaista alan tutkimusta suomeksi. Toiset alat, kuten kansallinen historian kirjoitus, et-

nologia tai useimmat yhteiskuntatieteet ovat eri maissa vahvasti sidoksissa sosiaaliseen ja kulttuuriseen kontekstiin ja usein tutkimuksella on soveltavia tavoitteita. Myös ihmismaantiede (kulttuurimaantiede) on ainakin osaltaan kontekstisidonnainen tieteenala. Tämän kaltaisilla aloilla julkaisuja tehdään paitsi kansainvälisillä kielillä (yhä useammin englanniksi), usein myös äidinkielellä. Käytännössä tällainen asetelma voi kätkeä sen, että monen universaalista tiedettä edustavan laitoksen tutkimus voi olla kansainvälisesti katsoen varsin keskinkertaista, vaikka se julkaisuprofiilin osalta näyttää automaattisesti kansainväliseltä ja laadukkaalta. Vastaavasti kansallisella kielellä julkaisu kansallinen tutkimus voi olla laadukkaasti suoritettua ja menestyä arvioinneissa hyvin. Tästä arvioinnin vaikeudesta saatiin esimerkkejä Oulun yliopiston tuoreessa kansainvälisessä arvioinnissa, jossa monet yliopiston 'lippulaivoina' pidetyt alat menestyivät odotettua huonommin ja monet pienet laitokset taas resursseihinsa nähden hyvin. Tätä tulosta näyttää monen alan edustajien olevan toisinaan vaikea niellä, syitä etsitään helposti ulkopuolelta tai 'huonoista arvioitsijoista' ja samalla vähätellään koko arvioinnin merkitystä.

Kuten presidentti Paasikivi aikanaan sanoi, myös maantieteellä on merkitystä. Samaan tapaan kuin tieteenaloihin, myös tiettyihin maantieteellisiin 'sijainteihin' nimittäin liitetään tietty status, joka on usein rakentunut pitkän ajan kuluessa. Matalimmankin statuksen omaava Harvardin yliopiston laitos on joka tapauksessa Harvardin yliopiston laitos ja nauttii täysistä imago-eduista, joita mainittuun yliopistoon liitetään. Cern on Cern vaikka sinne lähettäisi edustajiaan mikä tahansa n:n luokan

yliopisto, jonka edustajia sinne ylipäätään kelpuutetaan. Oulun yliopiston jonkinlainen imago-ongelma on syrjäiseksi mielletty sijainti, joka tosin voi olla joissakin tapauksissa myös eksoottinen vetotekijä. Meillä Suomessa Helsingin yliopistoa on tapana pitää automaattisesti kaiken keskipisteenä, oli siihen yksittäisten tieteenalojen tapauksessa aiheita tai ei.

Maantieteellä on merkitystä toisessakin mielessä eli julkaisujen arvioinnissa. Kuten tunnettu tieteenteoreetikko Steve Fuller toteaa, luonnontieteissä ja yhteiskuntatieteissä julkaisujen hyväksymisen ja hylkäämisen kriteerit ovat myös jossakin määrin erilaisia. Luonnontieteessä artikkeli hylätään yleensä ensisijassa siksi, että siinä on virheitä, on artikkeli tehty missä tahansa. Yhteiskuntatieteissä hylkääminen perustuu usein 'politiikkaan', ts. julkaisu on tehty väärässä kontekstissa, teoriakeskustelu ei ole 'relevanttia' julkaisumaan kannalta, jne. Tämä jako heijastaa yleismaailmallisten ja kontekstisidonnaisten tieteenalojen sisällöllistä eroa ja myös sitä, että useimmat merkittäviksi arvioidut yhteiskuntatieteelliset sarjat ilmestyvät englanninkielisissä maissa. Niitä myös toimitetaan näissä maissa ja yleensä arvioijat ovat näiden maiden tiedeyhteisöjen jäseniä. Tämä johtaa helposti eräänlaiseen vieraiden ajatusten sensuuriin ja samalla tieteen kansainvälisissä angloamerikkalaisissa keskuksissa esitettyjen teoreettisten ajatusten dominointiin. Yhteiskuntamaantieteen – ja monen muun sosiaalitieteen - piirissä tästä ongelmasta on käyty paljon kansainvälistä keskustelua, mutta toistaiseksi siihen ei ole löytynyt ratkaisua. Tästä aiheesta olen itsekin kirjoittanut muutaman kansainvälisen artikkelin 2000-luvulla. En hyväksy monien eurooppalaisten maantieteilijöiden markki-

noimaa ajatusta englanninkielen ylivallassa, sillä mielestäni mainittu kieli on kuitenkin paras väline kansainvälisessä tieteellisessä kommunikoinnissa. Ongelma sen sijaan ovat amerikkalaiset ISI-tietokannat, joiden perusteella tutkimusta yhä useammin arvioidaan. Erityisesti yhteiskuntatieteiden osalta tietokannoissa korostuvat englanninkielisissä maissa julkaistut sarjat (niitä on noin 85 % tietokantaan valituista sarjoista), mikä johtaa myös näissä maissa tuotettujen ajatusten dominointiin 'tiedemarkkinoilla'.

***

Heti ensimmäisenä syksynä eli vuonna 1989 muuan tiedekuntamme 'korkeampien' tieteiden edustaja kysyi erään kokouksen yhteydessä, että eikö maantiede ole se ala, jonka edustajat menevät 'kylään' ja tekevät siitä suomenkielisen raportin. Ilmeisesti tämä piikittely kohdistui professori Varjon johdolla tehtyihin kylätutkimuksiin, joita itse asiassa useimmissa maantieteen laitoksissa Suomessa tehtiinkin runsaasti 1980-luvulla. Tämä on hyvä esimerkki siitä, että maantieteen edustamaa, poikkeuksellisen monipuolista tieteellistä profiilia (perustutkimus/teoria...soveltavat teemat) sekä siihen liittyvää julkaisutoimintaa (parhaat kansainväliset julkaisusarjat ... yhteiskuntaan liittyvät raportit) on monien muiden alojen edustajien vaikea hahmottaa.

Oli hyödyllistä huomata, että Oulun yliopistossa vuonna 2007 tehdyn kansainvälisen arvioinnin yhteydessä amerikkalainen maantieteen asiantuntija totesi, että erityisesti alaan luontevasti liittyvän yhteiskunnallisen tehtävän takia maantieteilijän tulee julkaista sekä kansainvälisillä kielillä että omalla kielellään (tässä asiassa angloamerik-

kalaisen maantieteen edustajilla on tietysti tiettyjä etuja puolellaan!). Samanaikaisesti arviointipaneeli arvosti suuresti maantieteen laitoksella tehdyn tutkimuksen kansainvälisistä merkitystä.

Kulttuurimaantiede vahvistuu ja kansainvälistyy

Jatkoin Ouluun siirryttyäni tutkimuksiani sekä teorian että empirian suuntaan josta-kuinkin samoilla linjoilla kuin Joensuussa toimiessani. Alkuvaiheessa kirjoitin ahkerasti. Ehkä tämä intensiivinen kirjoittaminen oli osaltaan kompensatiota sille, että en löytänyt laitoksesta sellaista intensiivistä tieteellistä keskusteluyhteisöä, jollaiseen Joensuun pienessä yliopistossa totuin: siellä aidat eri laitosten välillä olivat matalat ja oli helppo tehdä poikkitieteellistä yhteistyötä eri alojen tutkijoiden kanssa.

Kirjoitin myös yhä useammin englanniksi, mikä heijasti ainakin kahta asiaa. Koska maantiede sijaitsee Oulun yliopistossa luonnontieteellisessä tiedekunnassa, tiedekunnan kirjoittamattomien sääntöjen – itse asiassa viime vuonna tällaisia sääntöjä on myös kirjoitettu! – mukaan julkaisujen pitää olla ’kansainvälisiä’ ja mieluummin julkaistu ’arvostetuissa sarjoissa’. Yleisohjeena tämä sopii maantieteeseen vain osittain, sillä edellä todetusti erityisesti kulttuuri- ja suunnittelumaantieteessä tutkimuksen kontekstisidonnaisuus on voimakasta ja toisaalta soveltava tutkimus tähtää usein aluekehittämiseen. Soveltava tutkimus ja kansainvälisyys eivät toki välttämättä ole toisiaan poissulkevia. Arvo Naukkarisen pitkään vetämä suunnittelumaantiede nousi 1990-luvulla vahvaksi soveltavaksi tutki-

musalueeksi, jonka piirissä laitoksella toimi useita henkilöitä. Julkaisutoiminnassa ko-ryhmä noudatteli luonnontieteiden kaltaista ryhmäjulkaisemista, joka oli maantieteessä uutta ja ihmismaantieteessä on sitä vielä tänäkin päivänä. Ryhmätyö sopinee siten ainakin osaltaan myös soveltavaan ihmismaantieteelliseen tutkimukseen. Tutkimusryhmä panosti samalla myös kansainvälistymiseen ja teki joukon julkaisuja alan arvostettuihin lehtiin. Tietysti varsinainen aluekehitystyö vaatii samaan aikaan kansallisella kielellä tehtyjä raportteja. Eivät kuntien ja alueiden toimijat voi etsiä tietoa kansainvälisistä sarjoista, joita kenties löytyy vain yliopiston kirjastosta, jos sieltäkään.

Toinen motivoiva seikka englanninkielellä julkaisemiseen oli se, että – toisin kuin kotimaisessa tutkijayhteisöstä – sain yhä enemmän positiivista kansainvälistä palautetta tutkimuksistani. Tähän palautteeseen perustuen olin jo vuonna 1991 mukana *Environment and Planning A* –lehden ns. lokaliteetti-tutkimukseen liittyvässä teemanumerossa, jossa kirjoittivat muun muassa sellaiset kuuluisuudet kuin Doreen Massey, Kevin Cox, Andrew Sayer ja Peter Jackson – henkilöt, joiden julkaisuja olin lukenut innokkaasti vuosikausia. Tämä talvella 1990 kirjoittamani teoreettinen artikkeli on purrut hyvin kansainvälisessä tutkijayhteisössä – se näyttää olevan siteerausten osalta sijalla 7 noin yli 4600 ko. lehdessä julkaistun tekstin joukossa. Tämä kirjoitus on epäilemättä ollut yksi keskeinen askel omalla kansainvälistymistäipaleelläni.

***

Myös kulttuurimaantieteeseen alkoi vähitellen muotoutua tutkijayhteisö. Tähän vaikutti

selvästi muutama asia. Niin kuin varmaan kaikki professorit, pyrin omassa opetukseni alusta alkaen mahdollisimman paljon hyödyntämään tutkimuskokemustani ja olin hyvin tyytyväinen mahdollisuudesta luennoida juuri niistä teemoista, joista olin eniten perillä: tieteenalamme oppihistoriasta, metodologiasta ja aluemaantieteestä. Tähän liittyen laitoksen kulttuurimaantieteen opetus koki joitakin muutoksia, joita luonnehtisin anglosaksisiksi. Jos Varjon tausta oli paljolti saksalaisessa sosiaalimaantieteellisessä maantiedekäsityksessä, opetuksen lisättiin nyt angloamerikkalaista kulttuuri- ja yhteiskuntateoreettista ainesta. Pyrin myös heti täydentämään laitoksen kirjastoa vastuualueeni relevanttia kirjallisuutta ja aikakauslehtiä tilaamalla. Tämä oli omiaan parantamaan tutkijoiden keskusteluyhteyttä paitsi oman laitoksen sisällä, myös maamme muiden laitosten välillä. Pyrimme myös rakentamaan kaikkien linjojen yhteistyössä jatkokoulutusseminaaria, johon kutsuimme sekä luonnon- että kulttuurimaantieteen edustajia muista yliopistoista. Tämä toimiikin hyvin muutaman vuoden. Maantieteen tutkijakoulun perustaminen vuoden 1995 alusta alkaen on merkinnyt sitä, että Oulussa on ollut tämän jälkeen miltei joka vuosi yksi kansainvälinen maantieteen tutkijakoulun tapahtuma. Oulunjärven kenttäasema tarjosi upeat puitteet näille tilaisuuksille – on sääli, että laitos joutui säästöyistä luopumaan siitä.

Maisematutkija Petri Raivon siirtyminen Joensuusta assistentiksi Oulun laitokselle ja humanistimaantieteilijä Pauli Karjalaisen tulo Joensuusta sosiaalimaantieteen apulaisprofessoriksi - maaherraksi nimitetyn kansanedustaja Eino Siuruaisen entiseen virkaan - monipuolisti laitoksen kulttuu-

rimaantieteellistä tutkimusta ja opetusta. Uusia innokkaita tutkijoita alkoi vähitellen nousta laitoksen kulttuurimaantieteilijöiden omasta piiristä. Pisimmälle heistä on tieteellisessä mielessä ehtinyt Jarkko Saarinen, joka on aktiivisesti tuonut Suomeen ulkomailla suosittua matkailumaantieteellistä tutkimusta. Hänet nimitettiin joitakin vuosia sitten matkailumaantieteen professoriksi ja hän myös toimii IGU:n matkailumaantieteen komission puheenjohtajana. Raivo väitelti maantieteen laitoksella maisematutkimuksesta ja hankki nopeasti professorin pätevyuden. Hän palasi kuitenkin Pohjois-Karjalaan ja toimii ammattikorkeakoulun osaamisalajohtajana. Laitoksella kulttuurimaantieteessä väitelleitä toimii Oulun lisäksi myös Turun ja Helsingin yliopistojen maantieteen laitoksilla.

Omalta kannalta tärkeä virstanpylväs oli se, että 1990-luvun puolivälissä sain lopulta valmiiksi tutkimuksen, jossa vedin yhteen Värtsilässä vuonna 1987 aloittamani tutkimustyön tulokset sekä pyrin kehittämään eteenpäin teoreettisia ajatuksia. *Territories, Boundaries and Consciousness: the Changing Geographies of the Finnish-Russian Border* -kirja ilmestyi Englannissa John Wileyn kustantamana vuoden vaihteessa 1995-1996. Kirjan vastaanotto oli alusta alkaen hyvä ja voi epäilemättä jälkikäteen sanoa, että olin tutkimassa itärajaa oikeaan aikaan. Haastatteluprosessin aikana Suomen ja Neuvostoliiton sulkeutunut raja ’katosi’ ja tilalle tuli huomattavasti avoimempi, mutta edelleen ongelmallinen Venäjän raja. Onnistuin vangitsemaan haastatteluprosessin aikana ainutlaatuisen muutoksen rajaseudun asukkaiden kokemusmaailmassa ja pyrin kytkemään tämän kirjassa uudentyyppeisiin teoreettisiin tulkintoihin. Tämä ’cocktail’ on

epäilemättä ollut yksi keskeinen tausta sille, että suomalainen konteksti on herättänyt kiinnostusta ulkomailla.

Yksi tutkijanuraan liittyvä 'kompleksi' oli pitkään se, että en ollut työskennellyt koskaan ulkomailla. 1990-luvun loppupuolella minulle tarjoutui lopulta mahdollisuus työskennellä Akatemian varttuneena tutkijana toimiessani ensin syyslukukaudella Englannissa ja kevään ajan UCLA:ssa Kaliforniassa. Sekä maailmankuva, ystäväpiiri että lompakko avartuivat. Aivan vuosikymmenen lopussa avautui myös mahdollisuus paikkakunnan vaihtoon eli siirtyä Helsinkiin kulttuurimaantieteen professoriksi. Oulun yliopiston maantieteen laitos osoittautui vertailussa selvästi houkuttelevammaksi vaihtoehdoksi – ei vähiten siksi, että kävelen yleensä päivittäiset työmatkat enkä mistään hinnasta vaihtaisi tätä bussi- tai automaattikaan ruuhkaliikenteessä.

2000-luvun maantieteen laitos

Maantieteen profiili on noussut vahvasti tiedekunnassa ja koko yliopistossa 2000-luvulla. Laitoksen henkilökunta on saavuttanut hyviä tuloksia monilla maantieteen osa-alueilla. Perusopiskelijat valmistuvat edelleen tehokkaasti, niin kuin maantieteessä on ollut perinteisesti tapana. Ilmeisesti tähän vaikuttaa tiukka seula, jonka lävitse alan opiskelijat valikoituvat laitokselle. Myös jatkotutkintojen tekeminen on ollut vahvassa nousussa, nuoret tutkijat vaikuttavat motivoituneilta ja tutkijoiden tavoitetaso on noussut selvästi. Kaikesta päättäen vuosi 2009 tulee olemaan paras väittelyvuosi maantieteen laitoksen historiassa. Vuosi 2008 on ollut tähän mennessä paras! Monet

maantieteen alalta väitelleistä Oulun yliopiston kasvateista ovat saaneet professuurin joko Oulun yliopistosta tai muista kotimaisista yliopistoista. Laitos onkin ilmeisesti ollut tehokkain maantieteen professorien kouluttajalaitos Suomessa 2000-luvulla. Koska yhteiskuntatieteet ovat varsin marginaalisessa asemassa Oulun yliopistossa, maantieteen laitoksella tehty soveltava ja teoreettisempikin yhteiskuntatutkimus on osaltaan tuonut parannusta myös tähän tilanteeseen.

Laitoksen tutkijat ja opettajat ovat saaneet myös kotimaista ja kansainvälistä tunnustusta toiminnastaan. Kansainvälinen julkaiseminen on laitoksella arkipäivää. Kun kansainvälisyyttä nykyään niin korostetaan, yksityiskohtana mainittakoon, että Oulussa toimii sekä suomalaisen luonnonmaantieteen että kulttuurimaantieteen tämän hetken kansainvälisesti siteeratuin tutkija. Oulusta käsin toimitetaan, yhteistyössä angloamerikkalaisten kollegoiden kanssa, myös yhtä maantieteen merkittävimmistä kansainvälisistä julkaisusarjoista (*Progress in Human Geography*).

Maantieteen strategiat ovat olleet varsin onnistuneita, sillä keväällä 2008 julkistetussa kansainvälisessä arvioinnissa maantieteen laitos arvioitiin yhdeksi yliopiston parhaista. Tämä laatuarvio tuli arviointiryhmältä, jossa oli yksi matemaatikko, kaksi geologia ja yksi maantieteilijä. Maantieteen laitos sai arvosanan 6/7. Vastaavan arvion sai kaikkiaan vain seitsemän laitosta koko yliopistossa. Parasta arvosanaa ei annettu yhdellekään laitokselle. Arvosanan 7 kriteerit määriteltiin ehkä liiankin kunnianhimoisesti 'Nobel-tasoiseksi' tutkimukseksi - Nobeleitahan ei suomalaiselle tieteelle ole liiemmästi ropisut. Helsingin yliopistossa vastaava arviointi

suoritettiin suhteessa ’eurooppalaiseen tasoon’ ja näin monen laitoksen tutkimus arvioitiin seiskan arvoiseksi. Oulun ja Helsingin arvioinnin tuloksia ei tästä syystä voikaan verrata toisiinsa.

Itse olen toiminut vuoden verran akatemiaprofessorin virassa, johon tulin nimitetyksi viisivuotiskaudeksi kesällä 2007. Tämä on ensimmäinen akatemiaprofessuuri maantieteessä ja on hienoa, että se sijoittuu Suomen - ja maailman - pohjoisimpaan maantieteen laitokseen. On hyvin motivoivaa toimia pitkästä ajasta syvällisemmin tutkimuksen parissa. Olen toiminut Oulussa ollessani useita kertoja Akatemian varttuneena tieteenharjoittajana ja joka kerta saanut kyllä mielestäni aikaan tyydyttäviä tuloksia, mutta pidempi tutkimusjakso mahdollistaa aivan eri tavalla pitkäjänteisen työn. Tämä on erityisen tärkeää aikana, jolloin yliopistotutkijan toimenkuva on yhä pirstoutuneempi. Tutkimustyössä on hyvänä tukena laitoksella toimiva alueellisen transformaation tutkimusryhmä, jossa toimii senioritutkijoita ja väitöskirjantekijöitä.

Vaikuttaa siltä, että Oulun yliopiston maantieteen laitos on nyt myös erinomaisessa ’tulokunnossa’ – jos tällaista kenties kvartaalitaloudessa toimivaan makkara-tehtaaseen paremmin sopivaa ilmausta halutaan käyttää. Eri osa-alueet toimivat hyvin ja professoreiden keski-ikä (noin 48 v) lupaa hyvää siinäkin mielessä, että varsinaisia ’jäähdyttelijöitä’ ei tässä joukossa ole. Aivan uutta kipinää ja dynamiikkaa on laitokselle tullut luonnonmaantieteen uuden professorin Miska Luodon myötä. Hän on tehokas ja hyvin verkottunut tutkija. Laitoksen tutkimukselle ja opetukselle on hänestä vielä paljon iloa. Lyhyessä ajassa hän on muuttanut laitoksen julkaisuprofilia

entistä kansainvälisemmäksi. Olisi suotavaa, että hänen työnsä tueksi järjestyisi pikaisesti lisäresursseja.

*****

Aloitin edellä Oulussa viettämäni ajan kuvaamisen siteeraamalla Oulun yliopistoa koskevaa lakia vuodelta 1983. Sen korostama tutkimuksen vapaus kuulosti juhlavalta nuoren innokkaan professorin mielestä. Vuotta myöhemmin esitetty ajatus näyttää kuitenkin tänä päivänä paljon ajankohtaisemmalta. Vuoden 1984 EVA-päivillä 1970-luvun alun taistolainen opiskelija-aktivisti, sittemmin liikemiehenä tunnettu Björn Wahlroos nimittäin esitti, että korkeakouluista tulisi tehdä julkisia liikelaitoksia, joiden toimintaa säätelee läpitukenkeva kilpailuhenki, voittomotiivi ja tulosvastuu.

Nykyistä tempoilevaksi käynyttä yliopistokeskustelua ja jatkuvaa uudistusvimmaa seuratessa on helppo huomata, että nämä teemat ovat tänä päivänä julkisuudessa paljon näkyvämpiä kuin akateeminen vapaus. Kehitys tarkoittaa joidenkin tahojen mielestä jatkuvaa muutosta. Siis ”muutu” – on siihen tarvetta tai ei! Muutos- ja kehitysvaativuus koskee tietysti aina tieteellistä tutkimusta, mutta tuskin kaikkea, minkä yliopistossa pitäisi nimenomaan tukea tutkimusta. Ei ole tutkimuksen kannalta hedelmällistä, että tutkijat täyttävät yhä enemmän sähköisiä lomakkeita, joissa kartoitetaan heidän ajankäyttöään ja tekevät kaikkea muutakin, joka vie heidän aikaansa ja keskittymiskykyään tutkimukselta. Laitoksen johtajan Jarmo Rusasen mukaan maantieteen laitoksellakin on parhaillaan meneillään toista kymmentä erilaista prosessia, kokeilua ja seurantaa!

Akateeminen vapaus on tärkeä asia, mutta se pitää ymmärtää positiivisesti ja nimenomaan mahdollisuutena luovaan toimintaan. Tutkijan pitää elää tutkijan elämä. Kansantaloustieteen opettajani Kyösti Pulliaisen nimiin liitetään toteamus, jonka mukaisesti yliopisto ei ole mikään duunipaikka.

Jos ajattelemme tieteen edistymistä pitkäjänteisenä prosessina ja hyväksymme, että kaikkea tietoa ja sivistystä ei voi muuttaa rahaksi, voitoiksi tai markkinoilla myytäviksi tuloksiksi, mietittäväksi jää yliopiston tulevaisuuden kannalta keskeinen kysymys: mikä motivoi tutkijantyöhön? Mikä saa aina uudet sukupolvet lähtemään epävarmalle tutkijanuralle, alipalkattuihin 'pätkättöihin'. Vastauksia on varmaan monia – sekä yksilökeskeisiä että sosiaalisia – mutta arvoitukseksi asia silti jää. Yhden sivistyneen pohdinnan aiheesta – johon tämä muistelumatka on hyvä lopettaa – esitti sosiologian klassikko Max Weber jo viime vuosisadan alussa.

"Tieteen piirissä meistä jokainen tietää, että se mitä hän on saanut aikaan, vanhentuu kymmenessä, kahdessakymmenessä, viideskymmenessä vuodessa. Tämä on kohtalo, johon tieteen on alistuttava; se on tieteellisen työn todellinen tarkoitus, johon tiede on omistautunut hyvin erityisessä mielessä verrattuna muihin kulttuurin alueisiin, joiden osalta yleisesti pätee sama seikka. Jokainen tieteellinen 'täyttymys' nostaa esiin uusia 'kysymyksiä'; se vaatii tulla 'ylitetyksi' ja vanhentuneeksi. Jokaisen, joka haluaa palvella tiedettä, on alistuttava tämän seikan edessä. Tieteelliset työt voivat varmasti elää mielihyvän 'lähteinä'

taiteellisen luonteensa takia, tai ne voivat jäädä tärkeiksi harjoittelun välineinä. Kuitenkin ne tullaan ylittämään tieteellisesti – toistettakoon tämä – sillä se on yhteinen kohtalomme ja, vielä enemmän, yhteinen päämäärämme. Emme voi työskennellä toivomatta, että toiset etenevät meitä pidemmälle. Periaatteessa tämä prosessi jatkuu ad infinitum. Ja tätä kautta tulemme tutkimaan tieteen merkitystä. Sillä, kaikesta huolimatta, ei ole itsestään selvää, että jokin tällaisen lain alle alistuva on järkevää ja merkityksellistä itsessään. Miksi joku sitoutuu tekemään jotakin, mikä ei todellisuudessa tule koskaan, ja ei voi tulla, valmiiksi?"

Nämä ovat kysymyksiä, joita on edelleen pakko miettiä tulevaisuuteen katsovissa yliopistoissa, jotka haluavat motivoida tutkijoihin yhä parempiin suorituksiin. Yliopistohan on yhtä hyvä tai huono kuin sen tutkijat, koska yliopiston ensisijaisena tehtävänä on – muista instituutioista poiketen – saada aikaan uutta, luovaa tutkimusta ja antaa siihen perustuvaa korkeinta opetusta.

Max Weber pohti näitä asioita 1900-luvun alussa Heidelbergissä. Heidelbergissä järjestetään tänä vuonna kesäkuussa kutsuminaari aiheesta tieto ja valta. Minulta pyydettiin sinne esitelmä aiheesta julkaisu-toiminnan kansainvälisyys ja vallankäyttö. Lupasin puhua siellä tiedon tuotannon kuumista pisteistä, katvealueista ja mitättömyydestä sekä niistä rakenteellisista seikoista, joiden kautta näitä asioita määritellään ja samalla käytetään valtaa. Tässä määrittelyssä maantieteellä on erityistä merkitystä – vanhaa sanontaa käyttäen: geography matters!

Pauli Tapani Karjalainen

Oulun aika: Mitä olenkaan ajatellut!

Tulin Oulun yliopistoon 15 vuotta sitten. Muuttokuormassani oli myös tuohon saakka kasaamani (maan)tieteellinen pääoma. Oulun vuosien aikana olen kasvattanut pääomaan lisää ja luonnollisesti myös muutellut sen sisältöä. Tässä kirjoituksessa kerron lyhyesti *topobiografiasta*. Se on kehittelemäni maantieteellinen idea, jota olen Oulun aikana, muun ohella, paljonkin ajatellut: topos + bios + graphein = paikka + elämä + kuvaaminen, kirjoittaminen. Well yes, totta puhuen olen ajattelun lomassa tehnyt myös töitä...

... jos kadottaisimme muistomme, menettäisimme niiden myötä myös tapahtumisen jatkuvuuden. Muistot ja odotukset kiinnittävät meidät elämämme paikkoihin. Eleyt paikat – paikkasuhteemme – ovat ruumiillisesti (kokonaisesti) koettuja mielentiloja. Eleyt paikat kytkeytyvät aina ruumiillisuuteen. Ne eivät missään tapauksessa ole puhtaita ”informaatio-suhteita”, vaan havaitsemisen ja tuntemisen assosioivaa liikettä, jossa nykyinen, mennyt ja tuleva koko ajan kiertyvät toinen toisikseen.

Emme tavoita puhdasta nykyhetkeä, vaikka jatkuvasti ajan elämmekin. 1600 - vuotta sitten pyhä Augustinus (1981: 356) tutki inhimillisen ajan olemusta liittämällä sen elämämme kokemussisältöihin seuraavasti:

- menneen nykyisyys: muistot
- nykyisen nykyisyys: havainnot
- tulevan nykyisyys: odotukset

Meillä on kolminkertainen nykyisyys. Nykyisyys siis halkeaa, eikä ajan ja tilan akseleiden origo olekaan vankila, vaan se on jotakin, joka sekä on että ei ole; se on *havaintopositio*, josta käsin muistoihin ja odotuksiin projisoituminen tapahtuu.

Maailma nähdään, ymmärretään ja tulkitaan aina paikasta, jostakin maailman kohdasta, havaintopositioista. Kun kohta vaihtuu, vaihtuu myös maailman kuva. Nyt tästä kohdasta näen tällä tavalla, toisesta kohdasta kohta jo toisin. Runoilija Lassi Nummi (1995: 41) kysyy näin:

*”Menneisyyttäkö? Silti
läsnä. Puoliksi poissako?
Kenties. Tai yhtä aikaa
poissa ja läsnä. Ja nykyhetki
puoliksi poissa ja puoliksi
läsnä*

*kun ajan pyörre kiertyy
mielemme ympäri, jonkin
betken ympäri. ‘Tämän olen nähnyt.’ Täältä
tämä maailman kohdasta
näen sen toisin.
Vieläkö kieli tavoittaa
mielen?’”*

Runoilija pohtii menneen ja nykyisen kuvan suhdetta ja kertomisen spatiaalista relatiivisuutta. Mutta hän pohtii myös kuvan ja sanan sekä mielen ja kielen suhdetta. Ajatus on, että mielikuva on alkuperäisempi kuin sen puhuttu ja kirjoitettu hahmo. Kirjoitus on jo etäännyntynyt kuvasta; kirjoitus on mielikuvan representaatiota.

Mitä varmaa on runossa, elämässä? Psykoanalyttisesti itsensä kertomiseen liittyy olennaisesti kysymys minuudesta. Kertomus näyttää elämän jatkumona, joka ulottuu sekä taaksepäin että eteenpäin ja jossa kertoja on itse mukana. Kertominen tapahtuu aina nyt, tässä hetkessä ja tässä kohdassa. Voimme puhua *kertomispositiosta*. Eri kertomispositioissa menneisyys ja tulevaisuus (muistot ja odotukset) saavat uudenlaista tulkintaa. Kertomispositio, elävä nykyhetki, on inhimillisen kokemushorisontin perusta. Kuten Anthony Paul Kerby kirjoittaa: ”Meillä on nykyhetki juuri siksi, että me olemme riippuvaisia menneisyytemme verkostosta (ja eteemme työntyvistä tulevaisuudesta), ja millä tahansa hetkellä me teemme tämän horisontin temaattiseksi” (Kerby 1991: 22).

Itsensä kertominen sinänsä on peri-inhimillinen ominaisuus. Ollakseen minuutensa tuntija ja tietäjä, ihmisen on kerrottava. Richard Kearney (2002: 3) sanoo, että ”ihmisille kertominen on yhtä perustavaa kuin syöminen. Vieläpä enemmänkin, sillä siinä missä ravinto pitää meidät hengissä, kertomukset tekevät elämästämme elämisen arvoisen. Kertomukset tekevät elämästämme inhimillisen elämän”. Heti kun sinä kysyt, kuka minä olen, alan kertoa itsestäni, vaikka vain hiljaisesti tai muutaman sanan mittaisesti. Sinä kysyt, minä vastaan. Kertominen on kokoaikaista dialogia.

Seuraavassa kuljen poeettisen kertomuksen jäljissä. Luen assosioivasti Raija Siekkisen romaania ”Se tapahtui täällä” (Siekkinen 1999) kuvatakseni romaanin kertojaminän (joka yleensä etäännyttää itsensä ’häneksi’ tai ’naiseksi’, yksikön kolmanneksi persoonaksi) maisemaa ja mielenmaisemaa, hänen paikkaansa.¹

Tapahtumapaikka on talo, kesähuvila, merenrannalla. Naisen elämässä on tapahtunut syvä murtuma, joka on särkenyt pahoin myös paikan, kesähuvilan, merkityksen. Vuosikaudet talo on kesäisin antanut turvaa ja tarjonnut mahdollisuuksia itsensä tuntemiseen. Talo on ollut jotakin sellaista, mitä filosofia Gaston Bachelard nimittää meidän maailmankolkaksemme, kotoisuuden tilaksi: ”Talo karkottaa ihmiselämästä satunnaisuutta, se kehottaa ja rohkaisee jatkuvuuteen. Ilman taloa ihminen olisi hajanainen. Talo pitää ihmisen pystyssä niin rajuilmalla kuin elämän myrskyissä. Se on ruumis ja sielu. Se on ihmisen ensimmäinen maailma.” (Bachelard 2003: 80)²

1 ”Nyt hän ottaa puukorin, etsii avaimen takan päältä, siellä ne ovat kaikki sellaisetkin, joihin ei enää lukkoa löydy; hän aikoo lähteä hakemaan puita liiteristä. Mutta hän on ottanut väärän avaimen: ei se ole, minun tekisi mieleni sanoa, se on se jossa on reikä, se neliskanttinen, mutta en voi antaa neuvoa, ei menneisyyteen voi: siitä kun tulin maaliskuussa taloon, aioin ottaa tavarani ja kantaa ne kassissa metsän läpi linja-auton päätepyssäille ja viedä kotiin, on jo vuosia.” (Siekkinen 1999: 16)

2 Bachelard tutkii taloa ja asuttuja tiloja yleensäkin uneksinnan ja kuvittelun synnyttämien alkukuvien fenomenologiana. Hän liikkuu siis psyyken primitiivisellä ja arkkityyppisellä tasolla, jota kielellisesti, Bachelardin mukaan, vain runous voi tavoitella. Tilan poetiikka ”nousee syvästä kirjallisuudesta, toisin sanoen runoudesta – ei löpöttelevästä kirjallisuudesta, joka tarvitsee toisista kertovia romaaneja analysoidakseen kotoisuutta” (Bachelard 2003: 90). Koska kuljen jo kirjoitetun romaanin jäljissä, kuuluu kirjoitukseni jälkimmäiseen lajityyppiin. Mutta aikomukseni ei olekaan kuljeskella uneksinnan, unen ja kuvittelun tiedostamattomassa piirissä, vaan ruumiillisesti

Mutta sitten jotakin rikkoutuu: ”Ja sitten, yhtäkkiä, ei ollut mitään mitä varjella, puolustaa, nainen sanoi, sitä oli kuin eläin, jonka pesä on rikottu. Minut oli paljastettu, nainen sanoi, ja silloin minun oli lähdeävä. (Siekkinen 1999: 129).³ Naisen sisar, jo lapsuudessa hankala, oli tullut huvilalle, vuosia sitten, ja asettunut naisen ja hänen aviomiehensä väliin, huomaamatta, pienin askelin. ”Illat tuossa kuistilla, minä muistan ne, yöperhoset lentelivät vasten ikkunaruujuja, kynttilät oli sytytetty, jo pimeät heinäkuun illat myöhään yöhön, aluksi minä pidin siitä, niistä illoista, ja sitten, vähin erin kaikki muuttui.” (s. 119) Nainen lähti pois, pitkälle pakomatikalle, silloin kun hän ymmärsi, että puuttui vain itse teko, että kaikki oli jo sovittu, oikeastaan jo tapahtunut. ”Vain mentävä, eteenpäin, pitkin tietä ja rautateitä ja ilmaa ja vettä, kaikin mahdollisin tavoin minä pakenin, ja se mitä pakenin, seurasi mukana kaikkialle” (s. 129). Paikka oli mennyt pilalle, se oli tarvetta, liattu.

Huvila on korkea, kaksikerroksinen, punainen talo. Sen harjakatto on jyrkkä. Alakerrassa on keittiö, tupa, eteinen ja kuisti, yläkerrassa kaksi makuuhuonetta. Niiden välissä on portaikon tasanne. Penngerretyissä pihapiirissä on sauna, liiteri, leikkimökki ja ulkokuone. Rantaan laskee talolta sementistä valetut portaat. Nainen saapuu huvilalle maaliskuussa siivotakseen sitä, laittaakseen sen siistiin myyntikuntoon. Hän aikoo vüpyä vain hetken. Mutta jokin pidättelee naista, hän tietää, että on tullut etsimään jotakin kauan sitten kadotettua,

sitä mikä särkyi itsensä vieraaksi tehneen sisaren myötä.

”Miksi hän, tämä nainen, on tullut maaliskuun lopun pakkeasilla kauan tyhjällään olleeseen, kylmään taloon, miksi hän oli jäänyt, taloon jonka ikkunat ovat jäässä, vuodevaatteet kostuneet, uuni niin kylmä että se täytyy lämmittää varoen, aluksi vain pienellä tulella, jotteivat tiilet halkeaisi; taloon, jonka ympärillä lumessa on vain lintujen, oravien, rusakoiden, supikoiran jättämiä jälkiä, ja sitten ne hitaat, mietteliäät?” (s. 22)

Hän tietää, että on heti lähdeävä ja jätettävä taloon kaikki, mitä siinä on. Sitä mitä hän oli tullut etsimään, hän ei ollut vielä löytänyt. Mutta ei hän ollut tullut hakemaan mitään tavaraa, esinettä. Hän oli tullut hakemaan itseänsä. ”Hän avaa lukot, tekee uuneihin tulet, purkaa mustan kassin, joka nyt on täynnä raskas, sen sisällöstä voi päätellä että hän aikoo jäädä: ainakin muutamaksi päiväksi, muistan ajatelleeni, ja syynkin muistan” (s. 31). Hän jäi koko kesäksi, koki talven vaihtumisen kesäksi, koki juhannuksen valon, lähestyvän syksyn värit. ”Hitaasti, huomaamatta, alkoi löytyä se, mitä hän oli tullut täältä hakemaan” (s. 91-92). Omaa itseään, omaa tulevaisuuttaan, sitä eteenpäin katsomisen mahdollisuutta, jota sanotaan elämäksi. ”Näinä kevään päivinä nainen oli alkanut tehdä talossa asioita, joita siellä aina oli tehty, siihen päivään asti, jolloin kaikki oli päättynyt, ovet lukittu, paikka jätetty kuin se olisi muistin kipeä, pimeä kohta, joka piti kieltää” (s. 46).

Mutta sen jälkeen, kun se tapahtui, kului monta vuotta vailla turvaa, vailla kiinnekohtaa maailmassa. Elämä oli pakenemista, jatkuvaa liikettä ilman takaisin palaamisen mahdollisuutta.

eletyissä ja tiedostetuissa tilasuhteissa. Kirjoitus on lähempänä sitä, mitä Bachelard (2003: 82) nimittää topos-analyysiksi, kotoisten elämämme paikkojen systemaattiseksi tarkasteluksi.

³ Tästä eteenpäin viittaa Raija Siekkisen romaanin vain sivunumeroilla.

”Ja hän muisti laskeutumisen, miten hän oli seissyt lentokentillä, Ateenan, Rooman, Pariisin ja Bangkokin, ja Delhin ja Madrasin ja Trivandrumin lentokentillä, ja nähnyt valon. Ateenan talvisen kirkkaan ja kylmän taivaan, ja Rooman syksyisen iltapäivän kullankeltaisen ja Intian keltaisen pölyn peittämän taivaan valon, kaikkien niiden taivaiden alla hän oli seissyt mielessään kysymys: miksi minä täällä olen.” (s. 130-131)

Hän oli matkustanut Egeian meren laivoissa. Hän oli ”painanut päänsä laivanlattialle puserosta käärityn mytyn päälle ja nukkunut takkinsa alla siinä, niin kuin kaikki muutkin maailman kerjäläiset.” (s. 131)

Kuvaan tilannetta viivan ja ympyrän geometrisillä hahmoilla. Nainen on vuosia kulkenut vain viivaa pitkin, pysähtymättä paennut repivä myrsky sielussaan, vailla ympyrän suomaa turvaa, vailla pysähdyttäviä seiniä, huoneiden lämpöä. Hän ei ollut saapunut mihinkään, ei ollut missään kotonaan, hän oli aina vain lähtenyt. Analysoin seuraavasti:

Viiva:

→ liike lähtemisen ja saapumisen välissä (matkalla)

Ympyrä:

→ pysähdys saapumisen ja lähtemisen välissä (paikassa)

Jos meillä on paikka, mihin palata, toteutuu lähtemisen ja saapumisen, saapumisen ja lähtemisen vuoropuhelu. Viivat ja ympyrät seuraavat toisiaan, syntyy liikkeen

ja pysähdyksen inhimillinen dialektiikka. Kun matkasta tulee pakomatka, dialektiikka murtuu ja seuraa kodittomuus. Näin naiselle tapahtui. Liikkeen ja pysähdyksen, pois lähtemisen ja takaisin tulemisen vuoropuhelussa on myös yksi itsensä tietämisen ja tuntemisen eksistentiaalinen perusta.

Mutta nyt, vuosien jälkeen, hitaan paluun liikkeessä, viiva on löytänyt suhteen ympyrään. Paikka on syntynyt uudelleen. Talosta oli tullut suoja, turvapaikka, kodittomuuden vastakohta. Hitaan paluun liikkeessä paikka, talo ja pihapiiri ja metsä, on alkanut näyttää toisenlaiselta kuin naisen saapuessa. Muutos ei ole vain fyysisen muuttumisen – talven kesäksi vaihtumisen – seurausta, vaan myös naisen sisällä ovat kiertyneet auki merkitykset, jotka nyt saavat heijastuksensa paikan fyysisen olomuodon kokonaisuudessa. Paikan tunnelma on muuttunut: alun luotaan työntävä ja pelottava atmosfääri on kääntynyt rakkaudeksi, kiintymykseksi, paikkaan. Nyt hän voi astua paikan lämpöön. Paikka vastaa odotuksiin: esineet, puut, kukat ja sienet, meri myös, hohtavat ilon ja huojenuksen värejä.

Sinä kesänä kun se tapahtui täällä, nainen oli kerännyt korillisen kanttarelleja, mutta sitten ”kumonnut kanttarellit maahan, kul-lankeltaiset, kuin olisi antanut ylen” (s. 22). Mutta nyt on aivan toisin:

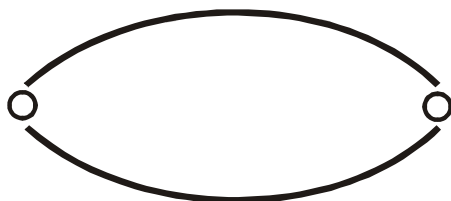
”Kuljin balki metsän, tulin tontin rajalle. Siinä pysähdyin. Maassa, siinä mihin kerran olin kumonnut täyden korin kanttarelleja, oli niitä nyt suurina kehinä, kesän toinen sato. Seisoin siinä, ja ne ympäröivät minut kuin taikapääri. Otin kaulastani huivin, levitin sen maahan, aloin varoen poimia sieniiä sen päälle, ja lopuksi sidoin huivista nyytin. Kuivaisin ne; veisin ne mukani ulkomaille, ja siellä söisin

niistä tekemääni ruokaa, ja oma maisemani ravitsisi minut.” (s. 138-139)

Paikka, talo ja piha, on nyt avoin ja antelias. Se vastaa myötäeläen asujansa tunteisiin. Paikka on taas turvallisuutta, kohta maailmassa, josta on kevyt lähteä matkalle ja jonne on kevyt matkalta palata.

Viivan ja ympyrän vastavuoroisuus:

→ liike / pysähdys / liike / pysähdys ...

Syntyy soikio, viivan ja ympyrän välimuoto (Jager 1975: 229). Soikio sisältää sekä lähtemisen että palaamisen mahdollisuuden. Soikiossa viivan ja ympyrän äärimuodot muuttuvat niiden dialektiseksi suhteeksi. On mahdollista lähteä ja palata, palata ja lähteä.

”Sitten hän nousi, ajatteli: Se on ohi. Se on tehty, ja kulki nousevan auringon valossa puiden alla ja nurmella. Hän katsoi krassit, ja ne nousivat korkealle ja niiden kukat olivat punaiset ja keltaiset, ja yrttimaan, siinä kaikki kuistin ikkunalla esikasvatettu riveihin istutettuna, ja hän katsoi talon, ja se oli kaunis.” (s. 136)

Ei sellaista paikkaa voi myydä. Hän oli lopullisesti päättänyt jäädä.⁴

4 Vaikka Raija Siekkisen romaanissa kulkee toinenkin kertomuslinja, joka oleellisesti nivoutuu naisen kevääseen ja kesään, en käsittele sitä tässä. Mainitsen vain, että kysymys on kiinteistönvälittäjästä, miehestä, jonka jalanjäljet nainen näki talon ympärillä lumessa sinne ensi kerran maaliskuussa saapuessaan. Myös miehellä on traumaattinen kokemus takanaan: mie-

Kertomisessa kokemuksvyyhdet kudotaan tarinoiksi itsestämme, elämämme kuviksi. Ne eivät ole elämämme koko kuva, vaan kuvia tästä kohdin maailmaa. Mutta jo elettykään ei ole lopullisesti kehittynyt kuva. Jo eletty avautuu uusiksi kuviksi, uusiksi puheiksi ja kirjoituksiksi, uusissa kertomispositioissa. Oman minuutemme kertomukset, omat identiteettimme, eivät meille itsellemme, eivätkä muillekaan, voi koskaan tulla lopullisen valmiiksi.

Olen ajattelut ajatella näitä ajatuksia eteenpäin... töiden lomassa.

Kirjallisuus

- Augustinus, Aurelius (1981). *Tunnustukset*. SLEY-kirjat, Helsinki.
- Bachelard, Gaston (2003). *Tilan poetiikka*. Nemo, Helsinki.
- Jager, Bernd (1975). “Theorizing, journeying, dwelling.” *Duquesne Studies in Phenomenological Psychology, Vol. II*. Toim. A. Giorgi et al. Duquesne University Press, Pittsburgh.
- Kearney, Richard (2002). *On Stories*. Routledge, London.
- Kerby, Anthony Paul (1991). *Narrative and the Self*. Indiana University Press, Bloomington, Ind.
- Nummi, Lassi (1995). *Hengitys yössä*. Otava, Helsinki.
- Siekkinen, Raija (1999). *Se tapahtui täällä*. Otava, Helsinki.

hen vaimo oli toisen miehen luo ajaessaan joutunut hirvikolariin ja kuollut. Mies ei aluksi ymmärrä hankalaa huvilalla pysyttelevää naista, joka on päättänyt myydä sen, mutta epäroï ja siirtää sovittuja tapaamisia aina vain tuonemmaksi. Lopulta nainen tajuaa kirrkaasti, ettei hän pystykään myymään taloa, vaan haluaa pitää sen itsellään. Naisen ja miehen jäykkä keskusteluyhteys päättyy kasvotusten tapahtuvaan ja syvästi ymmärtävään dialogiin juhannusyönä, jolloin kumpikin kertoo toiselle oman kohtalonsa käännepöhdasta, siitä mitä heille on tapahtunut. Myös mies tulee lopulta ymmärtämään, ettei nainen voikaan laittaa taloaan myyntiin. Niin voimakas on paikan ja ajan sidos minuuden muovaajana.

Jarkko Saarinen

Suomalaisen matkailumaantieteen pohjoinen kotipaikka

Johdanto: matkailun tutkimuksen pohjoinen ulottuvuus

Matkailun maantieteellisellä tutkimuksella on kansainvälisesti noin 80 vuoden mittainen historia. Ensimmäiset matkailuun ja virkistykseen paneutuneet tutkimukset julkaistiin 1930-luvun vaihteessa Yhdysvalloissa. Alkuvaiheessa matkailu- ja virkistystutkimus nivoutuivat saumattomasti yhteen eriytyen kansainvälisessä tutkimuksessa vasta 1960-luvulta lähtien toisistaan.

Suomessa matkailu- ja virkistysmaantieteen tutkimuksella on hieman lyhyempi tausta, joka kytkeytyy tiiviisti Oulun yliopiston maantieteen laitoksen historiaan. Pääkaupunkiseudulla vaikuttaneen Kai-Veikko Vuoriston ohella alan yhtenä kotimaisena pioneerina voidaan pitää Reijo Hellettä, joka Oulun yliopiston maantieteen laitoksella toimiessaan tutki muun muassa Lapin matkailun aluerakennetta ja suunnittelun kysymyksiä (ks. Helle 1968, 1970). Matkailumaantieteen tutkimukseen Helle lienee tutustunut aiemmin Yhdysvalloissa, ja hänen siirryttyään Helsingin kauppakorkeakoulun talousmaantieteen apulaisprofessoriksi alan tutkimusperinnettä jatkoi Oulussa muun muassa Jorma Hemmin lisensiaatin tutkiel-

ma, jossa tarkasteltiin Kainuun matkailun aluerakennetta; myöhemmin Hemmi julkaisi tutkimuksensa väitöskirjana Joensuun yliopistossa (Hemmi 1979).

Oulun yliopiston maantieteen laitosta voidaankin pitää alan keskeisenä paikkana kun puhutaan matkailumaantieteen kotimaisen tutkimuksen alkuvaiheista ja kehitymisestä. Se on sitä myös nykyisin. Suomessa alan tutkimuksen alkuvaiheen innostusta seurasi 1980-luvulla hiljaisempi jakso. Samalla virkistykseen maantieteellinen tutkimus käytännössä pysähtyi ja matkailunkin osalta julkaistiin varsin vähän (ks. Saarinen 2003), mutta 1990-luvun vaihteessa uusi laajempi tutkimuksellinen kiinnostus virisi nimenomaan Oulun yliopistosta käsin. Tästä esimerkkejä ovat Jari Järviluoman (1993) ja Pekka Kauppilan (1995) julkaistut lisensiaatin tutkielmat ja Jarkko Saarisen (1997) julkaisematon lisensiaatin tutkielma. Niitä seurasivat 2000-luvun alussa kaksi alan väitöskirjaa (Saarinen 2001; Kauppila 2004).

1960-luvulta alkaneesta traditiosta ja 1990-luvun uudesta ja aiheiltaan laajentuneesta tutkimuksellisesta kiinnostuksesta johtuen ei olekaan yllättävää, että 'matkailumaantieteen' ensimmäinen oppituoli – maantieteen professuuri, alana matkailututkimus – perustettiin juuri Oulun yliopis-

ton maantieteen laitokseen vuonna 2002. Alan pioneerin Kai-Veikko Vuoriston jäätyä eläkkeelle Helsingin kauppakorkeakoulun talousmaantieteen professuurista matkailumaantieteen oppituolin perustaminen Ouluun täytti samalla alan suomalaisen tutkimukseen ja opetukseen syntyneen aukon. Samalla se vahvisti maantieteen asemaa kehittyvän kotimaisen matkailun tutkimuksen kentällä.

Allekirjoittanut nimitettiin Oulun yliopiston matkailumaantieteen professuuriin vuonna 2003. Sitä edeltävä tutkijaurani ei mahdollista maantieteen laitoksen koko matkailun (ja virkistuksen) tutkimuksen retrospektiivistä esittelyä (edellä kuvattua juurikaan tarkemmin) tai alan tutkimuksen oululaisten kohokohtien muistelua 1960-luvun lopulta lähtien. Tämä siksi, että henkilöhistoriani alkaa vasta saman vuoden keväthangilta Kalevankankaalla kun Reijo Helle (1968) julkaisi Lapin matkailututkimuksensa. Lisäksi oma työurani on seurannut 'normaalia' matkailumaantieteen tutkijan mallia, jossa pätevytyminen alalle tapahtuu pääosin tieteenalan ainelaitoksen ulkopuolella (ks. Hall & Page 1999). Sen sijaan kuvaan seuraavassa hyvin lyhyesti ja subjektiivisesti oman akateemisen työurani kolmeen eri tilanteen ja roolin – graduntekijän, tutkijan ja (vierailevan) professorin – kautta miten matkailumaantieteen tutkijaksi tullaan, mitä virassa muun muassa tehdään ja miten maantieteen laitos on ollut avainkohdissa mukana. Huolimatta seuraavasta yksilökeskeisestä näkökulmasta edellä käydyn johdannon tarkoituksena oli alleviivata, ettei kukaan lopulta tule tutkijaksi ilman akateemisen instituution tukea ja aiempien tutkijoiden luomaa traditiota.

Virkistys- ja matkailututkimusta erämaassa: mutta missä ovat haastateltavat?

Maantieteen laitos lopetti järjestetyt opiskelijoiden ulkomaan ekskursion 1990-luvun alussa. Edelleen sai mennä ulkomaille, mutta kurssi piti toteuttaa ikään kuin itse. Suunnittelimme muutaman aktiivisen opiskelijan kanssa ekskursion Peruun. On vaikea muistaa mistä kyseinen kohde nousi mieleemme tai kuka kohteen keksi (minä se en ollut), mutta olimme tosissamme; kävimme yliopiston espanjankielen kurssilla, ostin kahmalokaupalla alueen karttoja Itä-Eurooppaan suuntautuneelta Interrail-matkalta ja laitos tuki alan kotimaisten tutkijoiden vierailukutsujamme Ouluun. Muun muassa Turun yliopiston luonnonmaantieteen professori – sittemmin edesmennyt – Sakari Tuhkanen kävi luennoimassa laitoksella. Hän myös lähti matkalle vetäjäksi.

Minun osaltani Perun matkalle lähdön vaaransi ilmoitus graduaiheesta maantieteen laitoksen alakerran taululla: Metsäntutkimuslaitoksen (Metla) Rovaniemen tutkimusaseman tutkija Ville Hallikainen haki kansalliseen erämaatutkimusohjelmaan liittyvään aiheeseen tekijää otsikolla 'erämaalueiden sosiaalisen kapasiteetin tutkimus'. Minulla eikä oppiaineen professor(e)illa ollut käsitystä mistä aiheesta oli kyse, mutta ehkä juuri siitäkin syystä se kiehtoi. Lisäksi muun muassa ylioppilaskunnan ympäristöjaostossa toimiminen oli tuonut tuolloin ajankohtaisen erämaakonfliktin ja -kysymyksen tietoisuuteeni.

Silloin ei ollut vielä mahdollisuutta 'googlata' mitä sosiaalinen kapasiteetti tässä yhte-

ydessä tarkoittaa. Oli soitettava Hallikaiselle. Paljastui ettei hänelläkään ollut erämaiden suomalaisen tutkimusohjelman yhtenä kirjoittajana ja alan tutkimusaktivistina tarkempaa käsitystä asiasta. Puhelun aikana selvisi että 'pitäisi tutkia paljonko ihmiset (ts. virkistyskäyttäjät) sietävät toisiaan eräma-alueilla ja mitkä tekijät siihen vaikuttavat', ja hänellä olisi siihen hieman yhdysvaltalaista kirjallisuutta katsottuna, josta selviää miten sitä voisi käytännössä tutkia. Hän myös tiesi, ettei aihetta oltu aiemmin Suomessa tutkittu, mutta Yhdysvalloissa ja Kanadassa teemaa kuulemma tutkivat maantieteilijät. Teema liittyi myös tavalla tahi toisella matkailu- ja virkistysmaantieteeseen. Tämän vuoksi hän oli lähettänyt ilmoituksen Oulun yliopiston maantieteen laitokselle. Keskustelumatkani Rovaniemelle muutti seuraavan kesän suunnitelmani. Sain sen seurauksena harjoittelijan ja tutkimusapulaisen paikan. Samalla muutoinkin hitaasti edistyneet espanjan kielen opinnot jäivät ja Perun sijaan suunnistin Rovaniemelle ja sieltä kenttätöihin vielä ennalta määrittelemättömään 'erämaahan' tutkimaan matkailijoiden sosiaalista kapasiteettia.

Ennen sitä tein tutkimussuunnitelman maantieteen laitokselle professori Anssi Paasille ja Metlaan. Suunnitelman laatimisessa oli haasteensa, sillä kirjallisuutta ei Oulusta löytynyt, mutta Hallikaisen kopioilla alkuun päästyäni löysin Helsingin yliopiston metsätieteellisen tiedekunnan kirjastosta muun muassa sarjat *Journal of Leisure Research* ja *Leisure Sciences*. Helsinkiä lähempää niitä ei löytynyt eikä sarjoja tai artikkelien abstrakteja voinut lukea näyttöpäätteeltä kotoa tai Oulun yliopiston koneilta, vaan oli mentävä junalla paikan päälle selaamaan sarjoja ja lukemaan alan tutkimuksia. Toinen

haaste oli valita empiirisen kenttätutkimuksen kohdealue. Erämaatutkimusohjelman tavoitteiden kannalta olisi ollut ansiokasta kohdistaa huomio johonkin vuoden 1991 erämaalailla säädettyyn alueeseen, mutta oli epävarmaa josko sieltä saisi aineistoa riittävästi kvantitatiiviseen tutkimukseen, joka oli valittu yhdysvaltalaisen julkaisujen perusteella graduni lähestymistavaksi. Päädyimme laitoksen ohjaajien ja Metlan tutkijoiden kanssa tarkastelemaan 'erämaaluonteisen alueen' sosiaalista kapasiteettia suositun Urho Kekkosen kansallispuiston kävijöiden kautta. Eksoottisempi Kessi sai jäädä.

Ensimmäisenä kenttätutkimuspäivänä kesäkuussa satoi lunta. Kylmää kyytiä kotkalaispojalle. Tein muutaman haastattelun ja varustusta täydennettyäni siirryin kenttätöihin kansallispuiston erämaaosaan Luirojärven itäpuolelle. Siellä kolmantena päivänä näkemättä ketään muuta ihmistä 'asosiaalinen' kapasiteettini tutkijana täyttyi ja päätin palata takaisin nelostien tuntumaan lähelle Saariselän valoja, palveluja ja ihmisiä! Samalla kiitin itseäni ja ohjaavia tutkijoita siitä, että emme päätyneet valitsemaan mitään lakisäätteisistä erämaista; Kessissä tai Hammastunturissa olisin saanut viettä kesäni tutkimuksen kannalta aivan liian rauhassa. Lopulta ruskasesongin jälkeen olin saanut yli 300 matkailijaa haastatelluksi eri osissa kansallispuistoa. Se vaati kolme kulkua kenttätöitä ja lähes 1200 kilometriä kävelyä sekä kulutti puhki saapasparin. Aineiston keruuseen ja tutkimussuunnitelman tekoon oli jo mennyt 20 (opinto)viikkoa, nyt gradu oli kirjoittamista vaille valmis TEKO-tekstinkäsittelyohjelmalla.

Erämaasta luontomatkailun tutkijaksi

Ennen kuin sain tutkielmani maantieteen laitoksen osoittamassa graduhuoneessa pakettiin, Metlan erikoistutkija, sittemmin MMM ylijohdaja Arne Reunala ehdotti, että tekisin palkattuna tutkimusapulaisena suunnitelman Saariselän matkailun tutkimuksesta. Tein työtä käskettyä, mutta epäilin lukemani matkailun tutkijoiden identiteettiä ja arvostusta käsittelevän 'itseruuskintakirjallisuuden' perusteella, ettei matkailu ehkä olisi riittävän vakava teema ihmismaantieteen jatko-opintoihin. En ollutkaan varma suuntaisiko jatko-opintoihin, mutta laitoksella aihe siunattiin ja maantieteen laitoksen professori Paasi kirjoitti asiaa tukevan suosituskirjeen suunnitelmani mukaan.

Kolmivuotinen tutkimussuunnitelmani hyväksyttiin ja sain jopa päättää menenkö jo tuttuun Rovaniemen yksikköön vai Helsinkiin tutkimustani tekemään. Valitsin Rovaniemen ja aloin valmistelemaan jatko-opintosuunnitelmani (FL) Oulun maantieteen laitokselle. Vuoden 1994 helmikuun alussa saavuin iltajunalla Rovaniemelle. Aseman mittarin osoittaessa -27 C astetta mietin kuinka pitkältä kolmen vuoden määräykseni tuntuikaan. 'Onneksi' kansantalouden syvä lama pilkkoi määräykseni alkuvaiheessa lyhyimmillään kahden viikon työsopimukseen, jolloin ei tarvinnut murehtia ainakaan kuluvan määräykseen liiallista pituutta. Aika tutkijana Rovaniemellä ja kenttätöissä Saariselällä ja muissa Lapin matkailukeskuksissa sekä kansallispuistoissa ja erämaa-alueilla ei lopulta pitkästytänyt – päinvastoin. Tein edelleen matkailuun suuntautuvan aiheen ohessa erämaatutkimusta ja pääsin myös

muutamaksi kuukaudeksi vierailevaksi tutkijaksi Yhdysvaltoihin Aldo Leopold Wilderness Research Instituteen, jonka aikana tapasin paitsi keskeisiä erämaatutkijoita myös metsätalolla tutustumieni *Journal of Leisure Researchin* ja *Leisure Sciences* -sarjojen päätoimittajat. Matkoilla heidän kanssaan opin, että toimittaja aloittaa päivänsä hie-man aikaisemmin kuin muut jotta ehtii 'toimittaa muiden tekstejä', ja muiden siirtyessä vapaalle lehden toimittaja katsoo vielä yhden tai kaksi käsikirjoitusta ennen kuin tulee oluelle. Siitäkin kokemuksesta oli hyötyä kun aloimme toimittaa Jari Järviluoman kanssa yhdessä luontomatkailun tutkijoiden vuosittaisia symposium -julkaisuja vuodesta 1995 alkaen.

Maantieteen laitoksella tarjoutui mahdollisuus siirtyä kulttuurimaantieteen assistentin viisivuotiselle virkamääräykselle. Maantieteen laitos tarjosikin inspiroivan ja lähinnä tutkimukseen ja opetukseen painottuvan toimintaympäristön, jossa kannustettiin kansainväliseen julkaisemiseen ja opinnäytteiden tekemiseen. Sain uusista opetustehtävistä huolimatta lisenssiaatin tutkielmanani prosessoiduksi ja myös kansainvälisiä artikkeleita työstetyksi – hallintoa ja niin sanottuja virkamiestehtäviä oli tarjolla assistentille varsin vähän. Aiempaan käytäntöön nähden yliopiston assistenttuurit muutettiin kuitenkin varsin pian siirtymiseni jälkeen puhtaasti jatkokoulutusviroiksi, jolloin tuli tarve katsoa väitöskirjan jälkeisen ajan paikkaa jo etukäteen; väitöskirjan tekeminen assistenttina tuntui muutoksen jälkeen ikään kuin oman (ohuen) oksansa sahaamiselta. Palasinkin takaisin Metlaan vastaamaan luontomatkailun kansallisesta tutkimushankkeesta sekä hieman myöhemmin Pyhätunturin kansallispuiston johta-

misesta. Edellinen tehtävä tutkimuksineen johti maantieteen laitokselle vuonna 2001 tehdyn väitöskirjan ohella pätevytyymiseen Metlan ja Lapin yliopiston luontomatkailun professoriksi vuonna 2003. Samana vuonna Oulu kuitenkin 'kutsui' takaisin, nyt (matkailu) maantieteen professuuriin. Tässä tehtävässä matkailumaantieteen erikoistumisalan perustamisen ohella alan jatko-opintojen kehittäminen sekä tutkimus- ja opetustoiminnan kansainvälistäminen tulivat ajankohtaisiksi. Maantieteen laitokselle muun muassa nimitettiin dosentiksi professori C. Michael Hall, joka on yksi matkailumaantieteen johtavista kansainvälisistä nimistä.

Suomalaisen matkailumaantieteen kansainvälistyminen: tutkimusta eteläisessä Afrikassa

Oululainen matkailun maantieteellinen tutkimus on muun maantieteen lailla kansainvälistynyt. Matkailumaantieteessä kansainvälistyminen pitää sisällään tutkimuksen ohella myös opetuksellista yhteistyötä, johon monet laitoksen henkilökuntaan kuuluvat ovat osallistuneet. Tätä kirjoittaessa olen osaltani viettämässä lukuvuoden 2008–2009 Botswanan yliopistossa vierailevana professorina. Taustalla on maantieteen laitoksen monivuotinen yhteistyö Botswanan yliopiston ja useiden muiden eteläisen Afrikan yliopistojen kanssa. Yhteistyön on mahdollistanut Suomen kansainvälisen liikkuvuuden ja yhteistyön keskuksen (CIMO) ja ulkoministeriön taloudellinen tuki. CIMO:n koordinoima *North-South-South Higher*

Education Institution Network Programme on rahoittanut laitoksen koordinoiman kestävä matkailun yhteistyötä vuodesta 2004 lähtien. Verkosto-ohjelma on osa Suomen kehityspoliittista toimintaa ja sen tavoitteena on kehittää korkeakoulu yhteistyötä Suomen ja kehittyvien maiden korkeakoulujen välillä. Tässä työssä Oulun yliopiston maantieteen laitos on ollut aktiivinen.

CIMO:n ohjelmarahoitus tulee ulkoasiainministeriön kehitysyhteistyömäärärahoista. Sillä tuetaan erityisesti vastavuoroista opettaja- ja opiskelijavaihtoa. Toiminnassa huomio kohdistuu korkeakoulutuksen vahvistamiseen etelän kumppanimaissa. Oulun yliopiston maantieteen laitoksen koordinoimassa hankkeessa ovat Botswanan yliopiston lisäksi mukana Cape Townin, Pretorian ja Namibian yliopistot. Hanke pyrkii kehittämään ja laajentamaan kestävä matkailun opetusta sekä alan kansainvälistä yhteistyötä eteläisessä Afrikassa eri kumppaniyliopistojen kesken. Opiskelijoiden lisäksi ohjelman kautta on myös mahdollistettu opettajavaihtoa, ja vaihdon ohella hankkeessa on toteutettu yhteisiä intensiivikursseja sekä tuettu opetus- ja tutkimusrakenteiden suunnittelutyötä. Intensiivikurssien järjestäminen on myös sulkenut yhden ympyrän maantieteen laitoksella; kesällä 2008 järjestettiin ensimmäinen ohjattu ulkomaan opintoekskursio 1990-vaihteen jälkeen. Kurssi suuntautui Namibiaan ja seuraava kurssi järjestetään kesällä 2009 Botswanassa.

Tutkimus- ja koulutusrakenteiden kehittämiseen liittyen tehtäväni Botswanan yliopistossa on suunnitella perusteilla olevalle matkailun laitoksen opetus- ja tutkimusohjelmat sekä osallistua laitokselle perustettavien professorien virantäyttöprosesseihin ja aktivoida alan tutkimusta yliopistossa.

Verrattaessa Oulun yliopistoon ja maantieteen laitokseen tutkimus- ja opetustehtävien osalta erot ovat lähinnä symbolisia. Tutkimuksen tai itse asiassa sen hallinnoinnin osalta isoin ero lienee tutkimuslupakäytäntö, joka on raskas ja mahdollistaa 'portinvartijuuksien' syntymisen. Toisaalta tutkimusluvan saatuaan hanketta myös osarahoitetaan yliopiston puolesta. Hallintokulttuurin osalta erot ovatkin selkeimmät, samoin ajankäyttöön suhtaudutaan käytännössä varsin vapaamielisesti. En ole vielä onnistunut osallistumaan yhteenkään alle 1,5 tuntia minimissään kestävään kokoukseen mutta useisiin yli 4 tunnin kokouksiin. Ja kokouksen kesto ei voi ennustaa asialistan pituuden perusteella. Koskaan ei myös saisi olla niin kiire, ettei kuulumisia ehtisi kohdatessa vaihtaa. Hieman stressittömämpi elämä ei kuitenkaan ole johtanut botswanaalaisten pidentyvään elinikään. Syynä on erityisesti maan massiivinen HIV/AIDS tilasto. Kollegat käyvätkin tiheään keski-ikään ehtineiden tuttuja ja sukulaisten hautajaisissa ja kurssini opiskelijoista on periaatteessa pahimpien tutkimuslukkujen valossa noin kolmasosa tai hieman ylikin HIV -positiivisia. Sanomalehtien lukuisten kuolinilmoitusten joukossa onkin paljon yliopiston valmistujaispuvussa hymyileviä kasvoja.

Maantieteen laitoksen näkökulmasta yhteistoimintaa eteläisen Afrikan ja EU maiden kumppaniyliopistojen kanssa pyritään myös kehittämään yhteisten tutkintojen suuntaan. Tohtori- ja tutkijakoulutukseen tähtäävään yhteistyöhön onkin saatu jo rahoitusta Euroopan unionin EDUlink-ohjelmasta yhdessä kahdeksan muun kansainvälisen yliopiston kanssa, ja esimerkiksi Oulun ja Namibian yliopistojen kahdenväliseen yhteistyöhön on haettu ulkoministe-

riön erillisrahoitusta vuosille 2010–2011. Yhteistyö sisältää myös tutkimusta ja opetusmateriaalin tuottamista. Viime mainittua työtä on tukenut erityisesti ulkoministeriön institutionaalisen yhteistyön (IKI) ohjelma. Sen avulla on toimitettu yhteistyössä kansainvälinen oppikirja *Sustainable Tourism in Southern Africa: Perspectives to Local Communities and Natural Resources in Transition*, joka julkaistaan vuonna 2009. Yhtenä lisätavoitteena yhdessä tšekäläisten kollegojen kanssa on myös kehittää oppikirjaan perustuva osittain tai kokonaan verkkopohjainen yhteiskurssi kestävästä matkailusta.

Lopuksi

Suomessa Oulun yliopiston maantieteen laitosta voidaan pitää historiansa ja nykyisen toimintansa perusteella alan tutkimuksen keskeisenä instituutiona, kotimaisen matkailumaantieteellisen tutkimuksen yhtenä kotipaikkana. Maantieteen oppialan lisäksi laitos on tullut tärkeäksi myös yleisimmin matkailun ja pohjoisuuden tutkimuksen kentällä sekä kasvavassa määrin alan kansainvälisen tason toimijana. Lisäksi matkailumaantieteen tutkimuksella on kiinteät yhteydet kotimaan ja erityisesti Pohjois-Suomen aluekehityksen kysymyksiin, josta esimerkkeinä ovat lukuista yhteishankkeet eri aluekehitysorganisaatioiden kanssa.

Omalla kohdallani eteneminen matkailumaantieteen tutkijaksi ja myöhemmin alan professoriksi ja vierailevaksi professoriksi Kalaharin laidalle on tapahtunut ikään kuin sattumalta – ja myös ilman yhtään opintosuoritusta matkailualalta. Sattuma ja muodollisten opintosuoritusten puuttuminen eivät kuitenkaan ole välttämättä tuurin

synonyymeja, ja vaikka henkilöhistoriallisesti asioiden etenemistä ja aihevalintoja tuntuu monin paikoin kuvaavan 'ajopuu-teoria', niin lopulta kyse ei liene täysin puhtaasta sattumasta tai edes ajautumisesta. Huolimatta 1980-luvun hiljaisesta kaudesta Oulun yliopiston maantieteen laitos ei ollut 1990-luvun alkupuolella matkailun tutkimuksellisesti *tabula rasa*. On mahdollista ja jopa todennäköistä, että jollakin toisella maantieteen laitoksella mahdollinen tutkimusura olisi kohdallani suuntautunut muihin teemoihin.

Nykyisin laitoksen kehittyneet matkailumaantieteen perus- ja jatko-opintomahdollisuudet ovat myös edelleen vähentäneet 'puhtaan sattuman' roolia alan tutkijaksi tulemisessa; enää matkailumaantieteilijäksi tuleminen ei ole kiinni harvoista ja satunnaisista ilmoituksista tai hankkeista, vaan esimerkiksi jokaisella matkailumaantieteen erikoistumisalan opiskelijalla on mahdollisuus tulla mukaan olemassa olevaan tutkimushankkeeseen tekemään graduaan ja testaamaan siipiään alalla. Muutoksista huolimatta jotkin asiat ovat kuitenkin pysyneet. Yhä edelleen alan tutkijaksi tuleminen vaatii sekä aloitteellisuutta että raakaa työtä ja motivaatiota työn tekemiseen – ja joskus hieman tuuria oikea-aikaisuudessa.

Oulun yliopiston maantieteen laitoksen piirissä on tällä hetkellä reilut puolenkymmentä aktiivista jatko-opiskelijaa, joiden tutkimusaiheet vaihtelevat matkailumaantieteen perinteisistä aluekehitys- ja suunnittelukysymyksistä muun muassa rajatutkimuksen, matkakohteiden sosiaaliseen rakentumisen, ilmastomuutoksen, kestävän

kehityksen, paikan hengen ja identiteetin muodostumisen teemoihin. Silmällä pitäen laitoksen seuraavaa 50 toimintavuotta alan oululaisen tutkimuksen tulevaisuus näyttää tämänkin perusteella lupaavalta.

Kirjallisuus

- Hall, C.M & S.J. Page (1999). *The geography of tourism: environment, place and space*. Routledge, London and New York.
- Helle, R. (1968). *Lapin matkailututkimus. Lapin matkailututkimuksia I, Lapin teollisuustoimikunnan osamietintö 4/67*, 58 s.
- Helle, R. (1970). Tourism in Lapland: an inventory and challenge for planners. *Oulun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* 30, 64 s.
- Hemmi, J. (1979). Kainuun matkailun aluerakenne ja siihen liittyvät kysyntä- ja tarjontamallit. *Joensuun korkeakoulu, historian, maantieteen ja muiden aluetieteiden osaston julkaisuja* 10, 171 s.
- Järville, J. (1993). Paikallisväestön asennoituminen matkailuun ja sen seurausvaikutuksiin – esimerkkinä Kolarin kunta. *University of Oulu, Research Institute of Northern Finland, Research Reports* 110, 152 s.
- Kauppila, P. (1995). Matkailukeskuksen elinkaari – esimerkkinä Kuusamon Ruka. *Nordia Geographical Publications* 24, 130 s.
- Kauppila, P. (2004). Matkailukeskusten kehitysprosessi ja rooli aluekehityksessä paikallistasolla: esimerkkeinä Levi, Ruka, Saariselkä ja Ylläs. *Nordia Geographical Publications* 33, 260 s.
- Saarinen, J. (1997). Matkailualueen hahmotuminen: Saariselän matkailualueen transformatioprosessi. Lisensiaatin tutkielma. Oulun yliopisto, maantieteen laitos. 47 s., 4 liiteartikkelia.
- Saarinen, J. (2001). The transformation of a tourist destination – theory and case studies on the production of local geographies in tourism in Finnish Lapland (academic dissertation with peer review process). *Nordia Geographical Publications* 30, 105 s.
- Saarinen, J. (2003). Tourism and recreation as subjects of research in Finnish geographical journals. *Tourism Geographies* 5, 220–227.

Seppo Luoma-aho

Lyhyt historiikki Oulun yliopiston Oulujärven tutkimusaseman toiminnasta (1973 - 2003)

Tutkimusaseman historiaa

Vuonna 1973 Jukka Häikiön tutkiessa Oulujärven ympäristön soita, tuli Vaalan kunnan Itärannan kansakoulu myyntiin. Rakennukset olivat toimineet kansakouluna vuosina 1950–1966 ja jääneet sen jälkeen kylmilleen ja kyläläisten käyttöön. Uuno Varjon toimesta yliopisto vuokrasi ensin koulun geotieteiden käyttöön ja osti sen vuonna 1975.

Sijainti ja tilat

Tutkimusasema sijaitsi 115 km Oulusta Kajaaniin päin Liminpuron lähellä Oulujärven rannalla ja aseman tontti oli muutaman hehtaarin kokoinen. Tutkimusasemalla oli päärakennus eli vanha kansakoulu, sivurakennus, jota remontoitiin useita kertoja, vanha sauna, jonka tilalle rakennettiin vuonna 1986 uusi rantasauna. Koulun tontilla oli myös geofysiikan maanpinnan magneetikentän mittausasema, joka oli yhdistetty kaapelilla sivurakennuksen toimistotilan tietokoneisiin.

Kiinteistössä jouduttiin tekemään useita remontteja (mm. takat, keittiöt, majoitus-

tilat, sivurakennuksen järjestely). Maanmittarit määrittelivät tarkat koordinaatit päärakennuksen katolle, jonne sijoitettiin tuulimittari (Lambrecht). Katolla oli myös DGPS-asema, jonka avulla tehtiin tutkielmakin ja automaattisen ilmastomittareiden antennit (pääte yläkerrassa).

Päärakennuksessa olivat keittotilat ja ruokailusali takkoineen sekä luentosaliluokkahuone kulttuurihistoriallisine pyörökuorimuurein. Luentosalin takaosassa olivat vitriineissä mineraali-, kivi- ja malmikokeelmat sekä muutama maalajinäyte. Päärakennuksessa oli vielä pieni vesilaboratorio ja maalajien, kasvien ja eläinten käsittelytila, sosiaaliset tilat ja yläkerrassa majoitustilat kursseja varten.

Pihalle oli tehty ilmaston havaintokoppi (lämpötila, sademäärä). Uuden saunan rannan laituri oli hyvä uintipaikka ja myös tutkimusaluksen laituripaikka. Saunan takkahuoneeseen sopi koko kurssi ja kymmenkunta ihmistä saunaan kylpemään. Päärakennuksen ja rantasaunan välillä rinteessä oli nuotiopaikka esimerkiksi savustamista varten. Maantien metsän puolella oli lentopallokenttä ja kuulantyoöntökehä harrastuksia varten. Sivurakennuksessa oli pieni toimisto ja kirjastuhuone, majoitustiloja,

Itärannan tutkimusaseman päärakennus.

mittausvälinevarasto, tutkimusvälinevarasto, traktori- ja moottorikelkkasuoja ja halko-huone lämmityspuita varten.

Tutkimusalukset

Ensimmäisen tutkimusaluksen (Iivari) rakensi vanhasta hinaajasta Pertti Vuolteenaho Oulun Kasarmin rannassa. Siitä tuli jonkin verran vaappera alus, joka tarvitsi lisää pohjapainoa ja tasauspurjeen. Toinen parempi tutkimusalus (Uno) rakennettiin 1990-luvun alussa Raahen ammatillisessa aikuiskoulutuskeskuksessa ja sen kuljetti Oulujärvelle jälleen Pertti Vuolteenaho.

Uudessa tutkimusaluksessa oli kaikuluotaimen lisäksi tutka ja näytteenottolaitteistoja, erityisesti pohjanäytteitä varten. Tilaa oli noin kolmelle hengelle. Aseman ranta ruopattiin noin kilometrin matkalta, että

uusi alus pääsi saunan rantaan asti laituriin, kun alukset vanhastaan joutuivat olemaan ankkurissa Kekkolanniemen pudotuspai- kalla tai muualla järvellä.

Maantieteen kenttäkurssi

Kaikille maantieteen opiskelijoille kenttäkurssit olivat pakollisia opintoja ja ne opettivat samalla ihmissuhteita.

Ensimmäiseksi kurssilla pantiin alulle pihapiirissä ja aseman ympäristössä säähavainnot, joiden tuloksia verrattiin ennustuksiin lehdissä. Kastepistevaihtelut eri paikoissa tulivat hyvin esiin. Sitten perehdyttiin maanmittauksen saloihin. Aikaisemmin kurssilla tehtiin monikulmiomittauksia laskuineen, joiden perusteella lisättiin kiintopisteitä. Viime aikoina tehtiin korkeuden

Tutkimusaseman sivurakennus.

siirto, vaaituskojeen tarkistus ja profilivaaitus laskuineen. Kivilajien, mineraalien ja maalajien tunnistaminen tapahtui aseman kokoelmien avulla. Sitten kurssi siirtyi varsinaiselle tutkimusalueelle (esim. Vaarainjoen valuma-alueelle). Sieltä kartoitettiin kallio ja maaperä, kasvillisuustyypit, maankäyttö, kulutuskestävyys, ympäristövauriot ja niin edelleen. Kaikista elementeistä tehtiin alueelliset kartat liitteineen. Toista tehtiin ennen tenttejä yhteenvedot.

Oulujärven rantamorfologiaan tutustuttiin Manamansalon rannoilla ja käytiin Teeriniemen satamassa. Tutkimusaluksella otettujen vesinäytteiden avulla järven vedenlaatua seurattiin kolmenkymmenen vuoden ajan. Näytteet analysoitiin aseman laboratorioissa. Lopuksi tarkasteltiin kurssilla Oulujärven matkailullisia mah-

dollisuuksia (Oulujärven palvelut, Rokuan mahdollisuudet.)

Kajaanin opettajankoulutuslaitoksen biologian ja maantieteen kenttäkurssit

Kajaanin kurssitettävien määrä oli suuri. Siellä opiskeltiin paikallista kasvillisuutta, selkärangattomien pyydystämistä, veden kemialla, maalajeja ja kallioperää. Säähavainnot ja luontokello pyörivät vuorokauden ympäri. Selkärangattomien tuntemista varten Itämies oli laatinut kuvaston. Kurssiaineistosta laadittiin jälkepäin tuntisuunnitelmat eri luokka-asteille. Lajiston tunnistamiskoe oli pidetty ennen kurssia. Kurssin aikana järjestettiin myös sosiaalisia tilaisuuksia, esitettiin muun muassa näytelmiä.

Geologit pitivät omia tunnistamis- ja teoriaopintojaan asemalla. Ympäristöhän oli Laajoen tutkimusalueella. Asemalla majoittui soveltavia geologian tutkijoita ja kansainvälisiä kokouksiakin järjestettiin usein. Geofyysikot kävivät säännöllisin väliajoin lukemassa geomagneettiaseman tuloksia ja korjaamassa vikoja.

Muille yhteisöille vuokrattiin asemaa ja sen tiloja sen mukaan, kun tilaa oli käytössä. SPR oli vakiokäyttäjä samoin yliopiston muiden laitosten henkilökunta, esim. kuorolaulajat. Leirikoulupaikkana asema oli kysytty, varsinkin kyyditykset tutkimusaluksilla järvelle.

Asemalla tehty tutkimustoiminta

Oulujärveä ja sen rantoja koskevan perustönn on tehnyt vuonna 1913 Iivari Leiviskä, jota ihmiset kutsuivat myös ”järvenlaiskaksi”. Rantavyörymät olivat ennen Oulujärvellä yleisiä mm. Paltamon hautausmaan vyöryessä järveen. Sen jälkeen tutkimus painottui järven vedenpinnan säännöstelemiseen, kalastukseen ja vedentutkimukseen. Aseman tuloa ennen Jukka Häikiö teki hyvän pro gradun alun 1967 Manamansalon rannoista ja Uuno Varjo Oulujärven rantojen riffeistä. Järvellä tapahtuneista uitoista tehtiin kirjoituksia lehtiin.

Aseman tulo lisäsi ympäristönsä tutkimusaktiiviteettia. Järven säännöstelyn vuoksi kalastuskuntien saamien korvausrahojen avulla tehtiin tutkimuksia esim. Jaalangan lahden rannoista ja vedestä sekä Vuoreslahden kalastuksesta. Oulujärven veden alueelliseen laatuun vaikuttavat järveen laskevat joet ja ympäristön käsittely. Tällaisia

tutkimuksia oli muun muassa työ metsäojituksen vaikutuksista.

Aseman perustamisen jälkeen tehtiin paljon yhteistyötä järveä ympäröivien kuntien kanssa, varsinkin Vaalan ja Kajaanin kanssa. Asemalla tutkittiin esim. Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun vaikutusalueita, Vaalan kunnan identiteettiä ja kuntakuvaa, Manamansaloa ja Oulujärven saaria tarkasteltiin hyvin monelta kannalta. Kajaanin osalta tutkimukset keskittyivät pienvesistötutkimuksiin ja kaupungin rantoihin sekä metsäojituksen vaikutuksesta Oulujärven veden laatuun. Maa-ainesselvityksiä tehtiin muun muassa Paltamon ja Sotkamon alueelta. Kuhmon Lentuan alue oli monenlaisen tarkastelun kohteena. Vaalan Kutujoen maa-ainesta, vesistöä, kalastusta ja maankäyttöä arvioitiin valuma-alueelta.

Oulujärven veden alueellista laatua on seurattu tutkimusalueen koko 30-vuotisen olemassaoloajan. Laajojen vedenlaatu tutkimusten jälkeen julkaistiin väitöskirja vuonna 2000 *Oulujärven hydrografiset piirteet ja alueellinen vedenlaatu* (Pentti Äman). Vedenlaadun standardoidut analyysit tehtiin Kainuun vesi- ja ympäristöpiiriin laboratoriossa. Omaa laboratoriota käytettiin lähinnä veden alueellisten erojen analysointiin.

Oulujärven kallistuvan altaan läpi kulkee harjujakso, jonka hiekkarannat ja niiden rantajärjestelmät ovat eniten innostaneet tekemään myös laboratoriokokeita rannoilla. Rantaprosessit ovat muuttuneet säännöstelyn vaikutuksesta ja se on otettava huomioon rantarakentamisessa ja kaavoituksessa. Aiheen kehittäminen johti väitöskirjaan *Wave induced sandy shore formations and processes*. Tämän Reijo Keräsen väitöskirjan (1985) jälkeen ovat tutkimusryhmät paneutuneet säännöstelyjärven rantojen kunnostami-

seen ja hoitoon. Erikoistutkimustutkimus tehtiin myös niitty- ja luhtarannoista. Sen jälkeen tutkittiin rantatörmää, purkutasoja, säännöstelyn vaikutusta rantoihin, rantojen metsittymistä ym. Tutkijoilla oli tutkimusaluksen lisäksi rakennettu järvenlaiska – lautta, jonka saunasta pääsi sukeltamaan ja tulemaan takaisin. Keränen teki ryhmiseen paljon selvityksiä mm. veden vaihteluista, vetypallon käytöstä, tuulesta ja fluoresoivista aineista. Rantajärjestelmätietoa on hyödynnetty mm. Teeriniemen sataman rakentamisessa ja Ärjänsaaren kaavoituslausunnossa. Oulujärven ympäristöstä tehtiin asemalla paljon erilaisia selvityksiä soista ja niiden ominaisuuksista. Osittain nämä selvitykset olivat jatkoa Keskitalon väitöskirjalle *Reserves of peat and ligneous material in the mires of the Siikajoki valley and*

Oulujärvi Area. Myös Rokuan maankäyttöä on seurattu tarkasti. Hannu Kemiläinen on tehnyt lisensiaattityön jäätikön sulamisvaiheen toiminnasta alueella. Järven talvisia jäätutkimuksia on myös tehty 1990-luvullakin. Ne olivat jatkoa Jouko Alestalon ja Jukka Häikiön jäämuoto-julkaisuihin esim. *Forms created by the thermal movement of the lake ice in Finland in winter 1972-1973*. Jään liikkeiden aikaansaamia rantamuotoja oli selvittänyt järvellä Jouko Alestalo. Julkaisujen lisäksi järven jään liikkeistä tehti pro gradun Leo Koutaniemi, joka on Oulujärvestä tehnyt useita julkaisuja. Jääjalkatutkimuksia on ohjannut Seppo Luoma-aho.

"Järven laiska" saunoineen ja osa tutkimusalusta.

Henkilökunta

Asema ei toimi ilman aktiivista henkilökuntaa. Aseman saannissa toimintakuntoon olivat Pertti Vuolteenahon työsuoritukset suuria sekä asemalle että tutkimusaluksille. Asemalla oli kesäisin ja erilaisten projektien aikana useita tutkimusapulaisia sekä ruuasta ja siivouksesta huolehtiva henkilökunta: Heikkinen A-L, Heikkinen M, Kilpeläinen, Koskela, Rautiainen, Valtanen, Schroderus, Laine ym. Asemaa hoidettiin aluksi opetusvelvollisuuden osana. Aseman hoitajia olivat mm. Pentti Åman, Hannu Kemiläinen, Reijo Keränen, Raimo Koponen, Sirpa Anttila-Muilu, Päivi Huttunen ja Seppo Luoma-aho.

Kenttäkurssien opettajina olivat miltei kaikki laitoksen opettajat alkuaikoina alkaen Igor Sventosta, Eero Raatikaisesta, Esko Kemppaisesta, Jouko Alestalosta,

Jukka Häikiöstä, Matti Häkčilästä, Matti Luostarisesta, Juhani Ilmolasta, Hilikka Pikkaraisesta, Marja-Leena Naukkarisesta, Pentti Åmannista, Jorma Keskitalosta, Leo Koutaniemestä ja Seppo Luoma-ahosta, Jyrki Autiosta, Timo Kumpulasta, Marja Anttosesta ja niin edelleen.

OKL:n kurseilla ovat olleet Jorma Keskitalo, Harry Uosukainen, Pentti Åman, Juhani Ilmola, Juhani Itämies ja Seppo Luoma-aho. Tutkimuksen painopisteen siirryttyä maantieteessäkin muille aloille päätettiin Oulujärven tutkimusasema lopettaa. Tutkimusalus Uno siirrettiin Kitkajoelle. Kenttäkurssiaseman lopettaminen vaikutti maantieteen opetusohjelmaan sekä yliopiston vaikuttavuuteen Kainuussa.

Kurssien johtajina ovat olleen Igor Sventon jälkeen Jouko Alestalo, Matti Seppälä ja Olavi Heikkinen maantieteen laitoksen johtajan Uno Varjon lisäksi.

Pentti Aman

Minä, Mantsa ja Oulujärvi

Minulla ja Oulun yliopiston maantieteen laitoksella on ollut lähes neljäkymmentä vuotta yhteistä taivalta. Siihen on kuulunut ensin opiskeluvaihe, sitten tuntiopettaja-, assistentti- ja tutkijavaihe sekä edelleen sivutoiminen tuntiopettajuus. Laitos on nykyisin lähes täysin erilainen kuin 1970-luvun alussa, mutta siinä on edelleen paljon sitä samaa ”mantsaa” kuin silloin. Seuraavassa muistelen muutamia vaiheita kuluneiden vuosikymmenien ajoilta. Muistoja on paljon, ja otan niistä vain muutamia tähän. Kirjoituksessa ei ole noudatettu tarkkaa kronologiaa vaan tajunnanvirtaa. Tapahtumat ja henkilöt ajoittuvat pääosin 1970- ja 1980-luvuille. Kirjoitukseni on muistinvaraista, joten sallittakoon mahdolliset epätarkkuudet.

Valintakokeet olivat keväällä 1970 Oulun järjestötalolla, joka oli tuohon aikaan yksi yliopiston suurista luentosaleista. Tuo ”Järkkänä” tunnettu talo Pakkahuoneenkadulla oli minulle tuttu tanssipaikkana 60-luvun alusta. Kiinnostukseni maantieteeseen oli alkanut iltalukion opettajani Heikki Pesosen persoonallisesta tavasta tuoda esille maantieteen sisältöä. Hän tuli myöhemmin tutuksi laitoksen opettajana, eikä hänen omaleimainen opetusmetodiikkansa ollut kadonnut.

Myöhemmin kesällä sain virallisen ruskean hyväksymiskirjekuoren, joka sisälsi

päätöksen saapua opiskelemaan maantiedettä Oulun yliopiston filosofiseen tiedekuntaan. Ensimmäiseksi maantieteen kokeeksi osoittautui itse laitoksen löytäminen Oulun yliopiston kymmenistä toimipaikoista. Laitoksen pääovi löytyi Kalevan talon Lintulammentien puoleisen sivun kellarikerroksen tuntumasta. Maantieteen laitoksella oli käytettävissä tiloja neljässä eri kerroksessa. Toimistot ja henkilökunnan työhuoneet ja piirustussali sekä ATK-huone sijaitsivat ylimmässä kerroksessa. Sieltä oli yhteys myös Kalevan mainioon ruokalaan, joka oli avoinna myös lauantaisin. Muutenkin läsnäolo Kalevan talossa antoi opintoyhteisölle paljon aineellista ja henkistä hyvää, josta kiitos Kalevan silloiselle johtajalle Aaro Korkeakivelle. Toisessa kerroksessa oli suuri luentosali ja kirjasto. Ensimmäisessä kerroksessa sijaitsivat pukuhuoneet ja pieni luentosali. Kellarikerroksessa sijaitsi tuolloin assistenttien ja tutkijoiden työhuoneita, sekä Määtän Hilkan valokuvauslaboratorio, joka tuli hyvin tutuksi varsinkin ”Kossu” laihdutusprojektin kuvausten yhteydessä. Kellarikerroksessa sijaitsi myös yliopiston offset-paino Sikiön Villen pyörittämänä. Siellä oli myös minulla myöhemmin tutkijankammioni, jonka aluksi jaoin Nurmesniemen Eskon kanssa. Koutaniemen Leon ”korsu” oli samalla käytävällä.

Laitoksen kiistattomaksi johtohahmoksi osoittautui myöhemmin professori Uuno Varjo. Hänen luentonsa alkoivat vasta opiskelujen loppuvaiheessa. Muistan Varjon tinkimättömänä maantieteen laitoksen puolestapuhujana. Opetusta annettiin perjantaina ja lauantaina. Geomorfologiaa luennoi Juhani Hult, klimatologiaa Igor Svento ja antropogeografiaa Arvo Naukkarinen. Hydrologiaa ja matemaattista maantiedettä opetti dosentti T. O. Lavila, jonka luennot sisälsivät sykähdyttäviä muisteluja oma-kohtaisista kokemuksista opettajantyöstä 1930-luvun Joroisissa. Suuri osa opiskelujasta käytettiin vaativiin kartografian harjoitustöihin. Karttaprojektiot tulivat tutuiksi, koska niitä pürrettiin monta viikkoa tussilla Hammerin paperille. Ensimmäinen tuntiohjelma oli Vesajoen Heikki – myöhemmin Joensuun yliopiston maantieteen laitoksen lehtori.

Pro gradu -tutkielman aiheeni sain Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliiton arkkitehti Hannu Vuolteenaholta erään Reidar-illan jutustelun myötä. Työn ohjaajaksi tuli silloista suunnittelumaantieteen professuuria hoitanut Igor Svento. Tutkimukseni käsittelee Pohjois-Pohjanmaan luonnonmaisemaa. Tutkimuksen yhtenä osana oli inventoida valokuvaamalla maakunnan luonnonmaiseman piirteet. Toukokuussa 1973 työ tehtiin kahden työryhmän toimesta. Tuloksena oli sadoittain valokuvia, joitten avulla olisi mainio verrata maiseman muutosta yli kolmen vuosikymmenen ajalta. Maisematutkimuksessa oli tutkijana mukana myös Esko Raatikainen – tuleva läänin ympäristöhallinnon virkamies. Professori Svento toimi muutamana päivänä oman ryhmäni autonkuljettajana. Hän ehdotti itse kuskina olemista ja perusteli tätä sillä, että meidän maastossa oloaikana hän korjaili tenttipa-

Maantieteen laitoksen henkilökuntaa Sventon läksiästilaisuudessa 1975. Etualalla Leo Koutaniemi piippuineen, pöydän takana kirjastonhoitaja Päivikki Leinonen, rouva Svento, Arvo Naukkarinen, Igor Svento ja kirjastoapulainen Salme Juola. Ikkunan puolella Hilikka Määttä, Anja Kaunisaja, Jatta Roiha ja Eija Häivälä (kuva kirjoittajan).

pereita. Samalla saimme kuulla kokeneen maantieteilijän kertomuksia ja oppeja vuosikymmenien takaa.

Opiskeluajalta jäi erityisesti mieleen kenttäkurssi. Maantieteen opintoihin on aina oleellisesti sisältynyt maasto-opetus ja ekskursiot ulkomaita myöten. Osallistuin omalle cumlaude-kenttäkurssille kesällä 1972. Kurssini pidettiin osittain Oulussa ja Hailuodon tutkimusasemalla. Maastomittausta tehtiin Nokelan kankaalla Arvo Naukkarisen johdolla. Luonnonmaantieteen kenttäkurssia Hailuodossa johti Jouko Alestalo. Tuolloin opin tuntemaan Joukon perusteelliset työskentelytavat. Hän oli väitellyt dendrologiasta edellisenä vuonna. Saimme laadukasta opetusta Hailuodon geomorfologiasta. Myöhemmin minulla oli ilo työskennellä Alestalon kanssa Linnanmaan kampuksella, jossa työhuoneemme sijaitsivat samalla käytävällä. Hän korjasi

perusteelliseen tapansa myös väitöskirjani ensimmäistä vedosta. Kurssiassistentteina Hailuodon kurssilla toimivat Luoma-ahon Seppo, Vesajoen Heikki, Koutaniemen Leo, Svanbergin Eero ja Säkkinen Timo.

Valmistuin maaliskuussa 1976. Opiskelu-aikaa oli pidentänyt aktiivi touhuamiseni ylioppilaskunnan tehtävissä. Olin sitä ennen jo kuulunut laitoksen henkilökuntaan. Alkutaivella 1974 sain puhelun apulaisprofessori Matti Seppälältä. Hän pyysi minua laitokselle hoitamaan puolikasassistentuuria. Virka oli jäänyt vapaaksi vt:nä täytettäväksi Häikiön Jukan siirryttyä GTL:n palvelukseen turvegeologiksi. Toista puolikasta virasta hoiti Alisa Mustakorpi. Samaan aikaan laitoksella aloittivat myös Jorma Keskitalo tuntiopettajana ja nyt jo legendaarinen preparaattori myöhemmin erikoislaboratoriomestari Pertti ”Pötä ym, ym” Vuolteenaho.

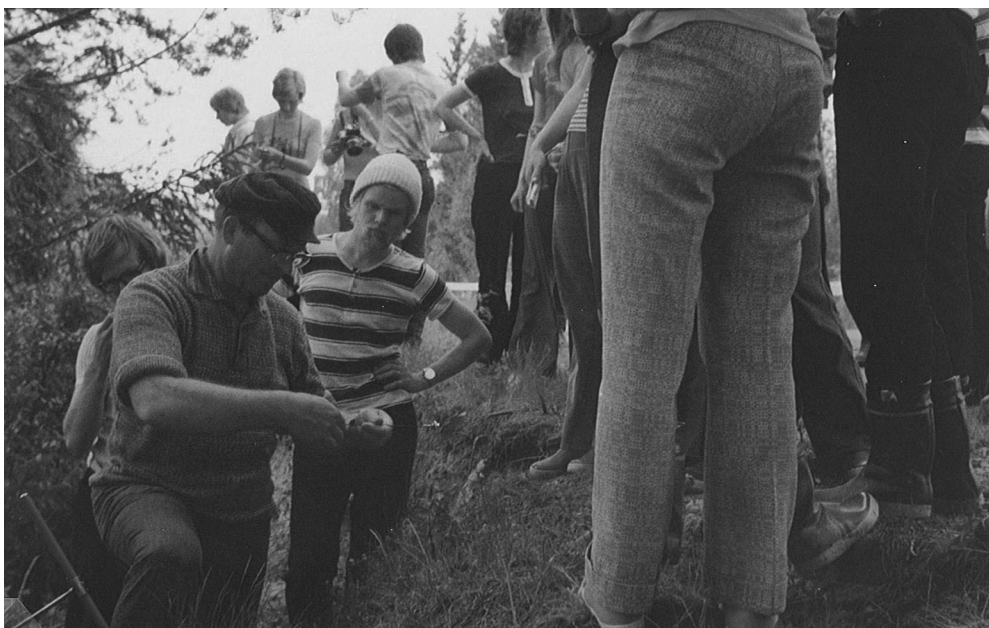

Sventon läksiäistilaisuudesta tunnistettavissa vasemmalta Esko Nurmesniemi, Paavo Talman, Eino Siuruainen, Matti Häkikä, Ritva Tienari, Timo Säkkinen ja Marja-Leena Naukkarinen (kuva kirjoittajan).

Maantieteen kenttäkurssiin 1972 kuului geomorfologinen ekskursio Muhosjoelle. Kuvassa legendaarinen assistentti Seppo Luoma-aho oppilaidensa ympäröimänä Muhosjoen kukkaisella törmällä (kuva kirjoittajan)

Dosentti Jouko Alestalo mielipuhassa tutkimassa ja opettamassa dendrologiaa Muhoksen ekskursiolla 1972 (kuva kirjoittajan).

Minua pyydettiin syksyllä 1976 hoitamaan luonnontieteellisen tiedekunnan opintosihteerin viransijaisuutta. Se tehtävä, kuin myös seuraavana vuonna hoitamani lääketieteellisen tiedekunnan opintosihteerin tehtävä, opetti paljon valtion byrokratiasta. Luonnontieteellisessä tiedekunnassa dekaanina toimi tuolloin Paavo Havas ja notaarina tuttu Eero Kaakinen. Tiedekuntasihteerinä oli Pekka Pirinen. Olin poikkeuksellisesti maantieteilijä kanslian henkilöstössä. Tapana kai oli tuolloin, että dekaani ottaa omasta laitoksesta väkeä apulaisekseen, kun vielä tutkinnonuudistussihteerinä työskenteli kasvitieteilijä Erkki Mäenpää. Lääketieteellisessä tiedekunnassa esimiehenä oli professori – sittemmin yliopiston rehtori – L Kalevi Korhonen. Arvostimme ja pidimme paljon professori Korhosesta hallinnon johtajana.

Kaikkein eniten opetus- ja tutkimustyöhöni maantieteen laitoksella tuli kuitenkin vaikuttamaan Oulujärven tutkimusasema ympäristöineen. Maantieteen laitoksen esimies professori Varjo oli saanut assistentti Jukka Häikiöltä vihiä, että Vaalan Liminpuron kylässä olisi vapaana kunnan omistama Itärannan kansakoulu. Varjon mielestä laitoksella tuli olla oma kenttäasemansa kuten oli kasvi- ja eläintieteiden laitoksilla. Kun Vaalan kunta oli vielä valtiolle velkaa, sopi Itärannan koulun siirtyminen maantieteen laitoksen haltuun luontevasti vuonna 1973 ja se sai nimekseen Oulun yliopiston Oulujärven tutkimusasema. Asemaa tulivat myöhemmin käyttämään lähinnä myös geologian laitos ja muutamat muut yliopiston laitokset lähinnä seminaarityöskentelyyn.

Tein ensimmäisen matkani Itärantaan – kuten sitä silloin nimitettiin – kesällä 1973, jolloin vein vaimoni sinne maantieteen

kenttäkurssille. Tuolloin uusi tie Vaalassa oli vielä tekeillä ja ajettiin Jylhämän voimalaitoksen kautta. Tie Itärannalle kääntyi Liminpuron kaupan ja postin luota. Matkaa tiehaarasta koululle on kolme kilometriä. Kurssin johtaja Jouko Alestalo esitteli tutkimusasemaa. Rakennus oli siinä tilassa, mihin se oli jäänyt koulutoiminnan loppuessa kymmenkunta vuotta aikaisemmin. Talon päärakennusmateriaalina on hirsi. Rakennus on perustettu kallion päälle, ja se seisoo ryhdikkäänä pihan korkeimmalla paikalla. Koulussa oli kaksi opetusluokkaa, joista keittiötä lähin oli ruokalana. Katosta riippuivat vielä voimistelulaitteet. Keittiöstä johti ovet ulos ja keittäjän kammariin, joka oli opettajien majoitushuoneena toiminnan alkuaikana. Yläkerrassa oli asuntolahuoneita ja opettajan huoneisto rakennuksen pohjoispäässä. Ulkokuonerakennuksessa oli liiteri, poikien, tyttöjen ja opettajien käymälät, varasto ja navetta. Aikoinaan sotien jälkeen opettajat pitivät myös lehmiä. Rannassa sijaitsi mainio vanha rantasauna, joka palvelee siirrettynä edelleen Lapin ”Puksussa” Vuolteenahon Pertin vapaa-ajan asuntona.

Ensimmäisen kerran toimin Itärannalla kenttäkurssilla opettajana toukokuussa 1974. Tuohon aikaan kenttäkurssin ensimmäinen vaihe sisälsi kolmen päivän maastomittauskurssin. Kurssin johtajana oli apulaisprofessori Igor Svento. Muina opettajina olivat Hilikka Pikkarainen ja Marja-Leena Naukkarinen. Majoituimme aamupäivän kuluessa asemalle.

Eräänä iltana Svento pyysi minua ajamaan Kaivannon salmelle, josta voitaisiin nähdä Oulujärven Ärjänselän ”Kainuun meren” ulapalle. Svento istahti kookkaalla olemuksellaan Tipparelluni istuimelle ja lähdimme auto oikealle kallellaan ajamaan

Kenttämittauskurssi käynnissä Oulujärven tutkimusasemalla keväällä 1974 (kuva kirjoittajan).

kohti Kaivannon salmea, jossa näin ensimmäisen kerran Oulujärven aavat selkävedet. Apulaisprofessori Svento oli tehnyt opetusmatkan yliopiston virkamatkana Oulusta junalla. Sventon pyynnöstä vein hänet autolani paluumatkaa varten Jaalangan pysäkille. Lähtiessäni paikalta mieleeni jäi vaikuttava näky kookkaasta, berberipukuisesta, lippalakkisesta, ruskeata paljon nähnyttä salkkua kädessään pitävästä hahmosta seisomassa ja odottamassa ”lättähattua” yksinäisellä erämaapysäkillä.

Oulujärven tutkimusasema vakiintui maantieteen kenttäkurssien pitopaikaksi 1970-luvun loppuun mennessä. Aseman varustus oli alussa puutteellinen, mutta opetus saatiin toteutettua ohjelman mukaisesti. Maastomittausta tehtiin aseman alueella, geomorfologian kohteita olivat läheiset drumliinit, Liminpuron harjun delta ja Manamansalon uljaat glasiaalimorfologiset suppamaastot. Opetukseen tuli myöhemmin 1980-luvun lopulla jänteveyttä, kun Leo Koutaniemen johdolla opetuskohteeksi

otettiin Vaarainjoen valuma-alue läheisellä Kivesvaaralla. Koko luonnonmaantieteen kurssi voitiin nivoa loogiseksi valuma-alueen kausaliteetteja havainnoivaksi opetuksiksi. Alueella oli käytettävissä Metsäntutkimuslaitoksen koealoja myös hydrologisilla ja meteorologisilla mittauslaitteilla varustettuina. Suotutkimukset tehtiin aluksi Häikiön Jukan ja Keskitalon Jorman johdolla Likasuolla. Kenttäkurssseja pidettiin sekä keväällä että syksyllä kahden viikon mittaisina. Kesällä ja talvella tutkimusasema oli omien ja vieraillevien tutkijoiden käytössä, seminaarien ja tietysti laitoksen joulujuhlien pitopaikkana. Myöhemmin myös Oulujärveä koskevia talvikurssseja pidettiin tutkimalla Oulujärven hydrologiaa, lumen fysiikkaa ja Manamansalon suppalampien morfologiaa ja hydrologiaa.

Kajaanin opettajankoulutusyksikön maantieteen ja biologian didaktiikan lehtori Jorma Keskitalo toi myös oppilaansa Oulujärvelle kenttäkurssille 1980-luvun puolivälistä alkaen. Kirjoittajalla oli tilaisuus

Liminpuron harjun deltamuodostuma oli erinomainen glasifluviaalimorfologian opetuskohte. Kuvassa maantieteen kenttäkurssi syksyllä 1976 (kuva kirjoittajan).

Kajaanin OKL:n opiskelijoita kuuntelemassa lehtori Jorma Keskitalon demonstraatiota Oulujärven rantakasvillisuudesta Lehtosen saarella (kuva kirjoittajan).

toimia 1990-luvun alusta opettajana noilla kursseilla. Oppilaita oli kurssia kohden jopa yli neljäkymmentä. Oppilasaines poikkesi maantieteen opiskelijoista siinä, että aina ei ollut tärkeää oppia tieteellisiä faktoja vaan

enemmän affektiivista osaamista. Hienolta tuntui oppilaiden kunnioittava puhuminen opettajille ja korrekrit käytöstavat. Ikimuis-tettavia olivat didaktis-biologis-hydrologis-geologiset illanvietot, joihin ohjelmaryhmät

olivat valmistaneet omia sketsejä ja näytelmiä. Nämä kuuluivat Keskitalon vaatimuksesta opinto-ohjelmaan. Kurssit jatkuivat vuoden 2004 jälkeen Oulangalla. Kurssien mainioina opettajakollegoina toimivat Juhani Itämies ja Harry Uosukainen. Kajaanin opettajakokelaiden kurssien muistelu vaatisi sivumäärin palstatilaa.

Jo 1970 luvun keskivaiheilla asemalle saatiin tutkimusalus, joka sai juhlallisessa kasteessaan nimekseen ”Iivari” kuuluisan maantieteilijän ja Oulujärvitutkijan Iivari Leiviskän mukaan. Tästä aluksesta tuli alekirjoittaneelle läheinen työkalu. Iivari oli vanha Kemi-yhtiöltä saatu ja Pertti Vuolteenahon Oulun Koskenniskassa Geologian laitoksen pihalla talvella 1975 kunnostama 9 metriä pitkä hinaaja. Siinä oli umpiohjain, makuuhytti kahdelle, petrolimoottori, vesinäytteenottovälineet ja takana sukeltajan lava. Jouduin hankkimaan merenkulkuhallitukselta kuljettajankirja D lupakirjan työni vuoksi. Kuljetin lukemattoman määrän

oppilasryhmiä aluksella Jaalanganlahdelle ja edelleen Kuostonselälle, missä oli hyvä demonstroida vesitutkimusta. Iivari aluksen myötä varsinainen Oulujärveä koskeva tutkimus- ja opetustoiminta käynnistyi.

Alus oli kuitenkin varsin kiikkerä Oulujärven kiperille aalloille. Ongelmia oli myös käynnistettäessä, koska siihen tarvittiin bensahanan käytön muistaminen. Kerran tutkijaa ja hänen perhettään yllätti ukkosmyrsky keskellä Niskanselkää. Alus ei pysynyt ankkurissa, eikä moottori käynnistynyt. Iivari kääntyi kylki aaltoja vasten ja keikutus oli hirveä. Pienet poikani, Pirkka ja Arhippa, jotka tavallisesti hypelivät kannella, istuivat hiljaa kajuutan perällä. Alus oli ohjauskyvytön. Maistelemalla erinäisiä kannistereita löysin lopulta bensaa, jonka laitoin suihkupulloon. Suihkutin bensaa suoraan kaasuttajaan ja moottori käynnistyi. Oltiin jo vaarallisen lähellä Kuoston nokan kivikkoa. Tällä hetkellä Iivari palvelee tietojen mukaan Suomenlinnan yksityistä liikennettä.

Tutkimustoiminta käynnissä ”Iivarin” avulla kesällä 1978. Pohjanäytettä sukeltamassa Reijo Keränen, kannella vasemmalta opiskelija Matti Seppälä, maaperägeologian professori Risto Aario, kirjoittaja ”ruttner” vesinäytteenotin kädessään ja Jorma Keskitalo ohjaamossa (kuva Ilkka Laine).

Myöhemmin 1992 laitokselle saatiin suorastaan luksukselta tuntuva tutkimusalue, joka sai tietysti nimekseen ”Uuno”. Se on varustettu, tutka mukaan lukien, monipuolisilla välineillä. Alus palvelee tällä hetkellä Kitkajärven tutkijoita.

Kirjoittajalla oli tilaisuus toimia myös oton Oulujärven tutkimusasemanhoitajana. Tehtävänä oli lähinnä kurssien aikataulujen järjestäminen, taloushallinto ja henkilöstön rekrytointi kesätöihin. Jälkimmäiseen liittyen mieleeni on jäänyt tapaus eräältä alkukesän aamulta saapuessani tutkimusasemalle tapaamaan Vaalan työvoimatoimistosta meille ohjattuja työntekijöitä. Kun tulin aseman pihalle, huomasin portailla istuvan tumman keski-ikäisen miehen. Hän tervehti ja sanoi olevansa Martti Olsbo. Katselin ympärille havaitakseni keittiöapulaiseksi palkkaamani naishenkilön. Takimmaisen nurkan

vierestä ilmaantuikin Anna-Liisa Valtasen ujo olemus. Martti Olsbo osoittautui erinomaisen monipuoliseksi ja tunnolliseksi työntekijäksi moneksi kesäksi. Anna-Liisa Valtasesta saimme myös pitkäaikaisen keittiöapulaisen. Tähän kevennyksenä voidaan kertoa jonkun huomanneen, että ikäneito Anna-Liisa oli pihkassa leskimies Marttiin, mutta ujona persoonana hän ei uskaltanut lähestyä kohdettaan. Hän hoksasi sitten viedä veitsiä teroitettavaksi Martille. Niinpä ymmärsimme, miksi veitset pysyivät partakoneen terävinä niin kauan kuin Martti vielä oli asemalla hommissa.

Myös monet maantieteen opiskelijat saivat 1970-luvulla kesätyöpaikan Oulujärven tutkimusasemalta. Muistaakseni ainakin Kemppaisen Jukka, Keräsen Reijo ja Rusanen Jarmo työskentelivät asemalla. Rusanen Jarmo piti kurssin muikkukalakannassa.

Professori Varjo kiinnosti kovasti Pohjois-Suomen monipuolinen kehittäminen. Kuvassa ollaan menossa Hettaan 1984 pitämään seminaaria ja vieraillaan Kolarin kunnantalolla, missä kunnan edustajat esittelivät alueen talousnäkyviä. Professori Varjo istuu esitelmöitsijästä oikealle etupenkissä (kuva kirjoittajan)

Kirjoittajalla oli tilaisuus olla soutajana eräänä aikaisena syysaamuna Kuostonse-län muikkuverkoilla Jarmon kanssa. Tällä hetkellä Rusasen Jarmo pitää ”verkkoja pyynnissä” maantieteen laitoksen hyväksi johtajan ominaisuudessa. Kirjoittaja itse on viettänyt Oulujärven tutkimusasemalla noin kaksi ja puoli vuotta, jos kaikki opetus- ja tutkimusvuorokaudet lasketaan yhteen. Yli kahden vuosikymmenen ajan maantieteen kurssien opettajatovereina olivat sellaiset hahmot kuin Leo ”Leksa” Koutaniemi ja Seppo ”Tömstedt” Luoma-aho, jota korvasi myöhemmin mainiosti Jyrki ”Jyrä” Autio.

Kurssien vapaa-ajan vietosta mainit-takoon lentopallon pelaaminen ja muu urheilu. Oma juttunsa oli käynnit Limin-puron baarissa. Tuo hirsinen huoltoasema sijaitsi Oulu-Kajaani tien varrella noin 4 km asemalta. Aluksi paikan omisti Karjalaisen Ahti ja myöhemmin Heikkisen Marja. Baari jatkoi pyynnöstämme aukioloaikaa iltaisin. Taattu kohde tanssipaikkana oli Siitari Vaa-

lan keskustassa. Pistäydettiin myös Puo-kiovaaran työkkärilläkin tansseissa. Noihin aikoihin asemalla työskenteli Ilmolan Jussi Häkkilän Matin mustikkaprojektissa.

Myöhemmin 1980-luvulla asema sai upean rantasaunan, joka oli suosittu pai-lauspaikka illanvirkuille. Vuosikymmenen alussa tutkimusasema oli remontoitu perusteellisesti, jolloin päärakennuksen remontin lisäksi sivurakennuksiin tuli toimisto- ja majoitustiloja. Myöhemmin myös geofysi-kaalinen tutkimuslaitos sijoitti mittausyksik-könsä sivurakennukseen. Mittausrakennus oli kauempana lentopallokentän takana.

Oma tutkimustoimintani alkoi Oulujärvi-projektin käynnistyttyä. Oulujärven ympä-ristökunnat saivat takautuvasti säännöstelyn korvausvaroja 1978. Professori Varjo huo-masi siinä olevan tilaisuuden saada rahoja Oulujärven aseman tutkimuskäyttöön. Hän pani allekirjoittaneen ja Keskitalon Jorman kiertämään kunnanjohtajat ja ehdottamaan yhteistyötä tutkimukselle säännöstelyn

Vasemmassa kuvassa Leo Koutaniemi oppilaineen ihmettelemässä Oulujärven rantaeroosiosta Manan-mansalossa. Oikeassa kuvassa kirjoittaja demonstroimassa kivilajilaskua tutkimusaseman lähimaastossa (kuvaajat tuntemattomia).

vaikutuksesta Oulujärveen. Tuloksena oli Oulujärvi-tutkimusprojektin perustaminen. Mukana olivat Vaalan ja Paltamon kunnat sekä Kajaanin kaupunki. Rahoitusta saatiin viiden tutkimusaiheen käynnistämiseen; allekirjoittanut selvitti Oulujärven veden laatua ja hydrologiaa, Reijo Keräsen aiheena oli Oulujärven hiekkarannat, Jukka Kempainen tutki Vuoreslahtea, Jukka Tuovinen suo-ojitusta ja Matti Seppälä maaperägeologisenä työnä Oulujärven alueen maaperää. Professorit Uno Varjo sekä maaperägeologian professori Risto Aario johtivat tutkimuksia. Viimeisimmät Oulujärvi-projektin työt valmistuivat 1980-luvun alussa. Tämän kirjoittaja ja Reijo Keränen jatkoivat aiheistaan myöhemmin tohtoritutkintoon.

Vesistötutkimus oli aluksi hankalaa, mutta Oulujärvi-projektin myötä Itärantaan saatiin varustettua vesilaboratorio. Profes-

sori Varjo antoi tehtäväkseni hankkia tarpeellista välineistöä. Tässä auttoi aikaisempi työkokemukseni Typpi Oy:n ja Oulu Oy:n teollisuuslaboranttina. Näytteet haettiin kesällä Iivarilla ja talvella moottorikelkalla. Oulujärven vedet olivat vaarallisia talvisissa virtapaikoissa. Tammikuussa 1979 lähdin iltahämärässä Alassalmelta kohti Niskansekkää hakemaan vesinäytettä. Jää vaikutti eheältä. Kun ajoin muutaman sata metriä rannasta, jää petti allani. Säikähähdys oli melkoinen, kun tiesin vettä olevan kuutisen metriä. Moottorikelkka putosi kuitenkin noin puoli metriä alempana olevalle toiselle jälle. Välissä kävi kova virta. Sain jotenkin kelkan ja reen vedettyä taaksepäin, ajoin Transitille kuivaamaan vaatteita ja lähdin uudestaan näytteiden hakuun, nyt rannanmyötäistä reittiä. Aina ei toki tarvinnut tehdä matkoja yksin vaan opiskeluaikainen

Tutkimusalus "Uuno" Kuostonsaaren laiturissa (kuva kirjoittajan)

ystäväni pankinjohtaja Kari Sissala Kajaanista oli usein apuna. Samoin vikkelät tulevat maisterit Juhani Ilmola ja Pekka Leinonen sekä laajasti oppinut Jorma Kesitalo olivat suurenmoisia kumppaneita monilla tutkimusmatkoilla muuallakin kuin Oulujärvellä.

Oulujärvi-projekti jatkui 1980-luvun alussa Kajaanin eteläalueen pienvesistö- ja maaperätutkimusprojektina. Aulikki Tertsunen teki opinnäytteen pienvesistöjen kasvillisuudesta, Pirkko Rautioaho tutki veden laatua, Hannele Heikkinen ja Juhani Ilmola Iso-Ruuhijärven biologiaa ja pohjasedimenttejä sekä Pirkko Oilinki ja Helena Saralampi Oulujärven rantoja. Myös paikallinen Jaalangaan kalastuskunta Juhani Karppisen johtamana tilasi tutkimuksiamme. Raija Koponen selvitti Jaalangan lahden veden

laatua ja Sari Kekki tutki kasvillisuutta. Myöhemmin 1980-luvulla käynnistyi Oulun lääninhallituksen rahoittama Kutujoki-tutkimus. Tuolloin tutkimuksia oli jo johtamassa apulaisprofessori Olavi Heikkinen. Eläintieteen laitokselta asiantuntijana oli dosentti Kalevi Kuusela. Tutkimusaiheina ja opinnäytteenä Virpi Knuutisella oli Järvikylän järvien sedimentit, Pekka Räänällä Kutujoen kalasto, Eila Kakolla veden laatu ja Samuli Kemppaisella geomorfologia.

Oulujärven tutkimusasemalla nähtiin myös paljon kansallisia ja kansainvälisiä ryhmiä työskentelemässä ja vierailemassa. Leo Koutaniemi muisteli erästä senioriväen vierailua asemalla. Lainaan tähän Leon muistelo vierailusta: ”Oma pieni, mutta sitäkin näyttävämpi tapahtuma Itärannan aseman historiassa on Rhodes Fairbridgen

Juhani Ilmola ja Pekka Leinonen vesinäytteen otossa Kajaanin pienvesistö tutkimuksessa kesällä 1980 (kuva kirjoittajan).

tutkimusryhmän vierailu. Kaikki varttuneemmat geotieteilijät tietävät, että Fairbridge (1914-2006) tuli maailmankuuluksi toimitettuaan 1960-luvulla kolme raamatun paksuista luonnontieteitä (Earth Sciences) käsitellyttä ensyklopediaa. Jostain hän oli saanut vinkkiä, että Suomessa olisi hyvin muodostuneita rantavalleja. Näinhän on, ja varsinkin pitkin Pohjanlahden rannikkoa. Niinpä Rhodes hakeutui ryhmänsä Itärannan asemalle kesällä 1987. Porukka sinällään oli jo erikoinen: Rhodes itse yli seitsemänkymppinen ja yhtä muuta ("työnjohtaja") lukuun ottamatta kaikki toisetkin eläkeläisiä, jotka olivat itse maksaneet lentomatkinsa päästäkseen mukaan. Mutta ne ruokahetket? Huuli pyöreänä katseli koko maantieteen kenttäkurssiväki, joka sattui olemaan paikalla samaan aikaan, kun vieraat kantoivat heti ensimmäiselle aamupalalle tullessaan viinapullonsa heille varatuille pöydille. Niillä pullot seisoivat täydennyksineen yötä päivää

koko vierailun ajan. Aamun avaukseksi kuului aina sieltä täältä kippis-kilauksia. Eivätkä napsut olleet mitään softdrinkkejä, vaan aitoa skottiviskiä!"

Kirjoittajalla oli tilaisuus yhdessä Juhani Ilmolan kanssa toimia isäntänä Mannheimin yliopiston maantieteen laitoksen väen vieraillessa Oulujärvellä. Mieleeni jäi saunakokemus saksalaisten kollegojen ja opiskelijoiden kanssa. Tuolloin oli vielä käytössä vanha puilla lämmitettävä sauna ja vesipata. Ilmolan Juhani oli lämmittänyt saunan todella kuumaksi. Vieraamme istuutuivat saunassa alimmalle lauteelle. Ensimmäisen löylynheiton jälkeen osa pyrki jo lattialle. Ilmolan Jussi sitaisi lähimmästä koivusta pari vihtaa, joilla aloimme hakata itseämme asiaan kuuluen. Saksalaiset ystävämme tuijottivat meitä ihmeissään. Samaan aikaan vesipata alkoi kiehumään jolloin eräs saunojistamme kysyi pelko äänessään: "What do you do with that boiling water?"

Luonnonmaantieteilijät tapasivat Oulujärvellä 9.10.1996. Takana Leo Koutaniemi johtaa muikunpaistoa apunaan Seppo Luoma-aho ja Petri Pellikka. Kuvassa oikealla Matti Tikkanen ja Atte Korhola Helsingin yliopistosta (kuva kirjoittajan).

Johon Ilmolan Jussi tuumasi: ”Let’s wash ourselves by it next”. Tämän jälkeen sakalaiset vieraamme ryntäsivät läheiseen Oulujärveen.

Muistan myös mukavana vierailuna Pohjola-Nordenin opetusjaoston vierailun kesällä 1992. Ryhmää johti professori Paul Fogelberg, joka oli aikaisemmin toiminut laitoksemme apulaisprofessorina 1980-luvun alussa. Ryhmä koostui noin paristakymmenestä jäsenestä, jotka olivat pääasiassa maantiedon ja biologian opettajia. Heidän matkansa jatkui eri kohteisiin Pohjois-Suomessa.

Maantieteen laitos luopui Oulujärven tutkimusasemasta vuonna 2004. Olkoon tämä kirjoitus omistettu muistoksi noista vuosista, jotka saimme viettää Oulujärven lumossa. Tässä kirjoituksessani edellä mainittujen henkilöiden lisäksi haluan mainita pitkäaikaisista työtovereistani vielä Häkkilän Matin, Kemiläisen Hannun, Tuomen Ossin, Luostarisen Matin, Kauppilan Pekan, Syrjäkarin Eskon, Colpaertin Alfredin ja Muilun Topin. Laitoksen henkilöstöstä miellyttäviä muistoja herättävät kirjastonhoitaja Salme Juola, piirtäjät Anja Kaunisoja, Eija Häivälä, Marjaterttu Roiha, valokuvaaja Hilikka Määttä sekä tietysti toimiston ”pomo” Seija Patja. Monia muitakin henkilöitä tu-

lisi listaan. Kaikista heistä voisi kirjoittaa mukavan luonnehdinnan, mutta jääköön se seuraavaan kirjoitukseen.

Lopuksi pieni tehtävä; selitä mielessäsi ja täydennä sanaluetteloa:

Kulanssi
Asikainen
Rotuberanssi
Otto
Tykkihalli
Ratsumestari
Pelson jeesus
Hamilton Hanhilampi
Liminpuron keskusta
Uatsi
Ana
Simpauttaja
Nüttymäki
Ummenajokas
Tenho
Selipaatti
Elmeri
Benjamin
Filippus
Affektiivinen osasto
Järven laiska
Hollitupa

Leo Koutaniemi

Sattuma kuljettaa...

Minusta piti tulla jonkin luonnontieteisiin liittyvän alan ammattilainen. Näin ajattelin ylioppilaskirjoitusten aikoihin, koska elollinen luonto oli ainoa, jota saatoin kuvitella opiskelevani yliopistossa. Pohjimmiltaan asia juontanee lapsuuteen, jolloin muuta harrastuskohdetta kuin luonto ei ollut. Se taas johtui siitä, että satuin syntymään pohjoiskuusamolaiseen kuusierämaahan. Korpi oli koskematon siksi, että sen asukkaat olivat Kuusamo-Sallan luovutetulle alueelle kotinsa menettäneitä evakkoja. Siinä pikku hiljaa elämänsyrjään kiinni päässeessä kyläpahasessa varttui sotien jälkeisinä vuosina puolensataa lasta, kaikki Robinson Crusoe-hengessä.

Sattuma tuli avuksi urakaavailuilleni. Oulun yliopistoon pyrkiessäni biologian ja maantieteen sisäänotto tapahtui yo-tutkinnon perusteella. Se oli aivan ratkaiseva seikka, sillä minua ei kiinnostanut mitkään pääsykokeet sen jälkeen, kun mahdollisuus toiveammattiini (metsänhoitajaksi) oli kariutunut koulumenestykseen. Ei yo-tutkintoni kehno ollut, mutta Helsingin yliopiston maa- ja metsätaloudelliseen pääsy edellytti minun ikäluokaltani laudaturin papereita ja yli yhdeksän keskiarvoa. Heikommilla papereilla ei ollut edes teoreettisia mahdollisuuksia, vaikka olisi ollut kärkeisijoiilla pääsykokeiden tuloksissa.

Valintojen edessä

Enemmistö minun sukupolvestani opiskeli kolminaisuutta eläintiede-kasvitiede-maantiede. Ensimmäisenä vuonna otettiin yleensä kaksi mainituista aineista, loput ajasta taisteltiin kemian opintojen kanssa. Se oli todella taistelua. Voi sitä noitumisen määrää kemian parakeilla itsellisesti tehtäväksi annettujen ”lyysien” (analyysien) kanssa. Jotkut puhuivat aivan vakavissaan alan vaihtamisesta kirotun kemian vuoksi.

Valintani ensimmäiselle vuodelle olivat eläintiede ja maantiede. Silloisen NMKY:n tiloissa toiminut eläintieteen laitos viehätti heti ensikäynnistä alkaen. Eläinmuseossa oli aina mukava poiketa ihailemassa täytettyjä eläimiä ja lintuja. Antoisa oli myös kurssisalien viereinen, eläinten täyttäjien huone. Siellä minulta taisi mennä suurin osa kurssitöiden ajasta. Höyryt siinä huoneessa olivat kyllä sellaiset, että päätä huimasi aina kurssisalin puolelle siirryttyäni. Jatkuvassa huppelissa kai höyryissä päivät päästään ahertaneiden täytyi olla?

Maantieteen puolella onni oli mukana siinä, että tuntiopettajina sattui olemaan kaksi luonnosta kiinnostunutta, innostavaa tuntiopettajaa: Seppo Luoma-aho ja Heikki Vesajoki. Se taisi olla Heikki, joka kiikutti luettavakseni Kaarlo Hännisen tekemän, Kuusamon drumlinmaisemia käsittelevän

väitöskirjan. Ahmin tuon suomenkielisen työn lähes siltä istumalta. Syy tulenpalavaan intoon johtui siitä, että kirja kertoi kaikesta siitä, mikä oli jo lapsena tullut tutuksi pitkinmaiseen- ja poikkimaiseen -käsitteeseen, mutta joiden kummankaan syystä kansan parissa ei ollut mitään tietoa. Kaiken summana eläinekologian viehätyks kalliisti kertaitheilla luonnonmaantieteen voitoksi.

Oulangan imussa

Mielenkiintoni Kuusamon pinnanmuotoihin johdatti gradun tekoon Oulankajoen laaksoon. Mitään rahoitusta ei ollut, mutta sen korvasivat luonnonkaunis luonto ja tukikohtani, Oulangan biologinen asema,

avuliaine ihmisineen. Paljon tunnen vieläkin kiitoksenvelkaa silloisille aseman johtaja Juha Viramolle ja talonmies Tauno Sillanpäälle. Rahasta ei puhuttu koskaan, kun tarvitsin apua.

Gradun valmistumisen aikoihin (1974) onnistuin saamaan assistentin paikan. Tutkijan urakin alkoi myötätuulessa, kun sain jatkaa samasta tutkimusaiheesta. Lisensiaattityön valmistumisen aikoihin (1976) sattui sitten tärkein elämänuraani ohjannut yhteensattuma. Kansainvälisellä tasolla oli tuolloin käynnistymässä yksi kansainvälinen hanke (International Geological Correlation Programme/IGCP no 158), johon minut usutti mukaan armoitettu Kuusamon luonnonhistorian tuntija Yrjö Vasari. Olin otettu, kun jokilaaksoihin keskittyneen

Vetypallon ja siihen kiinnitetyn, maasta lauottavan kameran virittelyä Oulankajoen uoman pienmuotojen kuvaamiseksi. Kuvattaessa käsillä oli aina kivääri, jolla pallo piti ampuman alas, jos tuulille altis pallo repäisisi ohuen yhteysnarun poikki (kuva Leo Koutaniemi 7.7.1983).

alaprojektin kärkinimi, Leszek Starkel Krakovasta, hyväksyi esitykseni Oulankajoen sadealueen ottamisesta mukaan kansainvälisiin kuvioihin.

Yhteensattuma sitoi minua kymmenen vuotta. Se oli kuitenkin mieluisa sitoutuminen, sillä tutkijan uraa ajatellen paremmassa koulussa tuskin olisin voinut olla. Joka vuosi eri maissa pidetyissä symposiumeissa oppi uutta, ja omien tulosten kertominen suuren joukon edessä kasvatti kohisten itsetuntoa. Hyvin rohkaisevaa oli myös oppia se, että kansainväliset gurut olivat aivan tavallisia ihmisiä. Menestyäkseen ei siis tarvinnut olla mikään ihmemies MacGyver.

Kaksi muistorikasta päivää

Oulangan muistoissani on kaksi ikimuistoista päivää. Toinen on se kun presidentti Koivisto vieraili Oulangan biologisella asemalla kesällä 1985. Asemalla nautittujen tervetuliaiskahvien jälkeen ohjelmassa oli Oulankajoen lasku Kiutakönkäältä rajavyöhykkeelle. Könkään alla lähtijät lastautuivat kolmeen suureen kumiveneeseen, jonka jälkeen irtauduttiin virran vietäväksi perämooottoreiden avustamina. Keulaveneessä meitä oli neljä, perässä vuorineuvos Kari Kairamo, keskellä presidentti Tellervonsa kanssa ja keulassa minä ajosuuntaa viittomassa.

Oulankajoen alajuoksu on viimeisen päälle turvallinen vesireitti. Siksi suhtauduin tarjottuun kunniatehtävään hyvin rauhallisin mielin. Ensimmäiseen mutkaan tultuamme olin kuitenkin saada sätkyn – reittimme vuolaimmassa virtapaikassa meitä odotti väylän poikki kaatunut, sylenpaksu petäjä! Ison, hyvään vauhtiin päässeeseen kumiveneeseen kääntämiseen ei ollut mitään mahdollisuuk-

sia. Edellisen kevään jäidenlähtö oli onneksi runnonut aukon pohkeen paksuisten oksien läpi, jolla kohdin vettä virtasi jonkin verran notkollaan olevan rungon yli. Siinä reiässä oli ainoa toivomme. Oksantynkien hyppyyttämänä ja perämooottori lähes liitoksistaan reveten yli päästiin. Kauhun tuntein seurasin takanakin tulleita veneitä. Ihme ja kumma, nekään eivät revenneet oksantynkiin. Vieläkin ihmettelen, mikä varjelus meillä oli?

Kymmenkunta kilometriä matkattuamme rajavartioston miehet olivat vastassa Nurmisaaren hiekkasärkällä voileipien ja kahvin kera. Siinä istuskeltaessa ilmeni, että Kairamon piti kiireittensä vuoksi lähteä rajamiesten mukaan. Veneemme oli siis ilman kuskia. Kun kukaan ei tehnyt mitään aloitetta, Manu totesi, että voihan hän ajaa. Ja niin lähdettiin.

Nurmisaaresta alkaen Oulankajoki on yhtä kiemuraa, jossa pitkät hiekkamatalikot ja mutkien syvänteet vuorottelevat meandroiville joille tyypillisesti. Muutaman mutkan kierrettyämme takana tulleita veneitä ei näkynyt. Viittoilin Manulle, että toisia ei näy. Manun vastaus oli luisen kouran vähättelyä ilmaiseva huitaisu, josta ymmärsin, että sinne jääköön! Taisi Manu lisätä vähän kaasuakin varmistaakseen, että ”perässä hiihtäjistä” päästiin varmasti eroon.

Matka taittui vauhdilla, olihan väylä minulle tuttu yli kymmenen vuoden ajalta. Väylällä juttelimme Tellervon kanssa niitä näitä, Manu katseli lähinnä maisemia. Reilun tunnin päästä tulimme rajavyöhykkeelle, ja heti kohta olimme määränpäässä, rajamiesten kämpän kohdalla. Ruoka oli valmiina, mutta paljon puuttui vielä syömämiehistä. Tulivathan hekin, tuntien päästä ja munaskuitaan myöten märkinä. Ei tarvinnut arvailla, miten

Presidenttipari kesäretkellä Oulankajoella. Saattoveneet ovat vielä näkyvissä taustalla, mutta jo muutaman jokimutkan jälkeen niistä päästiin eroon (kuva Leo Koutaniemi 31.8.1985).

heidän oli käynyt: näköyhteyden katkettua matalikkoja oli pitänyt kahlata ristiin rastiin syvimmän väylän löytymiseksi. Niin oli käynyt minullekin ensimmäisiä kertoja Oulankajoen alajuoksua opetellessani.

Toisella kertaa olin joella laitoksessamme usein vierailleen puolalaisen Andrzej Rachockin kanssa. Hotkamutkassa tehtyjen mittausten jälkeen päätimme päivän päätteeksi poiketa yhdellä Kitkajoen laakson kohteella. Ensin piti laskea alavirtaan puolenkymmentä kilometriä, josta tavoitimme Kitkajoen suun. Noustuamme vastavirtaan pari kilometriä joen etelärannalla viittilöi kolme nuorta naista hyvin anovan näköisinä. Pyörsimme rantaan. Moottorin sammuttua kuului kysymys: ”Wo sind wir jetzt?”

– eivät siis tienneet, missä olivat. Kello oli puoli kuusi.

Alettiin selvittää, mitä oli tapahtunut. Ilmeni, että Itävallasta kotoisin ollut kolmikko oli lähtenyt aamulla patikoimaan Juumasta pistäytyäkseen Jyrävän kuululla vesiputouksella. Tavallisesti pikavierailu vie pari tuntia. Putouksen nähtyään kolmikko ei ollut kääntynyt takaisin tulopolulleen, vaan oli jatkanut matkaa alavirtaan. Meidän tavattuaan harhaan johtanutta kulkua Kitkajoen vaikeakulkuisessa kanjonissa oli takana kymmenisen kilometriä, vaatekseen T-paidat ja verkkarit, jaloissa lenkkarit, ei syötävää, ei juotavaa, ei sääskiöljyä. Voi hyvä tavaton, noilla varusteilla ja keskellä erämaata! Lähin näkyvämpi ihmisen tekemä jälki

olisi löytynyt eksyneiden kulkusuunnassa neljän kilometrin päästä. Siinä olisivat tulleet Suomen itärajalle, jonka asiaa tuntematon ohittaa helposti tietämättään. Niin kävi kerran yhdelle tutkimusapulaiselleni.

Andrzej'n kanssa käydyn pikaneuvottelun tuloksena tarjosimme ensin sääskiöljyä pahimpaan hätään. Sitten teimme tulet, keitimme pakillisen teetä, jätimme kaikki eväämme (voileipiä ja savukylkeä) ja lupasimme palata jonkin ajan kuluttua. Työt tehtyämme olimme takaisin. Eväistä ei ollut jäljellä mitään – ei palvinahastakaan!

Ruokinnan ohella itsestään selvää oli, että eksyneet pitää saattaa leiripaikalleen. Siispä he mukaan veneeseen, jolla päästiin Jäkälämutkassa olleelle autollemme. Kulkupelimme oli UAZ, uatsiksi kutsuttu, geologian ja maantieteen laitosten yhteiskäyttöön hankittu venäläinen maastoauto. Uatsissa oli tilaa kahdelle matkustajalle, peräosa oli tavaratilaa. Hätä ei lue lakia: pelastettavat ohjattiin perän umpitilaan. Ennen kaksoisovien sulkemista neuvoimme pitelemään seinistä kiinni, koska tie oli mäkinen ja mutkainen.

Alkoi kolmikön kotimatka. Koska olimme saaneet matkakumppaneiksi naisseuraa, kysyin Andrzej'ltä tiesikö hän, minkä yllätyksen yhteinen ystävämme Reijo ("Reivo") Keränen, Ylä-Savon instituutin johtajana elämäntyönsä tehnyt kollegamme oli järjestänyt yksille toisille neitosille tällä samalla autolla. Ei muistanut kuullessaan, joten kerrottakoon tuo katala temppu kaiken kansan luettavaksi.

Kerran kesäkuumalla Reivo ajeli uatsilla Oulujärven asemalle tutkimustöihin. Jollain erämaataipaleella tienposkessa oli pari nuorta neitosta liftaamassa. Nythän kävi tuuri, tuumi Reivo ja pysäytti auton. Yh-

den istuintilan puuttuessa toinen liftareista keinotteli itsensä korkean, ohutkuorisen konepellin päälle, joka oli istuinten välissä. Lähdettiin matkaan, keskimmainen istuja pakaroittensa varassa, jaloilla kojelaudasta istumistaan tukien. Ei ollut Reivolla tuuria, ei löytynyt sanaa kummankaan suusta. Johan on kumma jos ei löydy eloa, ajatteli Reivo, ja alkoi hinata moottorin lämpötilaa säätelevää kaihdinta kiinni-asentoon. Ei kestänyt kauaa, kun lämpötila lähenteli kiehumispistettä ja konepellillä istunut nosteli tuskastuneena pakaroitaan. Hetken perästä hän supatti jotain kaverilleen ja heti perään parkaisi: "Me jäädään tässä pois" – ja jäivät. Löytyihän sitä puhetta, hykerteli Reivo ja polki lisää kaasua hillostetun leyhytellessä pakaroitaan apukuskin puolen peräpeilin näkymässä.

Tunnin ajomatkan jälkeen tulimme kolmikön tukikohtaan Juumassa. Takaovia availlessamme olimme Andrzej'n kanssa varautuneet siihen, että kaulaamme kapsahtaa kolme ikikiitollista neittoa. Ei kapsahtanut. Tuhkanharmaina ryntäsivät lähimpään pusikkoon oksentamaan, jolle ei tuntunut tulevan loppua. Pimeys, mutkat, nyppylät ja venäläisille autoille ominainen bensüinin katku olivat tehneet tehtävänsä. Kolmikön kurjaa tilaa katsellessamme olimme Andrzej'n kanssa syvän yksimielisiä siitä, kuinka onnekkaita he lopulta olivat. Jos emme sattuneet paikalle, olisivatko he riittävän ajoissa tavanneet ketään? Oksenuspusikon vieressä oli heidän tyhjä matkailuautonsa. Milloin kukaan olisi tiennyt heitä kaivata?

Itäraja avautuu

Oulankaan sitoutumisen lopulla Neuvostoliitto natisi jo niin paljon liitoksissaan, että tiukkaakin tiukemmin vartioitu Suomen itäraja osoitti avautumisen merkkejä. Samanlaisesti mediassa käynnistyi (1987) Suomen itärajan kahden puolen kiivas Karjalan puoleisen Paanajärven valjastamista vastustanut kirjoittelu. Näiden yhteensattumien kautta suomalaisille luonnontutkijoille tarjoutui kuin tilauksesta yhteistyömahdollisuus rajantakaisten tutkijoiden kanssa. Olin ensimmäisten joukossa pyrkimässä mukaan; olivathan siihenastiset tutkimuskohteeni yhtä ja samaa geologista muodostumaa Paanajärven kanssa. Myöhemmin, rajan taakse päästyäni opin sitten myös, että

omien mielenkiintojeni ohella tarjolla oli historialtaan maineikas alue. Toki olin perimätiedon ja kirjallisuuden kautta siitä tietoinen, mutta vasta paikalla ollen sisäistin asian. Akseli Gallen-Kallelan, Into Konrad Inhan, Ilmari Kiannon ja kymmenien muiden vähemmän tunnettujen paikan päällä käyneiden kirjalliset kuvaukset, maalaukset ja valokuvat alkoivat elää minussa. Pisteenä iin päällä oli käynti vanhempieni kotipaikalla Nuorusen tunturin kupeella. Luultavasti vasta sillä paikalla löysin itseni lopullisesti. Päivä oli viides huhtikuuta 1991.

Yhdenlainen alku suomalaisten ja venäläisten Paanajärvi-tutkimuksille oli huhtikuussa 1989 Petroskoissa järjestetty yhteistapaaminen. Se poiki jo kesällä suomalaisen tutkijajoukon vierailun Paanajärvelle. Muis-

Neuvostoliiton romahtamisen aikoihin suomalainen Paanajärvi-tutkimus eli kulta-aikaa: Suomen itäraja saatiin auki tutkijoiden haluamista paikoista. Yhdessä välissä oli mahdollista sekin, että rajanylityspaikoissa sai kuvata rajaviranomaisten hääriessä innolla mukana (kuva Leo Koutaniemi 18.4.1990).

tan vieläkin elävästi, kun rajaa ylitettiin. Siinä oli sama tunne kuin ensimmäisillä askelillani Etelämantereella joulukuussa 1986. Ei voi olla totta! Ettei vain olisi unta? Samainen vierailu oli historiallinen sikäläkin, että iät ajat vesireittinä käytetty Oulankajoki–Paanajärvi avautui ensimmäisen kerran sitten toisen maailmansodan.

Jos olivat tutkimuspiteet olleet loistavat Suomen puolella, Paanajärvellä ne olivat usein suorastaan maalaukselliset. Kaitpa innostuneisuuteni näkyi joskus ulospäinkin. Oltuani rehtoreiden Risto Ihamuotila ja Lauri Lajunen oppaana Paanajärvellä 10.6.1996 päivän päätteeksi oma rehtorini arvioi nähtyä ja kuultua seuraavin sanoin: ”Minä kyllä tarkistutan, ettei Koutaniemi saa liikaa palkkaa. Moni tutkija olisi valmis

maksamaan tällaisesta työympäristöstä.” Kovia sanoja, mutta olin kuitenkin näkevinäni pilkkeen arvion tehneen silmäkulmassa.

Maassa maan tavalla

Venäjä on yllätysten maa. Kolme esimerkitapausta: Edellä mainittu Paanajärven valjastamisuhka kääntyi pian hanketta vastustaneiden voitoksi. Kuvaan tuli saman tien mukaan alueen suojeluhalu. Tätä asiaa ei mietitty kauaa. Keväällä 1992 suomenpuoleisen Oulangan kansallispuiston rinnalle perustettiin pinta-alaltaan noin neljä kertaa laajempi Paanajärven kansallispuisto. Oliko noin nopea aikataulu ollut mahdollista Suomessa?

Paanajärven pohjakerrostumien taltiointia myöhempiä analyysejä varten (kuva Leo Koutaniemi 18.4.1990).

Jäidenlähdön kynnyksellä 1996 matkasin Kalevi ("Kale") Kuuselan kanssa vesinäytteenottoon Paanajärvelle. Matka keskeytyi Pääjärven metsätyökeskukseen, jossa meille kerrottiin, että kevättulva oli katkonut Paanajärvelle vievää tietä. Keskeytys johti mukavaan yllätykseen, kun yhytimme paikallisella torilla puiston alkuajoista tutun Valentin Vissarionovin. Saimme kutsun hänen vaimonsa järjestämille illanistujaisille.

Illansuussa hakeuduimme annettuun osoitteeseen, jossa koolla oli iso joukko isäntäväen tuttuja. Venäläiseen tapaan pöytä oli piri-pinnassa syötävää ruokaryöpyjen kera. Pöytäkeskusteluissa tuli jossain välistä puhetta venäläisen rajanvalvonnan mielekkyydestä. Me Kalen kanssa tyrkytimme vaivihkaa ajatusta koko homman mielettömyydestä, koska paikallisetkaan eivät päässeet vapaasti Pääjärven metsätyökeskuksesta itään. Sillä suunnalla, 70 kilometriä Suomen rajasta oli vielä yksi puomi papereiden tarkistusta varten. Kun asiaa oli vatvottu aikansa, isäntä puuttui keskusteluun naurusuin: "Hyvät herrat, te ette oikein ymmärrä. Tämä kylä on maailman paras paikka asua. Länneestä ei meitä uhkaa mikään, ja idästä ei pääse tänne kukaan asiainkuulumaton." Emme todellakaan olleet ymmärtäneet oikein.

Elokuussa 1993 laskettelimme veneellä Kalen kanssa rajavesikomission mukana Oulankajokea Paanajärven länsipäähän. Vastaanottajana oli puiston varajohtaja Aleksandr ("Saša") Samarin avustajineen. Tervetuliaisia seuranneet sanat antoivat heti viitteen siitä, että edellisenä vuonna kansallispuiston statuksen saaneella Paanajärven alueella järjestyksestä huolehti nyt puiston väki. Saimme tiukan komennon, että meillä ei ollut mitään asiaa järven puolivälissä ole-

van Täyssinän rauhan (1595) rajamerkin, Ruskeakallion itäpuolelle.

Vaiteliaina kuuntelimme Kalen kanssa annettuja ohjeita, koska tämän käynnin meille tärkeimmät asiat sijaitsivat Paanajärvestä itään, Kalella harjuksen loiset, minulla Vartiolammen delta. Koska Saša oli jo vanhastaan tuttu ja mukava mies, kerroimme heti ensitilaisuuden tullen hänelle huolestamme. Sanoi ettei voinut auttaa.

Seuravana aamuna Saša sattui samalle nuotiolle, jossa keittelimme aamukahvia. Toistimme murheemme. Yllättäen hän lupasikin meidän mennä järven itäpäähän kysymään lupaa puiston johtajalta, jonka piti tulla helikopterilla joskus iltapäivällä. Toiveikkaana aloimme purkaa leiriä odotellen samalla Sašhan lupaamaa saattajaa. Mukaan lähtijäksi ilmaantui aiemmilta käynneiltä tutuksi tullut, maanmainio Vladimir ("Volodja") Vlasov, puhdasverinen karjalainen, jonka puheenparsi oli niin nautinnollista kuultavaa, että se sai meidät heti hyvälle tuulelle.

Tunnin ajomatkan jälkeen tulimme järven itäpäähän. Juuri kun katselimme sopivaa rantautumispaikkaa, päälle ilmaantui helikopteri, joka tuli vauhdilla alas. Emme ehtineet edes pois veneestä, kun puiston johtaja Jaakko Semjonov ryntäsi kopterilta meitä kohti huutaen samalla: "Salakalastajia joella, heti pitää lähteä!" Veneemme oli ainoa vesillä liikkumisen keino, joten sillä piti lähteä. Kaikki turha painolasti äkkiä pois veneestä, ja saman tien viiletimme (Jaakko, Volodja ja minä) vinhaa vauhtia kohti Paanajärven luusuan Niskakoskea.

Minua hirvitti koko tohotus, koska en ollut laskenut koskea koskaan, nähnyt vain sen rantoja pitkin kulkien. Muistikuvani pääväylästä joen oikealla reunalla osoittautui

onneksi oikeaksi, ja sen turvin lasku sujui ongelmitta. Edessä oli pitkä suvanto, jonka toisesta päästä alkavassa Vääräkoskessa kalastajien piti olla. Kosken kohinan turvin yllätyksemme oli täydellinen. Mikä näky: kymmenkunta alastonta miestä hajallaan joessa onkivapoineen, taustallaan kosken

niskan pieneen saareen laskeutunut valtava Mi-8 helikopteri! Hölmistyneinä seurasi miesjoukko rantautumistamme saaren kupeeseen.

Jäin pitelemään venettä samalla kun Jaakko ja Volodja harppoivat kiviä pitkin lähimpien miesten luo. Alkoi aikamoinen räihinä.

Paanajärven 24 kilometriä pitkä rotkojärvi nähtynä Ruskeakalliolta itään. Suomeen kuuluttuaan järvi oli maamme syvin järvi (128 m) vaikka leveyttä järvellä on vain kilometristä kahteen (kuva Leo Koutaniemi 19.9.1997).

Äänenpainoista ja viittoiluista ymmärsin, että eripura koski onkivapojen käyttöä. Jaakko piti päänsä ja Volodja huolehti lopusta: lappu kouraan joka miehelle. Kyydittävien palattua veneelle keula käännettiin sanan puhumatta vastavirtaan.

Suvannolla hölläsin kaasua, sillä eihän meillä enää ollut mitään kiirettä. Jaakko oli vieläkin tohkeissaan ja purki heti mieltään: ”Isoja rajavartioston kihoja kaikki. Yksi oli saanut vieraita. Päättivät lähteä kalalle. Ottivat helikopterin. Laskivat alas saareen. Ei kalastuslupia. Minä sakotin.” Tiedusteluuni sakon määrästä Jaakko jatkoi hänelle ominaisella minä-puhu-huono-suomi -tyylillä: ”Maksoi puolen kuukauden palkka joka mies.”

Joen vähävetisyyden vuoksi vene oli pakko jättää Niskakosken alle. Lähdimme siitä patikoimaan helikopterille vievää polkua järjestyksessä Jaakko, Volodja, minä. Yhdessä välissä Volodja alkoi selittää jotain Jaakolle. Kun Kalen ja minun nimi vilahti mukana, arvasin, että kohta tulisi tuomio aikeillemme. Ja tuli. Kävelyn hidastumatta Volodja ilmoitti olkansa yli taakse: ”Jaakko sanoo, jotta sinä ja Kalevi soatte mennä minne tykkää.” Lisäselityksen tuloksena Volodjalla oli heti perään uutta asiaa: ”Jaakko sanoo myös, jotta verkon voitte heittää

missä paras paikka.” Nythän meidän kävi paremminkin kuin hyvin, tuumin. Työhommat varmistettu ja ruokakalan saanti taattu. Vaan mistä Volodja keksi verkkoluvan meille, eihän siitä oltu edes puhuttu? Arvasi varmaan, että oli meillä verkkoja nytkin mukana, koska edellisinä kesinä niitä oli saanut käyttää. Oikein arvasi.

Epilogi

Paanajärven suunnalla mieltäni on jo toistakymmentä vuotta mietityttänyt yksi kysymys: seitsemäs maantieteellinen retki. Kuudes ja tietääkseni samalla myös viimeinen numeroitu Helsingin yliopiston maantieteen opiskelijoiden tekemä retki suuntautui Paanajärven maisemiin vuonna 1908. Miten olisi seitsemännen retken laita samoille seuduille? Löytyisikö kollegoiden piiristä kiinnostusta moiseen hankkeeseen? Eriytyisen mielenkiintoista voisi olla tutkailla esimerkiksi sitä, mikä on nykytilanne sata vuotta sitten matkanneiden käymissä kohteissa. Silloisesta tilanteesta löytyy kuvauksia vuoden 1909 Maantieteellisen yhdistyksen aikakauslehdestä (*Geografiska Föreningens Tidskrift* 21).

Salme Juola ¹

Muistojen nostalgiaa

Oi niitä aikoja, oi niitä aikoja....!

Sanomattakin on selvää, että kysymyksessä on iloinen 60-luku, jota myös nostalgisena muistellaan.

Omalla kohdallani kyseinen luku oli elämäni käännekohta. Silloin oli kevät... Ja kuten tunnettua, kevät on toivon aikaa. Niinpä minäkin toivo rinnassani, jalat vapisten kapusin Åströmin pelottavia portaita ylös kolmanteen kerrokseen kasvitieteen laitokselle lisensiaatti (nykyisin professori) Havaksen haastatteluun. Ilmeisesti en vastannut Havaksen odotuksia, koskapa hän pitemmittä puheitta ohjasi minut Aleksanterinkadulla sijaitsevalle maantieteen laitokselle professori Varjon juttusille evästäen, että 'Varjo varmasti ottaa'. Vapina jaloissani hellitti hiukan, kun Varjon tervehdys olikin niin isällinen, että kuvitelmani tärkeästä "tiukka-pipoisesta" professorista heitti aikamoisen kuperkeikan. Hän kysyi, että voinko aloittaa jo huomenna ja niinpä teimme "kättä päälle sopimuksen", ja hommani maantieteen laitoksen kirjastossa virastotyöntekijänä (myöhemmin kirjastoapulaisena) pyörähti käyntiin 01.04.1961.

Kaikki kiitos ja kunnia edesmenneelle professori Varjolle, joka samalla pyöräytti käyntiin hetkeä aikaisemmin minun henkilökohtaisen elämäniärsarini, joka pysähtyesään oli jättänyt minut pienten lasteni yksinhuoltajaksi. Joten ensiaskeleeni yliopistolla alkoivat tummien pilvien saattelemana.

Minun onnekseni laitos (kirjasto mukaan luettuna) oli vasta alkuvaiheissaan. Henkilökuntaa oli vähän ja puitteet verraten alkeelliset. Se oli tietysti suureksi avuksi minulle, sillä koko yliopistomaailma oli minulle vieras ja pelottava.

Tämän päivän yliopisto on niin suurta ja kynnykset korkeita, että siihen hyppääminen ei minulta enää onnistuisi. Kirjastoalalla vauhti on niin vikkellä, että kun tänään oppii uuden asian, niin huomenna se on jo vanhaa ja joutaa Ö-mappiin.

Kirjat ja sarjat pyörivät päässäni yhtenä puurona. Minulla ei ollut enempää akateemista- kuin kirjastoalankaan koulutusta, joten tunsin olevani melkein kuin vieraalla planeetalla. Oppisopimukseni olin tehnyt omassa päässäni yhteisymmärryksessä vaistonin kanssa, jota olin elämäni varrella oppinut pitämään yhtenä parhaimmista neuvonantajistani, ja jota myös Varjo minun henkilökohtaisissa ominaisuuksissani jollain tavalla kunnioitti. Lieneekö ollut osansa sillä, kun Varjo oli luovuuden suuri ihailija ja minun oli pakka "luoda", kun muuta

¹ Tapahtumia ja muistikuvia, joita olen kirjoitellut ylös joskus 70–80 -luvulla. Teksti on alkuperäisessä muodossaan (toim. huom.).

en osannut. Leikkillisesti sanottuna Varjo oli suorastaan ”tee se itse” –menetelmien uranuurtaja. Kaikki mikä suinkin oli mahdollista tehtiin laitoksella itse. Joskus jopa mahdotonkin oli mahdollista.

Säähavaintoasemakin oli laitoksella omasta takaa. Oli hyvin helppo havaita milloin oli tulossa hellettä, milloin varjoa. Jopa pakkaneinkin oli alkuaikoina (vähimmäistarin ominaisuudessa) paukutellessa laitoksen nurkissa. Pakkaskausi oli jo ohitse minun tullessa taloon. Tämä kyseinen kolmikko on yleensä professori Varjon ”muistelmapuheissa” uskollisesti mukana. Päivänpaistetta (Päivikin muodossa) piisasi vain puolipäivää, sillä Päivikki oli jaettu puoliksi geologian laitoksen kanssa. Vasta tämän päivän Geo-kirjastossa Eilalla on ilolla kokonaisuutena kokopäivän.

Vielä Kalevan talossa ollessamme Päivikki kokosi kimpsut keskellä päivää ja käveli toiseen laitaan kaupunkia. Aluksi Mäkelininkadulle entiselle ”Tetralle” ja vuonna 1973 geologian laitoksen siirryttyä rautatiesillan korvaan Oulun osuuskaupan entisiin meijerin tiloihin, Päivikki katsoi töiden kannalta edullisemmaksi olla vuoropäivinä molemmilla laitoksilla. Sen ajan ”huuli” olikin, että Oulussa on paljon yliopistoja, kun joka toisessa porttikäytävässä luki: Yliopisto.

Hyvin konkreettinen tapaus vaistonvaraisuudestani on jäänyt mieleen aivan alkua ajoilta. Olin yksin kirjastossa, kun professori Varjo tuli ja sanoi, että jossakin saksalaisessa sarjassa on sellainen artikkeli kuin Lore Lehner: Die kurlandschaftliche Entwicklung Finnisch-Lapland..., ja hänen pitäisi saada se mahdollisimman pian. Hykertelin hengessäni, kun olin oitis ajan tasalla. Sillä vaistoni sanoi, että eikös se vain ole se sama Lore, joka hetkeä aikaisemmin

(hyllyä järjestäessäni) oli pudonnut lattialle ja sitä nostaessani nimi oli jäänyt mieleeni. Otin riskin ja juosta kiikutin sen tuota pikaa Varjolle. Ajatusten lukijana tulkitsin hänen kommenttinsa, että eihän se niin typerä olekaan miltä päällepäin näyttää. Siitä alkoi minun tuttavuuteni kirjojen, sarjojen ja eripainosten kanssa.

Mutta aina ei suinkaan onni ollut yhtä suosiollinen. Sillä Varjolle oli täysin vieras käsite se, että kirja jota hän tuli hakemaan ei ollut paikalla. Vaikka se aivan silminnähävästi siitä puuttui (eikä edes haamua näkynyt), niin sen oli siinä oltava. Se piti vaikka jollakin hokkus-pokkus –tempulla tehdä. Joskus tuntui siltä, että itse oli muututtava kirjaksi. Siihen aikaan tehtiin ”haamutkin” itse. Pahvit ja taskupaperit ostettiin, mutta loppusilaus (liimaus) suoritettiin omassa ”fabriikissa”. Ne olivat ruskeaa pahvia (melkein kertakäyttötavaraa), eivätkä mitenkään niin mieltä inspiroivia harmaiden metallihyllyjen koristeita.

Vaikka kirjasto alkoi pienestä (koko ajan kasvaen) työmäärä alkeellisten työtapojen vuoksi oli suuri. Mutta siinä kaikessa oli jotakin hohtoa. Silloin ihminen ja kone olivat kaksi aivan eri asiaa, eikä niitä edes yritetty sekoittaa keskenään. Kiire ja stressi poikkesivat vain ohikulkumatkalla, mutta nyt ne on tulleet jäädäkseen. Se aika ei ole jäänyt mieleen ahdistavana, pikemminkin tämä (helpompi aika) lisää joskus hyvinkin pelottavia paineita. ATK:oot olivat vain kirjaimia kirjainten (aakkosten) joukossa. Lerppuja ei tunnettu ja korppukin vain kahvileipänä.

Nostalgiaa oli sekini, kun assistentti Reijo Helle (nykyisin professori Helsingin kauppakorkeakoulussa) tuli eräänä päivänä kirjastoon puusylin kanssa ja sanoi, että toin

puita tullessani ettet palellu, kun täällä on niin kylmä (tämä tapahtui Aleksanterinkadulla). Helteen ansiota oli myös se, että minä sain kissan (sähköpatterin) jalkojeni juurelle kehräämään lämpöä. Minusta se oli niin ihana, että pidin siitä kynsin hampain kiinni, kunnes se jossakin vaiheessa, jollain tuntemattomalla tavalla hävisi. Lieneekö sille tullut juoksuaika. Hyvin vaikeaa on kuvitella tänä päivänä vaikkapa ylikirjastonhoitajaa varistelemassa sahanpuruja rinnuksiltaan Linnanmaan kirjastossa.

Mieleeni muistuu myös ensimmäinen juhlatilaisuus yliopistolla. Silloinen rehtori Kaitera oli kutsunut koko yliopistoväen tutustumistilaisuuteen ravintola Tervahoviin. Yleisömäärä oli niin kohtuullinen, että tilaisuus vastasi tarkoitustaan. Vastaavassa tilanteessa tämän päivän yliopistolla saataisi seuralliseltakin henkilöltä jäädä joku tunnistamatta. Muistojeni sokkeloissa on myös (kuivattuna) se kaunis kukkakimppu, jonka silloisen kanslian kolme rouvaa, Irja Marttila, Ulla Haapio ja (edesmennyt) Sirkka Hiltunen toivat minulle työni alkajaisiksi. Sen sanomalla oli suuri merkitys silloisissa ympyröissä. Aili Kemi ja Helmi Piippo ovat myös nimiä, jotka tulevat mieleeni alkupe räisinä kanslian naisina.

Kanslia toimi myös samoissa ahtaissa tiloissa. Kanslian kanssa yhteinen kahvihuone oli kirjaston perällä oleva kapea solukko. Kahvipöytä oli seinään kiinnitetty ikilevy, jonka toista puolta reunusti muutama tuli. Väylä, jota pitkin sinne mentiin, oli niin kapea, että sinne oli yksisuuntainen liikenne ja ohitus oli sakonuhalla kielletty.

Samaisissa ”liikennevaloissa” tapasin mm. silloisen OVL:n rehtorin filosofian tohtori Aatto Kaljusen (hän oli paljaspäinen, kuten Kekkonenkin). Koska olin silloin

vielä laitoksella (ja muutenkin) uusi, niin hän kohteliaana miehenä esitteli minulle itsensä. Hän ojensi kätensä ja sanoi, että ”Kaljunen”, jolloin minä menetin puhekykyni. Sanat takertuivat kurkkuuni, enkä saanut sanotuksi nimeäni, kun (nimen ja ulkonäön yhtäläisyyden vuoksi) kauhistuen samaistin itseni juolaheinään, joka on viheliäisin rikkaruoho, jota maa päällään kantaa.

Valokuvauslaboratorio, joka oli Määtän Hilkan valtakuntaa, oli erään luentosalin perällä, niin vaikeakulkuisen matkan päässä, että ellei Hilikka arvannut ajoittaa läpikulkuun oikeaan aikaan, niin hän saattoi jäädä mottiin tuntikausiksi odottelemaan luennon loppumista. Epäilykseni onkin, että Hilkalla oli sisäisiä kutsumuksia varten ”häätäpuitto” komeron nurkassa. Kehityshommat hän hoiteli WC:ssä.

Ajan myötä kirjaston kasvaessa tilanahaus on muutoista huolimatta kulkenut matkassa. Vielä Linnanmaalle tultaessa yksi hyllynväli oli niin ahdas, että Varjo varoitteli meitä Päivikin kanssa liialta lihomiselta, että olisi helpompi puikkelehtia hyllyjen välissä. Huoli oli hyvin ymmärrettävää, sillä se oli peräisin sieltä ammoisilta ajoilta ”Aleksilta”, sillä siellä ollessamme meidän kaikkien naisten yhteinen ihastus oli Marttilan leipomon joonaskakku. Aina kun oli pienikin h-hetki, niin joonas oli kunniapaikalla. Se oli ulkomuodoltaan aivan siilin näköinen, mutta maistui aina yhtä mehukkaalta. Itselleen Varjo salli (dieetin suhteen) erivapauden, sillä munkkipossu oli hänen suuri heikkoutensa. Olipa tulossa miten arvokas tilaisuus hyvänsä, kun oli puhetta tarjoilusta, niin Varjon ehdotus oli, että munkkipossu. Kalevan talossa ollessamme Purasen possukauppa kävi hyvin vilkkaana, sillä Varjolle oli itsestäänselvyys, että kahville mentäessä

munkkipossu oli häntä odottamassa. Menomatkalla hän käveli naislauman perässä ja (tuulen suunnasta riippuen) lauleli: ”Kukko kanasensa niitylle ajoi...”. Kalevan taloon menomatkalla laitos teki ”välilaskun” vuonna 1964 Kauppurienkatu 33:een, Niemelän taloon. Kirjasto lukutiloineen oli neljännessä- ja kirjavarasto ensimmäisessä kerroksessa. Joten ruumillinen kuntoilukin kuului sen ajan luontaisetuihin (ellei käyttänyt hissiä). Pieniä olivat sen ajan ihmeet. Yksi ihme oli, kun toimistoon Rautasen Sirkalle (toimistoapulainen) hankittiin sähkökirjoituskone. Se oli niin kummajainen, että sitä käytiin joukolla ihailemassa.

Muistissani on eräs tapaus Niemelän talosta. Kun olin tavanomaisella ”kuntolenkillä” ja nousin portaita ylös syli täynnä kirjoja, insinööri Niemelä, joka oli hyvin isokokoinen (ja isokenkäinen) mies, ei huomannut minua, vaan harppasi ylitseni suoraan yhden kerroksen yli alempaan kerrokseen ja tajusi tapahtuman vasta sitten, kun kirjat sylistäni tippuivat kolisten hänen niskaansa.

Koska työ ilman huvia on terveydelle vahingollista, niin maantieteen laitoksella tämäkin asia on otettu varteen vakavasti. Aikanaan oli laitoksella (valokuvauslaboratoriossa) työntekijänä sellainen värikäs persoona kuin Helvi Lehto. Hän oli luonteenlaadultaan hyvin taiteellinen ja kuten taiteilijoilla yleensä, elämä on hyvin monen kirjavaa. Helvikin muisteli usein elämänsä erivaiheita, niin hyviä kuin pahojakin päiviä. Joskus hilpeällä tuulella ollessaan hän saattoi panna vaikka tanssiksi. Tosin ne askeleet eivät aina käyneet yksiin Hilkan kuvioiden kanssa. Yksi huvittava huvitilaisuus nousee mieleeni. Meillä oli Geologian laitoksen kanssa yhteinen pikkujoulu ravintola Arinan kabinetissa. Helvi halusi suorittaa ohjelmaa.

Koska tanssi oli hänen bravuurinumeronsa, hän valitsi ohjelmistoonsa hevostanssin. Hän teki pahvista hevosen ja päällisti sen vanhalla lakanalla. Joten työn nimi oli Valkoinen hevonen. Mutta kuinka ollakaan, kesken näytöksen lakana repesi ja hevonen lyyhistyi kasaan. Sen hevosen elämänkaari kaikessa lyhykäisyydessään oli traaginen, mutta Helvi ”viis veisasi” yhdestä hevosesta ja alkoi tontuksi. Lieneekö Helvillä ollut suunnitelmissa tehdä professori Alestaloa Pukki, koska hän meni hakemaan Alestaloa tanssimaan. Mutta Alestalo ei ollut orientoitunut pukin rooliin, vaan sanoi hyvin Joukomaiseen tyyliin (verkalleen), että en ole vielä tähän ikään tanssinut, niin en enää viitsi opetella. Mutta pikkujoulu on juhla, jossa kaikki on luvallista ja mitäpä pikkujoulu olisi ilman tonttuja.

Aivan ensimmäinen kirjoituskoneeni, jolla aloitin kirjastokorttien naputtelun oli matkakirjoituskone. Se oli niin antiikkinen, että jos käsi sattui osumaan useampaa näppäintä niin keskeltä nousi pystyyn sellainen toisiinsa kietoutunut sarvisykerö, joka piti käsin erotella toisistaan. Tällä menetelmällä tehtiin valtava määrä kirjasto- ja artikkelikortteja. Nyt tuntuu ihmeeltä, että miten ne kaikki ehti tekemään ja kuinka ne olivat tärkeitä ja ikuisen tuntuisia. Nyt ne alkavat olla museotavaraa. Vielä muutama vuosi sitten hankittiin lisää suuria kortistolaatikoita, nyt ne ”laatikot” ovat mikropöydällä kansion välissä. Antiikkiesine oli myös aikanaan hankittu mikrofilmin lukulaite, jossa käsiveivillä pyöritettiin filmirullaa edestakaisin (tarpeen mukaan). Sekin on ollut jo vuosikausia eläkkeellä. Samoihin eläkeläisiin kuuluu myös paljon käytetty kalkkeeripaperi, joka oli eräänlainen kopiokoneen edelläkävijä. Palveli hyvin, eikä tarvinnut

huoltoa. Se mahdollisti mm. kirjatilausten ym. arkistoinnin.

Hyllyluokituskin oli maantieteen laitoksella professori Varjon kehittämä (puolustaa edelleen paikkaansa Geo-kirjastossa). Pitkääikäisen tuttavuuden ansiosta se minusta tuntuu hyvin tutulta ja turvalliselta. UDK-luokitus ei sopinut Varjon piirustuksiin.

Yksi aikansa ihmeitä oli myös 60-luvulla kuvioihin tullut lävistyskone, joka silloin jo viitoitti tietä tietokoneaikaan. Siihen minä kävin lävistäjän kurssin, jonka jälkeen myös reikäkorttilävistys kuului kirjastotöiden ohella minun tehtäviini. (Siihen saakka olin käyttänyt lävistyksessä vain silmäpeliiä). Reikäkorttiajalta päällimmäisenä tulee mieleen eräs todellinen vanhanajan Herrasmies, silloinen vesirakennuksen professori Matti Wäre. Hänelle lävistin alkuaikojen reikäkorttiaineistoa. Hän oli niin tyytyväinen työhöni, että lähetti vielä Helsingistä kiitoskirjeen. Kirje on pitkä, junassa kirjoitettu, päivätty 27.6.1964. Hän pahoittelee siinä junaharakanvarpaitaan. Kun minä taas näen niissä ”varpaissa” suorastaan kullan kimallusta.

Samaan kategoriaan mahtuu myös kiltti, kiitollinen (edesmennyt) professori Igor Svento. Hän oli aina yhtä kohtelias ja muisti kiittää jokaisesta hänelle tehdystä työstä. Hänenkin kiitoskirjeitään löytyy muistojen kätköistä. Hyvin kuvaavaa hänen luonteelleen on eräs kirje, päivätty Puumalassa (kesäpaikassa) 5.7.1969. Siinä hän pyytää minua viemään TYÖAIKANA lävistämäni kortit tietokonekeskukseen tulostettaviksi.

Samaan aikaan laitoksella oli myös Igorin rouva Elvi Svento, kartanpiirtäjänä. Hän oli hyvin hauska ja seurallinen ihminen. Yhden sen ajan naisille tyyppillisen perisyntin hän oli erehtynyt tekemään. Hän oli hemmo-tellut Igorin liikaa naisen kädelle riippuvai-

seksi. Seuraus oli, että Elvin poissa ollessa Igor tunsu itsensä hiukan avuttomaksi. Kerran Igorille sattui harmillinen takaisku. Oli oikein kolea, tuulinen syyspäivä. Elvi oli matkoilla ja Igor totesi käteisen rahan olevan vähissä. Hänellä oli vain yksi viiden markan seteli, jolla hänen oli saatava päivän ateria. ”Ulkoateriaksi” raha ei tietysti riittänyt, vaan hänen oli keksittävä halvempi ratkaisu. Hänellä välähti, että jospa hakisin torilta silakoita (jotka ovat halpoja), niin sillä rahalla saisi myöskin leivän. Niinpä hän meni torille, osti silakoita ja alkoi maksaa, niin kuinka ollakaan, tuuli (joka aina torilla on ankara) tempaisi rahan hänen kädestään. Igorille tuli hätä käteen, ei niinkään rahan suuruuden vuoksi, vaan kun se nyt tällä kertaa sattui olemaan ainoa. Igor lähti juoksemaan rahan perään, mutta jostakin kummallisesta syystä tuuli oli päättänyt riepottaa Igoria oikein olan takaa ja otti ja kiskaisi vielä mennessään Igorin päästä hatun. Sitä en jaksa muistaa, suorittiko Igor tässä kisassa peräti maratonjuoksun, vai ojensiko joku hyvä haltija hänelle auttavan kätensä. Kaikkinensa tämä surkuhupaisa seikkailu olisi kenelle tahansa ollut tuulelta rumasti tehty, mutta ennen kaikkea Igorille, joka ei varmaankaan eläessään ollut tuulelle mitään pahaa tehnyt. Sen muistan oikein hyvin kuinka Igor oli vielä viluissaan, kun hän torilta tullessaan tuli sitä kirjastoon kertomaan.

Unohtaa ei sovi myöskään nuoremman polven professoreita (reikäkorttiasiakkaitani), kuten Juhani Hult (nykyisin Joensuussa) ja Eino Siuruainen (nykyisin kansanedustaja), vain muutamia lävistykseni uhreja mainitakseni. Reikäkorttien seasta löytyy myös FL Heikki Pesonen, joka nykyisin vaikuttaa päätoimisena tietokonemiehenä.

Lieneekö johtunut miellyttävistä asiakkaista vai mikä on selitys sille, että pidin kovasti lävistystyöstä. Se jotenkin istui minun sormenpäihin.

Eräänä päivänä Kauppurienkadulla ollessamme Varjo tuli kirjastoon ja pyysi, että lähdetään katsomaan Lintulammentielle tulevia uusia tilojamme. Kalevan taloa vasta silloin rakennettiin. Me mukanaolijat kauhistuimme matkaa, joka sinne tuntui olevan keskustasta. Tuntuu, että olimme menossa jonnekin syrjäkylälle. Silloin ei vielä osattu aavistaa, että seuraava etappi tulee olemaan suonsilmäke.

Elokuussa vuonna 1966 muutto ”syrjäkylälle” oli jo tosiasia. Kirjasto oli jo taas mukavasti muuttoa varten päisunut edellisestä muutosta. Samoin laitoksen henkilökunta oli huomattavasti lisääntynyt. Kirjasto oli aluksi toisessa kerroksessa. Yhteisinä työtiloina meillä oli Päivikin kanssa kirjaston nurkasta lasiseinillä erotettu koppi. Puolipäivää minä elelin leveämmästi, kun olin yksin.

Alakerrassa oli offset-painokone, jolla Viljo Sikiö ja Pertti Vuolteenaho painoivat kilpaa seinäntakaisen naapurinsa kanssa, joka työn yhteenkuuluvaisuuden takia ei vaatinut hiljaisuutta. Gallup-tutkimusten mukaan Kalevan levikki oli suurempi, mutta yliopiston (laitoksen) koneella tuli painavampaa tekstiä.

Kirjeenvaihtotovereita minulla on ollut runsaasti näiden vuosikymmenien saatossa, sillä vaihtoyhteyksien postitus on kuulunut (kuuluu edelleen) minun ”harrastuksiini”. Painin näiden vaihtojen kanssa kolmessa eri sarjassa. Maantieteen laitoksen sarjassa (jossa myös kaikki väitöskirjat julkaistaan) minulla on tällä hetkellä 136 kohdetta, eripuolille maailmaa. Nordiassa, jota Pohjois-

Suomen Maantieteellinen Seura julkaisee, vaihtokappale määrä on 105, ja Nordia Tiedonantoja (myös Seuran) vaihtokappalemäärä on 20 ja lähetetään vain kotimaahan. Aikojen alussa kirjoitin kirjekuoretkin käsin, sitten koneella ja nykyisin käytössä olevat tarralaput helpottavat huomattavasti postitusta.

Laitoksella väitelleistä tohtoreista suurin osa on lentänyt (vapaaehtoisesti) taivaan tuuliin. Ne, jotka ovat viihtyneet talossa, ovat jääneet huolehtimaan, että uusia tohtoreita syntyisi.

Laitoksen porukkahenki on kautta linjan ollut mahtava. Ei ihme, että Varjo piti meitä yhtenä perheenä. Varjo itse, joka oli ”työn raskaan raataja” ja viihtyi hyvin laitoksella olisi hyvin mielellään nähnyt perheensä myös viikonloppuisin laitoksella. Hän saattoi jopa suurten juhlapyhienkin jälkeen hiukan närkästyneenä sanoa: ”Kävin eilen laitoksella, mutta ketään ei näkynyt, pimeänä oli paikat”.

Aikansa yllättäjä oli maantieteen laitoksen nykyinenkin johtaja professori Naukarinen. Suurimmalla ällikällä hän kolautti nuoruudessaan meitä naisväkeä menemällä naimisiin. Olimme tottuneet pitämään häntä vannoutuneena vanhanapoikana, niin eikös vain Marja-Leena tempaissut ja teki poikamiehestä ukkomiehen.

Mieleeni muistuu Kalevasta eräs tapaus. Kaleva täytti 70-vuotta. Siellä oli suuret juhlat. Varjollekin oli varattu audienssi. Hän tuli pyytämään minua kanssaan onnitelukäynnille. Sanoin jyrisevän vastalauseen, koska en ollut pukeutunut juhlatilaisuutta varten. Vastusteluistani huolimatta siinä ei auttanut muu kuin lähteä. Tarkoitus oli vain piipahtaa, kuten asiaan kuului, mutta Varjo seurallisena ihmisenä innostui seurustele-

maan pitempään. Mitä enemmän vieraat vaihtuivat, sen enemmän juttu piisasi. Minä istuin kuin tulisilla hiilillä, kunnes lopulta annoin ymmärtää, että meidänkin on aika lähteä. Kun tulimme laitoksen puolelle, Varjo sanoi: ”Sinulla taisi mennä ylitöiksi”. Se oli ensimmäinen kerta kun hän sinutteli minua. Siihen saakka olin ollut aina rouva. Samalla hän pyyteli anteeksi perustellen, että hän ei rohkene sinutella. Syy moiseen arkuuteen jäi ikuisiksi arvoitukseksi. Sen jälkeen me pitkän aikaa puhuttelimme toisiamme kolmannessa persoonassa, mutta kylläkin viimeaikoina olimme sinuja.

Aivan kertauksen vuoksi suoritimme Kalevassa ollessamme vielä yhden sisäisen muuttoliikkeen, siirtämällä kirjasto toisesta kerroksesta ensimmäiseen, josta muutto Linnanmaan värikkääseen ympäristöön alkoi vuoden 1981 syksyllä.

Kuvittelin omalta osaltani muuttojen olevan ohitse, mutta vielä vuonna 1987 tulimme kolin kolia kerrosta alemmaksi, siihen vaiheeseen, jolloin geologian ja maantieteen laitoksen kirjastot yhdistettiin. Kasteessa annettiin nimeksi Geotieteiden kirjasto.

Vaikka askelman väli oli lyhyt minulle henkilökohtaisesti, se oli suuri porras, sillä olin muuton myötä saanut uuden ”isoisan” (pääkirjaston), joka minua pelotti. Onneksi portaat mantsalle säilyivät muuton yhteydessä ehjinä, jotenka (sisimmässäni) tunnen edelleenkin kuuluvani maantieteen mukavaan joukkoon.

Muistelmieni päätteeksi en malta olla mainitsematta, kun eräänä aamuna kävelin työhön Linnanmaan käytävää pitkin, niin perääni juoksi (niin kuin miehillä on tapana) Linnanmaan kuvioissa ”korkeasti kunnioitettu”, koko yliopistoväen yhtei-

Salme Juola ja kirjastonhoitaja Eila Tapio Juolan eläkkeellejäämisjuhlassa Geotieteiden kirjastossa keväällä 1991.

nen lemmikki Aapo. Hän on yksi niistä harvinaisuuksista, että hän on ”Legenda jo eläessään”. Siinä kävellessämme ja syksyn tuloa ihaillessamme Aapo sanoi, että ”tämä aika on sitä erämiehen joulua”. Sanoi itsekin olleensa nuoruudessaan riistamiehiä ja muistelevansa niitä aikoja kuin ”hepo kesää”. Erotessamme sulkeuduin hänen suosioonsa ja sain mielessäni vahvistuksen sille asialle, että niin ne nuo muistot säilyvät kirkkaina, vaikka tuo ajanhammas meitä muuten jyrsii nakertaa.

Kaikki edellä esitetty tieto (tiivistetyssä muodossaan) perustuu täysin minun omiin

henkilökohtaisiin kokemuksiin pitkäaikaisena työntekijänä yliopiston maantieteen laitoksen kirjastossa. Factatietoja en ole edes yrittänyt tähän tuputtaa (eikä ne hatarassa päässä pysykään), vaan olen jättänyt ne viisaampien henkilöiden aineistoksi.

Myötävaikuttaja ajatuksilleni on ollut sellainen omaperäinen kasvi kuin huumorinkukka, jota olen runsain mitoin ripotellut rivien väliin. Joten hiukankin (kyseiselle kasville) allergiset henkilöt älkööt vaivautuko.

Eila Tapio

Maantieteen laitoksen kirjaston tarina

Maantieteen laitoksen Oma Kirjasto

Kun aloitin opiskelut Oulun yliopistossa vuonna 1969, maantieteen laitos oli vielä hyvin nuori – vasta 10-vuotias. Maantieteen opetus oli aloitettu ensimmäisten oppiainesten joukossa heti yliopiston perustamisen jälkeen. Alun perin laitos oli toiminut keskikaupungilla, mutta nyt oltiin Höyhtyällä Sanomalehti Kalevan talossa.

Filosofiseen tiedekuntaan kuuluneen laitoksen yhteyteen oli muodostunut nopeasti oma kirjasto omine erikoisine hyllyluokituksineen. Ensimmäinen professori, legendaarinen Uuno Varjo toi kirjaston mallin Turun yliopistosta. Muistaakseni kirjasto oli Kalevan talon toisessa kerroksessa yhdessä huoneessa ja sieltä löytyi apu niin tentteihin lukemiseen kuin työselostusten tekemiseenkin. Vaikka kirjasto oli vasta 10-vuotias, sen kokoelmat olivat jo monipuoliset ja laajat. Lieneekö urbaani legenda, että professori Varjo ja ylikirjastonhoitaja Murhu olivat olleet tukkanuottasilla erään A. E. Nordenskiöldin laatiman karttakirjan omistusoikeudesta. Tarua tai totta, mutta todistettavasti kirjastoa rakennettiin asiantuntemuksella ja tunteella – jatkossakin.

Yliopiston ensimmäisen ylikirjastonhoitajan Rae Murhun mukaan yliopistossa oli 1970-luvun alkupuolella yhteensä noin 60

erityyppistä kirjastoa (Murhu 1985). Syy siihen, miksi kirjastoja syntyi niin runsaasti, oli se, että yliopistoa perustettaessa kirjastoa koskevaa suunnitelmaa ei ollut olemassa. Kun uusia laitoksia syntyi, niille vuokrattiin tilat eri puolilta kaupunkia, mistä vain milloinkin saatiin ja näin myös kirjastojen hajasijoitus jatkui. Kehitykseen vaikuttivat myös vanhemmista yliopistoista saadut esikuvat. Tässä vaiheessa ei yliopiston laitosten eikä kirjastoyksiköiden määrää ollut tarpeellista rajoittaa, sillä rahaa tuntui olevan runsaasti ja valtionhallinnon tuottavuusohjelma uinui vielä Ruususen untaan.

Kun Linnanmaan tilat alkoivat tulevien vuosikymmenten aikana pikkuhiljaa valmistua ja laitokset siirtyivät uudelle kampukselle, muodostettiin useamman laitoksen kirjastoyksiköitä. Ensimmäisten yhdistelmien joukossa oli Fysiikan ja matematiikan kirjasto (seitsemän laituskirjastoa yhdistettiin) ja kymmenisen vuotta myöhemmin Biologian kirjasto (kolme laituskirjastoa yhdistettiin).

Huolimatta siitä, että suuntaus oli yhdistymisiin päin, maantieteen laituskirjasto jatkoi itsenäistä olemassaoloaan, vaikka Linnanmaalle 80-luvulla muutettiin. Samanaikaisesti muutti myös geologian laitos. Sekin säilytti oman kirjastonsa, samoin biokemia ja kemia. Kun maantieteen laitos toimi Höyhtyällä ja geologian laitos ensin keskustassa ja myöhemmin Kosken-

niskassa, kirjastonhoitaja Päivikki Leinonen jakoi työviikkonsa kahden yksikön kesken. Linnanmaalle muutto toi kuitenkin tuohon kirjastojen välillä kulkemiseen helpotuksen: tarvitsi kiivetä vain portaat ylös, kun siirtyi geologian laitoksen kirjastosta maantieteen laitoksen kirjastoon.

Ensimmäinen pieni askel kohti muutosta

Aloitin maantieteen ja geologian laitosten vt. kirjastonhoitajana heinäkuussa 1985, jolloin kirjastonhoitaja Päivikki Leinonen jäi kahdeksi vuodeksi virkavapaalle ennen lopullista siirtymistään eläkkeelle. Tuolloin kirjastot kuuluivat johtosäännön mukaan vielä laitoksille, mutta vuonna 1986 astui voimaan uusi johtosääntö. Yliopiston kirjastosta tuli erillinen laitos, johon kuuluvat pääkirjasto, tiedekunta-, laitos- ja klinikka-kirjastot. Uusi johtosääntö antoi kirjaston johdolle suuremman vallan ja vastuun päättää kirjaston asioista.

Vuosi 1986 oli sekä minulle että kirjastolle kiireistä aikaa: pätevädyin työn ohessa kirjastonhoitajaksi ja samanaikaisesti alkoi geologian, maantieteen ja tähtitieteen kirjastojen yhdistäminen Geotieteiden kirjastoksi. Uuden kirjaston tiloiksi saneerattiin geologian laitoksen kirjaston tilat, joita pystyttiin jonkin verran laajentamaan. Tilat saatiin myös karttakirjastolle, joka oli ollut professori Uuno Varjon suuri unelma. Muistan elävästi sen hetken vuonna 1987, jolloin professori Varjo tuli uuteen kirjastoon sylissään valtavan kokoinen karttapallo. Pieni mies tuskin näkyi pallon takaa. Hän toi karttapallon säilytettäväksi ikuisesti kirjastossa.

Tässä yhdistämisessä oli näkyvää muutosta vain tila, sillä kokoelmia ei yhdistetty lukuun ottamatta kotimaisia aikakauslehtiä. Lisäksi tähtitieteen kokoelmat eivät missään vaiheessa fyysisesti mahtuneet uusiin tiloihin, vaan ne säilytettiin entisessä paikassa laitoksellaan. Maantieteen ja geologian kokoelmien välillä oli kuin näkymätön seinä, mutta mielestäni kirjasto toimi silti hyvin. Laitosten henkilökunta ja opiskelijat hyväksyivät yhdistämisen ja ottivat kirjaston aika pian omakseen.

Ukkospilviä aurinkoisella taivaalla

Ehkä me kaikki oletimme, että tässä sitä nyt ollaan hamaan loppuun saakka, mutta toisin kävi. En ollut näkemässä kaikkea muutosta paikan päällä, sillä siirryin yliopiston pääkirjastoon informaatikoksi jo vuonna 1989 työskenneltyäni yhteensä vain neljä vuotta geologian ja maantieteen laitosten ja myöhemmin Geotieteiden kirjastossa. Olen kuitenkin koko ajan ollut hengessä mukana ja seurannut laitoksen kirjaston muodonmuutosta.

Ensimmäinen laajempi suunnittelu luonnontieteellisen tiedekunnan kirjastojen yhdistämiseksi aloitettiin, kun tiedekuntaneuvosto asetti kokouksessaan 9.2.1993 kirjastotyöryhmän selvittämään muun muassa tiedekunnan kirjastojen toiminnan uudelleenorganisoinnin vaihtoehtoja. Olin mukana työryhmässä, vaikka olinkin virkavapaalla Geotieteiden kirjastonhoitajan virasta. Muut työryhmän jäsenet olivat professori Rauno Anttila, apulaisprofessori Olavi Heikkinen, dosentti Jyrki Muona, yliassistentti Seppo Visala sekä lisäksi

kaksi muuta kirjastonhoitajaa, Anna-Maija Mäkiriina (Biologian kirjasto) ja Pirkko Pietiläinen (Fysiikan ja matematiikan kirjasto); sihteerinä toimi tiedekuntasihtööri Kaisa Ala. Työryhmä tutustui laajasti myös alan asiantuntijoiden julkaisuihin ja luovutti selvityksensä tiedekuntaneuvostolle toukuussa 1993.

Kirjastotyöryhmän kokouspöytäkirjat ja muistio (selvitys ja ehdotukset luonnontieteellisen tiedekunnan kirjastojen toiminnan organisointivaihtoehdoista) ovat mielenkiintoista ja muistoja herättävää luettavaa. Vaihtoehtoisina malleina pohdiskeltiin kolmen eri vaihtoehdon plussia ja miinusia: senhetkinen malli, ryhmäkirjastomalli ja yhden yhteisen tiedekuntakirjaston malli. Työryhmä priorisoi vaihtoehdot vertaamalla niitä kirjaston palvelevuuden ja toiminnan taloudellisuuden pohjalta.

Parhaimmaksi vaihtoehdoksi esitettiin ryhmäkirjastomallia, jossa luonnontieteellisen tiedekunnan kirjastot muodostaisivat neljä ryhmäkirjastoa. Muutosta senhetkiseen tilanteeseen olisi ollut se, että kemian ja biokemian kirjastot olisi yhdistetty ja geofysiikan ja tähtitieteiden kirjastot olisi liitetty Geotieteiden kirjastoon. Muistion mukaan ”taustalla on ajatus siitä, että kirjaston organisoinnin pitäisi aina olla käyttäjien kannalta tarkoituksenmukainen ja ennen ryhmäkirjastojen muodostamista eli uudelleenorganisointia tulisi myös selvittää palveluiden tuotantokustannukset”. Lisäksi esitettiin, että ”palveluiden aiheuttamien kustannusten rinnalla on ehdottomasti tarkasteltava myös käyttäjille aiheutuvia kokonaiskustannuksia”. Tällä tarkoitettiin lähinnä fyysisen välimatkan kasvamisesta aiheutuvaa ajanhukkaa. Epäiltiin, että ”palvelu heikkenee, koska henkilökunta

ei voi tuntea suuria kokoelmia tai kokoelmia joudutaan karsimaan tilarajoitteiden vuoksi ja suurten kokoelmien hallinta on vielä lähitulevaisuudessa käyttäjien kannalta hankalaa”. Pelättiin myös, että ”löyhästä asiakassuhteesta voisi aiheutua palvelun heikkenemistä”. Tiedekuntaa edustaneet työryhmäläiset olivat siinä määrin suivaantuneita yhdistämissuunnitelmista, että muistiossa esitettiin jopa kurssikirjallisuuden palauttamista pääkirjastosta laitos- ja ryhmäkirjastoihin.

En voi olla kertomatta, miten tuo kirjastotyöryhmän olemassaolo vaikutti suureen osaan luonnontieteellisen tiedekunnan tutkijoita ja opettajia. Työryhmän jäseniin oltiin yhteydessä, ja missä vain liikkui, aina joku tarttui hihaan ja alkoi perustella oman kirjaston merkitystä. Muistan esim. vuoden 1993 vappuaaton silloisessa Emigrants'-ravintolassa. Keskustelimme ja väittelimme lähes koko illan muutaman maantieteilijän kanssa siitä, miksi kirjastoja pitää/ei pidä yhdistää suuremmiksi yksiköiksi. Kannatin yhdistämisiä, mutta keskustelukumppanit vastustivat sitä henkeen ja vereen. Olin vakuuttunut, että suuremmat kokonaisuudet takaisivat joka tapauksessa tasaisemman palvelun laadun kaikille kirjastopalveluja tarvitseville. Ymmärsin toki myös käyttäjien näkökannan, sillä olin työskennellyt laitoksilla ja omassa kirjastossa sekä tuntenut läheisyyden ja tuttuuden merkityksen. Varmaan olisin puolustanut omaa kirjastoa viimeiseen saakka, ellen olisi nähnyt jo muita vaihtoehtoja.

Aika ei ollut vielä kypsä kirjastojen yhdistämiselle. Rehtori asetti kuitenkin vuonna 1995 työryhmän, jonka tehtävänä oli laatia jatkoselvitys luonnontieteellisen tiedekunnan kirjastojen yhdistämisestä. Selvitykseen

tuli ottaa mukaan myös teknillisen tiedekunnan kirjastojen yhdistämismahdollisuudet. Suunnitelmat laadittiin, mutta meni vielä muutama vuosi ennen kuin yhdistämisasiat otettiin vihoviimeisen kerran esille.

Oman kirjaston menetyks

Joulukuun 9. päivänä vuonna 1998 rehtori Lauri Lajunen asetti työryhmän luonnontieteellisen ja teknillisen tiedekunnan kirjastojen rakenteellista kehittämistä varten; tällä tarkoitettiin erityisesti yksikköjen määrän vähentämistä. Työryhmään kuuluivat vararehtorit Jouni Koiso-Kanttila ja Irma Sorvali, dekaanit Urpo Kortela (teknillinen tiedekunta) ja Erkki Rahkama (luonnontieteellinen tiedekunta) sekä ylikirjastonhoitajat Vesa Kautto ja Päivi Kytömäki. Työryhmä laati esityksen kolmen kirjaston mallista: Ympäristötieteiden kirjasto (silloisen Prosessi- ja sähkötekniikan kirjaston ympärille), Pohjoinen kirjasto (silloisen Konetekniikan kirjaston ympärille) ja Läntinen kirjasto (silloisen Fysiikan ja matematiikan kirjaston ja Geotieteiden kirjaston ympärille). Esitys oli yliopiston hallituksen käsiteltävänä ke-säkuussa 1999.

Asiat etenivät kuitenkin omalla painolla vähän radikaalimmalla tavalla, sillä 16.11.2002 tehtiinkin päätös yhden kirjaston mallista, jonka mukaan kaikki Linnanmaan kampuksella olevat teknillisen tiedekunnan ja luonnontieteellisen tiedekunnan kirjastot (paitsi Biologian kirjasto) yhdistetään yhdeksi suureksi tiedekirjastoksi. Tässäkin vaiheessa vielä luonnollisesti epäiltiin palvelun laadun säilymistä, hankkeen taloudellisuutta ja kannattavuutta, mutta tuolloin oli elektroninen julkaiseminen jo niin laajaa, että

kirjaston ei enää tarvinnut sijaita laitoksen välittömässä läheisyydessä. Tietoaineisto voitiin tarjota asiakkaille työpöydälle ja myöhemmin jopa kotikoneille. Niin - ja se valtionhallinnon tuottavuusohjelma oli herännyt Ruususen unesta.

Yhdistyminen merkitsi viiden luonnontieteellisen tiedekunnan ryhmä- ja laitoskirjaston (Fysiikan ja matematiikan kirjasto, Kemian kirjasto, Biokemian kirjasto, Geotieteiden kirjasto sekä Tähtitieteen kirjasto) ja kahden teknillisen tiedekunnan kirjaston (Prosessi- ja sähkötekniikan kirjasto sekä Konetekniikan kirjasto) yhdistymistä suureksi Tiedekirjasto Tellukseksi. Biologian kirjasto liittyi joukkoon paria vuotta myöhemmin. Valitettavasti karttakirjastosta jouduttiin luopumaan.

Menetyksestä tehdään menestys

Vuonna 2004 avattiin uusi, nykyaikainen, hyvin toimiva ja laajasti ihastusta herättänyt Tiedekirjasto Tellus. Kirjastossa työskentelee vakinaisesti 15 henkilöä, joista kaksi on maantieteen laitoksen kasvattaja. Verrattuna kirjaston ensimmäisiin vuosikymmeniin (yksi kirjastonhoitaja puoliksi geologian laitoksen kirjaston kanssa ja yksi kirjastoavustaja) henkilöresurssit ovat huomattavasti vahvistuneet, sillä henkilökunnan jokainen jäsen on valmis palvelemaan myös maantieteen laitosta. Kirjaston sisääntuloautilaa koristaa professori Varjon noin 17 vuotta aikaisemmin Geotieteiden kirjastolle luovuttama karttapallo (Tellus).

Tänä päivänä yksi kirjaston merkittävimmistä palveluista on opettaa tiedonhankintaa opiskelijoille, opettajille ja tutkijoille. Elekt-

ronisen aineiston määrä ja muut tiedonlähteet ovat niin laajoja aineistoja, että siinä viidakossa ei pärjää ilman opasta. Edelleen myös painetulla aineistolla on suuri merkitys monelle tutkimusalalle myös luonnontieteissä, etenkin maantieteessä. Kirjastolla on merkittävä rooli opiskelun, opetuksen ja tutkimuksen tukena. Ehkä joskus unohtuu se tosiasia, että niin elektronisen kuin painetunkin aineiston käyttökuntoon saattaminen vaatii runsaasti kirjastoammatillista asiantuntijatyötä.

Kaikesta, ajoittain kiivaastakin keskustelusta huolimatta kirjaston henkilökunta on säilyttänyt hyvät suhteet laitoksille, ja palveluiden kehittämistä on tehty yhdessä laitosten henkilökunnan kanssa. Maantieteen laitos on aina ollut esimerkillinen lehtien ja kirjojen hankkija vähentyneistä resursseista huolimatta.

Edellä kuvattu kehitys ei ole ollut haaste vain kirjaston asiakkaille, vaan myös sen henkilökunnalle. Tulevaisuudessa yliopistolaitoksen muuttuminen asettaa vielä omat lisähaasteensa molemmille osapuolille. Siksi on ehkä syytä todeta, että tarvitsemme toisiamme ja elänemme onnellisina yhdessä yliopiston loppuun saakka.

Kirjallisuus

- Murhu, Rae (1985). Oulun yliopiston kirjasto 1959-1984. *Oulun yliopiston kirjaston julkaisuja 12*. Oulun yliopisto, Oulu.
- Oulun yliopiston hallituksen pöytäkirjat.
- Oulun yliopiston luonnontieteellinen tiedekunta (1993). *Kirjastotyöryhmän muistio. Selvitys ja ehdotukset luonnontieteellisen tiedekunnan kirjastojen toiminnan organisointivaihtoehtoista*. Toukokuu 1993.

Mari Riipinen, Lectio Praecursoria, 7.6.2008

Sosiaalisen pääoman skaalaus. Paikallisia ja yli paikallisia näkökulmia maankäyttöön Nellimissä, Inarissa

Maankäyttö ja luonnonvarojen hyödyntäminen ovat tärkeitä tekijöitä alueiden hyvinvoinnille ympäri maailmaa - niin kaupungeissa kuin maaseudulla. Alueiden kehittäminen ja ihmisten hyvinvointi perustuvat pitkälti luontoresurssien ja maa-alueiden käyttöön. Maankäyttöön liittyvät suunnitelmat sekä päätökset siitä, miten maata jollakin tietyllä alueella käytetään, kiinnostavatkin kansalaisia asuinpaikasta riippumatta. Erityisesti syrjäseuduilla maa ja luonnonvarat ovat yhä tärkeämmässä roolissa kylien selviytymisen ja kehittämisen kannalta. Näiden kylien asukkaiden on kuitenkin vaikea saada näkökulmansa huomioiduksi maankäytön päätöksenteossa. Vaikka päätökset koskevat heidän elinalueitaan, näyttää siltä, että päätöksenteko tapahtuu valtioiden pääkaupungeissa kansallisissa instituutioissa tai kansainvälisellä tasolla valtioiden päämiesten välisissä kokouksissa. Myös muilla kansainvälisillä toimijoilla, kuten ylikansallisilla yrityksillä, näyttäisi olevan enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa päätöksentekoon, kuin syrjäseudun asukkailla. Monissa kyläyhteisöissä paikalliset asukkaat pyrkivätkin saamaan näkökulmansa huomioiduksi järjestäytymällä paikallisesti ja

verkostoitumalla yli paikallisten toimijoiden kanssa.

Luonnossa ei kuitenkaan ole kyse vain materiaalisista resursseista, vaan paikallisten asukkaat ovat antaneet elinalueensa luonnolle myös erityisiä paikkaan sidottuja symbolisia merkityksiä. Yli paikallisella tasolla ei yleensä tunneta tai tunnisteta näitä symbolisia merkityksiä. Paikallisten ja yli paikallisten maankäytön näkökulmien kohdatessa saattaakin tulla esiin ristiriitoja. Se, minkä katsotaan olevan oikeudenmukaista maankäyttöä globaalissa mittakaavassa, ei näyttäydy samalla tavalla paikallisyhteisöissä. Näin ollen paikallisen näkökulman, tai pikemminkin paikallisten näkökulmien, edistäminen ei ole ongelmaton. Tuleekin huomata, että paikallisyhteisöissä ei ole juuri koskaan yhtä yhteneväistä käsitystä siitä, millainen maankäyttö on oikeutettua. Sen sijaan paikallisyhteisöissä on monia intressiryhmiä, joilla on keskenään jopa ristiriitaisia tavoitteita maankäytön suhteen. Nämä paikalliset ryhmittymät eivät ole tasa-arvoisia, vaan toisilla intressiryhmillä on enemmän mahdollisuuksia määritellä paikallisuutta ja paikallista näkökulmaa kuin toisilla. Paikalliset intressiryhmittymät

eivät kuitenkaan ole syntyneet yksinomaan paikallistasolla, vaan ne ovat yhteydessä laajempiin yhteiskunnallisiin keskusteluihin siitä, millainen maankäyttö on oikeutettua. Paikalliset maankäytön oikeuttamiset tuovat samanaikaisesti esiin paikallisia erityispiirteitä ja ylipaikallisia laajempia yhteiskunnallisia keskusteluja.

Nellimin kylässä, Inarin kunnassa ja Ylä-Lapissa pääasiallisia maankäyttömuotoja ovat poronhoito, metsätalous, matkailu sekä luonnonsuojelualueet. Nämä maankäyttömuodot tuovat työpaikkoja ja hyvinvointia alueen asukkaille, mutta ne ovat myös enenevässä määrin ristiriidassa toistensa kanssa. Noin 200 asukkaan Nellimin kylä on viime vuosina toiminut maankäytön ristiriitojen näyttämönä Ylä-Lapissa. Olemme saaneet lukea lehtien palstoilta, miten *Ylä-Lapin riidat repivät Nellimissä suvutkin rikki*, miten *Ihmisoikeusliitto vaatii Ylä-Lapin riitoihin kansainvälistä sovittelijaa* tai miten *YK jo kyselee porojen pakkotourastuksista*. Nellimin kylän paikallisissa maankäytön keskusteluissa ei kuitenkaan ole kyse vain poroista ja metsistä, vaan niissä ilmenee laajempi luonnonhallinnan politiikka sekä erilaiset maankäytön näkökulmat paikalliselta tasolta ylipaikalliselle tasolle. Eräs Nellimin kylän asukas pohti syitä kylän sisäisiin erilaisiin näkökulmiin seuraavasti:

Niin no katohan kylässä ... nyt kun minä yritän sen sanoo jollakin sanoilla. [] Meillä asuu inarinsaamelaisia ja kolttasaamelaisia ja suomalaisia – niin kun minä sanonkin, että mun mielestä me ollaan ihan sovussa. [] Tämähän on alkuaan inarinsaamelainen kylä, metsätöiden myötä on tullu suomalaisasutus ja toisen maailmansodan jälkeen on Petsamosta kolttasaamelaisilla asutettu tämä alue. Niin

minä uskon – ja mitä olen kuullut –, että ne aikoinaan on varmaan käyneet todella sen kamppailun. [] Ja kun ymmärtää ihmisten erilaiset taustat. Kun sie oot eläny pienessä yhteisössä, pitkien matkojen takana. Ei siellä Ivalossakaan ole käyty, kun hyvä jos kerran puolessa vuodessa. Sehän on ollu hyvin erilaisempaa se näkemys. Mutta mun mielestä ne on sillon aikoinaan ne taistelunsa käyneet ja se sopu on löydetty. Mutta mun mielestä sitten tänä päivänä taas niin nousee välillä, niin kun sillä tavalla esille se asia, että kellä on kato oikeus ja millä tavalla.

Nellimin kylän asukkaiden puheesta voidaan tunnistaa luontoon ja maankäyttöön liittyviä erilaisia arvoja ja tavoitteita. Mielenkiintoista on nimenomaan se, kenellä on paikallisen näkökulman mukaan oikeus päättää maankäytöstä ja *miksi* paikallisten asukkaiden mukaan juuri joillakin tietyillä instituutioilla, rakenteilla tai sosiaalisesti verkostoituneilla ihmisryhmillä on oikeus päätöksentekoon. Syventymällä paikallisten asukkaiden puheenvuoroihin tulee myös esiin se, *miten* maankäyttöä oikeutetaan paikallisyhteisössä ja *miksi* sitä oikeutetaan tietyillä tavoilla? Tällaisessa tarkastelussa on kyse oikeuttamisen ja legitimitäsmien asettelun täsmäntämisestä.

Oikeuttaminen on puhetta, tekstiä tai eleitä, jotka ilmenevät sosiaalisessa tilassa. Oikeuttaminen on aktiivista toimintaa, jossa on tavoitteena vakuuttaa kuulijoita tietynlaisesta maailmankuvasta. Oikeuttamisessa vedotaan sellaisiin asioihin, jotka todistavat väittämän olemassa oloa ja oikeellisuutta. Toisin sanoen oikeuttamisessa annetaan väittämälle perustelut. Viime kädessä oikeuttamisessa on kyse oikeaksi, todeksi ja todelliseksi tekemisestä. Kaikki eivät kui-

tenkaan ole välttämättä samaa mieltä siitä mikä on oikein. Myös Nellimin kylässä on erilaisia käsityksiä siitä, minkälainen maankäyttö on oikeutettua ja oikeudenmukaista. Nämä erilaiset näkökulmat tulevat esiin tarkastelemalla paikallisten asukkaiden puheessa käyttämiä argumentteja ja retoriikkaa. Se, mitä jostakin asiasta sanotaan ja millaisia sanoja käytetään tai se, miten asiasta puhutaan ja kuka asiasta puhuu, vaikuttaa siihen miten merkittävänä kyseistä puheenvuoroa ja sen esittämää sisältöä pidetään. Tarkasteltaessa erilaisten maankäytön todellisuuksien rakentumista, on olennaista kiinnittää huomio argumenttien sisältöön, eikä niinkään puhujan puhetaitoon. Kyse on siis argumenttien sisältämien erilaisten maailmankuvien pohdinnasta. Paikallisten asukkaiden oikeuttamisen tarve ilmentää vallan epätasaista jakautumista sekä pyrkimystä poliittiseen emansipaatioon. Toisin sanoen, paikalliset asukkaat haluavat saada oman näkökulmansa ja omat maankäytön tavoitteensa huomioituksi maankäyttöön liittyvässä päätöksenteossa.

Yksi tapa edistää paikallisia tavoitteita on verkostoitua päätöksentekijöiden kanssa tai sellaisten toimijoiden kanssa, jotka pystyvät vaikuttamaan päätöksentekoon. Teoreettisesta näkökulmasta tällaisten paikallisten ja ylipaikallisten toimijoiden verkostoitumisen tarkastelussa on kyse sosiaalisen pääoman skaalauksesta. Sosiaalisen pääoman tuottaminen ja kuluttaminen eri tason toimijoiden kanssa voidaan tulkita strategiseksi keinoksi oikeuttamisen prosessissa. Oman näkökulman merkittävyyttä korostetaan siis verkostoitumalla sellaisten ihmisten kanssa, jotka jakavat samanlaisen näkemyksen siitä mikä on oikein ja väärin. Tietyn näkökulman legitimiisyyttä voidaankin tarkastella

perehtymällä sosiaalisen pääoman tuottamiseen ja kuluttamiseen.

Toisiinsa luottavat ihmiset tuottavat sosiaalista pääomaa vastavuoroisella toiminnallaan. Yksinkertaistaen voidaan sanoa, että sosiaalinen pääoma on samaan yhteisöön kuuluvien ihmisten kykyä toimia yhteistyössä. Sosiaalisen pääoman rakentuminen vaatii verkostoitumisen lisäksi yhteisön jäseniltä keskinäistä luottamusta tai solidaarisuutta sekä yhteisesti jaettuja normeja, arvoja tai maailmankatsomusta. Sosiaalista pääomaa onkin pidetty ikään kuin liimana, joka pitää yhteisöä koossa. Usein on myös esitetty, että sosiaalisen pääoman avulla yksilöt voivat saada aikaiseksi jotain sellaista, mitä he eivät voi yksin saavuttaa. Sosiaalinen pääoma on ryhmän jäsenten kesken jaettua pääomaa, joka ei voi olla yhden yksilön omistuksessa. Siten sosiaalista pääomaa ylläpidetään ja vahvistetaan aktiivisessa sosiaalisessa kanssakäymisessä.

Maantieteessä sosiaalisen pääoman on katsottu olevan sidoksissa paikkaan ja sillä on siten tulkittu olevan erityinen maantieteellinen olemus. Lisäksi sosiaalisen pääoman käsitteen avulla on pyritty ymmärtämään sosiaalisesti järjestäytyntä maailmaa. Sosiaalisen pääoman skaalauksessa tarkastellaan sitä, miten tätä pääomaa voidaan tuottaa ja kuluttaa erisuuruissa yhteisöissä sekä eri tasoilla toimivien yhteisöiden välillä. Lisäksi sosiaalisen pääoman skaalaus pitää sisällään ajatuksen erilaisten yhteisöiden välisistä valtasuhteista.

Sosiaalisen pääoman tuottaminen ja kuluttaminen ylläpitää yhteisön yhteistä näkökulmaa legitimoimista, oikeutetusta maankäytöstä. Näitä oikeudenmukaisuuskäsityksiä on siis useita yhdessä paikallisyhteisössä ja ne tuotettu paitsi yhteisön sisäisessä

kanssakäymisessä myös yhteisöstä ulospäin tapahtuvissa sosiaalisissa suhteissa. Esimerkiksi saamelaisen poronhoitajan ymmärrys luonnosta ja siihen liittyvistä arvoista ja merkityksistä syntyy poronhoitoon ja alkuperäiskansoihin liittyvissä paikallisen, valtakunnallisen ja kansainvälisen tason keskusteluissa tai lehtikirjoituksissa sekä kansallisten ja kansainvälisten lakien ja sopimusten myötä. Saamelainen poronhoitaja on todennäköisesti osa erilaisia, eritasoilla toimivia yhteisöjä. Lappilaisen metsurin näkökulmaan maankäytöstä vaikuttavat hänen kanssakäymisensä työtovereiden kanssa, samaistuminen työnantajaansa valtakunnan tasolla sekä ylikansallisen paperiteollisuuden talousnäkymät.

Pääasiallisesti vuonna 2003 kerätyn aineiston perusteella Nellimin kylän asukkaiden puheesta on tunnistettavissa neljä kilpailevaa näkökulmaa maankäytöstä, joista voidaan puhua myös maankäytön diskursseina. Nämä ovat *traditio*, *moderni luonnonkäyttö*, *suojelu* ja *adaptaatio*.

Tradition diskurssissa keskeisinä elinkeinona ovat poronhoito ja muut luontaiselinkeinot. Ideologisesti diskurssi nojaa traditionalismiin. Traditionalismi tulkitaan kuitenkin laajasti, eikä se siis tarkoita ankaraa pidättäytymistä perinteisissä elämämuodoissa. Oleellista on, että tradition diskurssissa korostuvat alkuperäiskulttuurien perinteet ja paikallisuus. Tradition diskurssilla on historian ja väestörakenteen vuoksi vankka asema Nellimissä, mutta se ei kuitenkaan ole hegemonisessa asemassa.

Modernin luonnonkäytön diskurssissa keskeisenä elinkeinona on metsätalous. Kyseinen diskurssi nojaa ideologisesti modernismiin. Tässä diskurssissa valtiolla on keskeinen rooli ja valtion metsätalous näh-

dään merkittävimpänä työpaikkojen takaa-jana alueellisesti. Kyseinen diskurssi onkin melko vahvassa asemassa valtakunnallisesti ja alueellisesti, mutta Nellimin kylässä se ei ole saanut suurta kannatusta.

Nimensä mukaisesti *suojelun* diskurssissa korostetaan luonnonsuojelun tärkeyttä. Ideologisesti luonnonsuojelu voidaan liittää environmentalismiin ja ”luonto ensin” -ajatteluun. Nellimissä on paljon asukkaita, jotka pitävät luonnon itseisarvoa tärkeänä, mutta harvat kyläläiset haluavat ainakaan julkisesti tunnustautua luonnonsuojelijoiksi. Suojelun diskurssi nähdäänkin Nellimissä lähinnä ylipaikalliseksi Etelä-Suomen suurten kaupunkien ja kansainvälisten toimijoiden ylläpitämäksi keskusteluksi.

Adaptaation diskurssi on hegemonisessa asemassa Nellimissä. Kyseistä diskurssia ohjaa uusliberalistinen ajattelu ja Nellimissä sen keskeinen elinkeino ja maankäyttömuoto on matkailu. Suuri osa paikallisista asukkaista uskoo matkailun olevan kylän pelastaja ja merkittävin selviytymisstrategia. Adaptaation diskurssissa toimijat ovat valmiita sopeutumaan globalisaation ja uusliberalismin tuomiin haasteisiin.

Vaikka paikalliset maankäytön diskurssit muotoutuvat paikallisen ja ylipaikallisen yhteydessä, korostuvat Nellimin kylän maankäytön diskurssissa luonnolle annetut erityiset paikalliset merkitykset. Huomionarvoista on myös se, että nämä Nellimin kylän maankäytön diskurssit eivät ole pysyviä, vaan ne ja niiden keskinäiset suhteet muuttuvat ajan myötä. Tämä tuli esiin vuonna 2005, kun kansainvälinen kansalaisjärjestö Greenpeace perusti metsänpelastusaseman Nellimin lähimetsiin.

Greenpeace toimi yhteistyössä muutamien paikallisten poronhoitajien kanssa

ja sen toiminnassa oli nähtävissä piirteitä tradition ja suojelun diskursseista. Kansainvälisen kansalaisjärjestön toiminta sai kuitenkin osakseen vastustusta ja alueen metsätyömiehet perustivatkin oman ”Anti Terror Info” -keskuksen Greenpeacen leirin viereen. Metsurit verkostoituivat valtakunnallisten toimijoiden kanssa ja toivat esiin Greenpeacele suunnatuissa kylteissä, että paikalliset asukkaat olivat osa Suomen valtiota toisin kuin kansainvälinen kansalaisjärjestö. Myös suurin osa nellimiläisistä identifioitui metsureiden leirin toimijoiden kanssa. Johtopäätöksenä voidaan todeta, että modernin luonnonkäytön diskurssin asema parani paikallisissa diskurssien välisessä kilpailussa. Nellimin kylässä maankäyttöön liittyvä keskustelu kärjistyi kun eri intressiryhmät käyttivät erilaisia verkostoja omien tavoitteidensa saavuttamiseksi. Paikallisyhteisön sisäiset intressiryhmät tuottivat uudenlaista sosiaalista pääomaa ylipaikallisten toimijoiden kanssa. Tällainen paikallisten intressiryhmien ja ylipaikallisten toimijoiden verkostoituminen voi kuitenkin olla tuhoisaa paikallisen yhteenkuuluvuuden kannalta.

Greenpeacen kanssa toimineet poronhoitajat suljettiin paikallisten sosiaalisten verkostojen ulkopuolelle. Luottamus näiden poronhoitajien ja muiden paikallisten asukkaiden välillä oli rikkoutunut. Kun Greenpeace ilmoitti 24.4.2005, että he purkavat metsäleirin, Nellimin kylässä järjestettiin kyläjuhla, mutta poronhoitajia ei kutsuttu mukaan. Sosiaalisen painostuksen vuoksi Greenpeacen kanssa toimineet kyläläiset eivät myöskään voineet käydä kylän ainoassa kaupassa, kahvilassa ja baarissa. Monet Greenpeacen kanssa toimineista nellimiläisistä pelkäsivät omaisuutensa ja fyysisen

koskemattomuutensa puolesta, sillä heitä uhkailtiin niin kaduilla kuin puhelimitse. Nellimin kylän uusi hegemoninen diskurssi oli sekä poronhoitoa että luonnonsuojelujärjestön kanssa yhteistyötä vastustava näkökulma. Nellimin kylän poronhoitajat menettivät paikallista sosiaalista pääomaa, kun heidät suljettiin pois sosiaalisista verkostoista eikä heihin enää luotettu. Samat poronhoitajat tuottivat kuitenkin uutta sosiaalista pääomaa kansainvälisen kansalaisjärjestön kanssa. Lienee kuitenkin niin, että jokapäiväisessä elämässä vahvan, horisontaalisten verkostojen avulla tuotetun paikallisen sosiaalisen pääoman menettäminen aiheuttaa enemmän hankaluuksia, kuin uuden vertikaalisten verkostojen avulla tuotettu sosiaalinen pääoma tuo hyötyjä.

Nellimin ja Ylä-Lapin maankäytön konfliktissa ovat mukana niin paikalliset maankäyttäjät ja elinkeinojen harjoittajat kuin kansalliset ja kansainväliset poliittiset toimijat. Nellimin kylä toimii empiirisenä esimerkkinä siitä, miten pienen syrjäseudulla sijaitsevan kylän maankäyttö voi olla osa kansainvälistä luontopolitiikkaa. Voidaan sanoa, että 2000-luvulla tapahtuneen maankäytön keskustelujen myötä pieni Nellimin kylä nostettiin maailmankartalle. Aloittaessani tutkimusta vuonna 2003 Internetin Google hakuselaimella sai sanalle Nellim kymmenisen osumaa. Tehdessäni saman haun tällä viikolla osumia tuli 14 000. Paikallisyhteisön maankäytön oikeuttaminen on nyt liitetty osaksi kansainvälistä poliittista keskustelua.

Tulee kuitenkin huomata, että tässä tutkimuksessa ei ole yksinomaan kyse Nellimin kylästä, vaan pikemminkin maankäytön ristiriitojen tarkastelusta ilmiönä.

Ilkka Luoto, Lectio Praecursoria, 14.11.2008

Paikan tekstit ja niiden henki. Johdatus geosemiotiikkaan – matkakertomus paikan kulttuuriseen ytimeen

Tänään tulemme puhumaan paikasta. Yksi päivä, mutta monta paikkaa. Eräs tavallinen aamu alkoi, kun herätyskello katkaisi horoksen. Matkalla kylpyhuoneeseen varpaani iskeytyy kipeästi muoviseen apinaan. Totean, että lelun paikka on totisesti lelukoppa. Matkalla työpaikalle polkupyörän sisäkumi puhkeaa. Illalla siihen laitetaan paikka. Kuka sen taitavasti tekee, on mies tai nainen paikallaan.

Kuten huomataan, paikka on kätevä käsite. Sellaisena se vaikuttaa lähinnä viattomalta sanalta, joka sujahtaa vaivattomasti osaksi kielen vaihtuvia käännteitä. Se todellakin sopii moneen paikkaan. Tämä voi johtaa hätköityyn johtopäätökseen, missä paikka on kuin mukava nojatuoli olohuoneen nurkassa: siihen on niin helppo istua, että ei edes huomaa istuvansa.

Arkiajattelussa paikan vaikutus tunnistetaan, vaikka se vain harvoin kirvoittaa syvempään pohdiskeluun. Esiteoreettisessa ajattelussa huomataan, että paikan vaihto sävyttää kokemuksen horisonttia. Juuri täällä on toisenlaista kuin jossakin muualla. Paikat muuntavat ihmisten ajattelua, käyttäytymistä ja toiminnan edellytyksiä. Ne määrittelevät hallinnollisia, sosiaalisia ja kulttuurisia rajoja. Paikat ovat kiinnikkeitä, jotka muotoilevat

odotuksia, toiveita, mutta heijastelevat yhtä hyvin myös pettymyksiä ja pelkoja.

Itse asiassa paikkojen monimielisyys erilaisissa puheyhteyksissä kielii juuri niiden perin erikoisesta luonteesta. Se on vihje tai kutsu, joka haastaa tutkimaan paikan olemusta syvällisemmin. Omalta osaltani vastasin tähän kutsuun. Tutkimukseni alkumetreillä mietin hartaasti, kuinka paikan mysteeriä tulisi lähestyä. Valitsin tyyllilajin, joka tuntui luontevalta ja hyvältä. Lähdin tälle henkilökohtaiselle tutkimusmatkalle luottaen kulttuurisen maantieteen karttoon ja subjektiivisen semioottisen kompassin osoittamiin ilmansuuntiin.

Tutkimukseni on matkakertomus, koska vain liike paljastaa paikkojen geosemioottisen rytmin. Ilman liikettä olisi vain yksi paikka, turvapaikka, josta käsin maailmaa näyttäisi aina samanlaiselta. Tutkimusmatkani reitti kulkee maaseutukylien läpi Suomessa ja Skotlannissa. Pysähdyn kertomuksellisten kulttuurien äärelle kuudessa eri paikassa. Aloitan matkani Fiskarin käsityö- ja taidekylästä. Sieltä etenen jäljestämään Loch Nessin myyttistä järvihirviötä, tukikohtanani Drumadrochit. Skotlannissa haistelen ja maistelen myös Dufftownin viskinvalmistamisen perinnettä. Hyppy

takaisin Suomeen ja Äkäslompoloon, jossa ihmettelyn arktisen luonnon tenhovoimaa; täältä matka jatkuu Etelä-Pohjanmaalle Tuurin kauppakylän spektaakkelin äärelle. Lopuksi päätän matkani Ionan pyhälle saarelle, jossa sijaitsee seesteinen Baile Mór.

Teen muistiinpanoja, valokuvaan ja havainnon. Loppujen lopuksi kirjoitan niin paljon muistiinpanoja, että ne irtoavat miltei kokonaan kohteistaan. Itse asiassa matkani pysähdyspaikat ovat kasvaneet tutkimuksen edetessä pään sisäiseksi matkaksi, jolloin varsinaiset vierailukohteet ovat työntyneet taustalle. Alkuperäinen naiivi turistinen innostus kääntyi tutkimuksen edetessä vähitellen ihmettelyksi. Paikan terävinä piirtyvät ääriviivat sekoittuivat yhä enemmän teorialakkeihin sekä subjektiivisen muistin kannattelemaan kokemushistoriaan.

Tämä ihmettely johti alati kasvavaan kriittisyyteen ja orastavaan ironiaan. Mukaan astui myös jälkistrukturalististen tulkintojen mukanaan tuoma epäily – hetkittäin jopa totaalinen epäusko. En kuitenkaan halunnut heittäytyä puhtaasti kiinnikkeettömään tilanteeseen, missä vallalla olisivat nihilismi ja kieltäminen. Kieltämisen kohdalla ilmeistä vaaravyöhykettä edustaa tieteen oma kieli, joka on eräänlainen labyrintti, jossa jokainen EI ja jokainen vain vaimeasti ehdollinen KYLLÄ johtaa yhä syvemmälle sokkeloon. Lopulta tutkija joutuu kysymään, mitä on jäljellä, mitä voidaan sanoa, kun kaikki sanominen on sanomisen peruuttamista, taaksepäin askeltamista tieteen kielen labyrintissa.

Jossakin vaiheessa päätin tarttua pelastavaan käteen. Halusin kiinnittyä jotenkin ja kiinnittää jotakin. Palasin takaisin alkuun eli naiivin turistisen innostuksen äärelle. Päädyin kysymään, kuinka paikan kokemusta

ja henkeä voidaan selittää? Halusin myös ymmärtää ihmisen olemassaoloa laajemmin suhteessa paikantumisen tematiikkaan. Kysynkin: miten kieltä käyttävän semioottisen ihmisen ja fyysisen paikan yhteys voidaan määritellä teoreettisesti kestäväällä tavalla?

Olen osoittanut tutkimuksessani, että paikan ja kielen teoreettisen yhteyden kautta voidaan paremmin ymmärtää paikan käsitteen olemusta sekä niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat paikallisuudelle annettaville tulkinnoille. Paikalla ja kielellä on siten kiinteä ja erottamaton yhteys. Ajatukset, sanat, puhe ja tekstit eli viime kädessä merkit rakentavat paikan kertomusmuotoa. Valitsemani semioottisen maantieteen näkökulma porautuu merkin olemukseen, jota voidaan kutsua eräänlaiseksi kielen omaksi alkuaineeksi.

Geosemiotikassa paikka nähdään osana kieltä käyttävää ihmistä niin perustavassa kuin yleisemmässäkin mielessä.

Perustavassa mielessä kysymys on siitä, mitä ylipäättensä voidaan tietää. Olemme lukeneet jo peruskoulun maantieteen oppikirjoista, että maapallo on ihmiskunnan kotipaikka. Sitä se toki on, mutta maapallo on myös erityisympäristö, joka on miljoonien vuosien kuluessa muokannut biologisen kehon kykyä aistia ja tulkita. Näköaisti erottelee juuri maan pinnalle ominaisia sävyjä, värejä ja yksityiskohtia, siinä missä kuuloaisti reagoi herkästi ilmakehässä eteneviin paineaaltoihin. Keuhkot ovat täydellisesti sopeutuneet hyödyntämään alailmakehän happea kehon polttoaineena.

Yhtäältä keholla on siis evoluutiokehityksen tuloksena rakentunut biologinen Maan muoto. Toisaalta, ainoa puhe mitä me ymmärrämme, on kulttuurievoluutiossa kehittynyt ihmiselle ominainen kieli. Tämän kaltainen antroposemiosikseen perustuva

sisäsyntyinen maatietoisuus tarkoittaa, että ihminen kykenee tarkastelemaan ympäristöään vain omasta sisäisyydestään eli rajallisuudestaan käsin.

Olen osoittanut tutkimuksessani paikan yleispätevän aseman risteyksessä, jossa kieltä käyttävä kulttuuri-ihminen ja aistiva biologinen keho kohtaavat toisensa. Tässä kohtaamossa paikka on sisäisen ja ulkoisen liitos, jossa ulkoinen näyttäytyy merkkien dynamiikkaan perustuvana paikantumisena. Tarkasti ottaen ulkoinen taipuu ulkoisen kaltaiseksi vain sisäisyyden ehdoilla. Aistiva keho näyttää, mutta näkeminen siten kuin sen normaalisti ymmärrämme, edellyttää havainnon kääntymistä merkin risteyksessä osaksi kielen valtaväylää.

Aistipaikantumisessa merkin ja havainnon alkuperäinen yhteys on edellytys kulttuurisen havainnon syntymälle. Kuvatunlainen kielen olemukseen sisältyvä paikan alkuperä – *initium loci* – on työni keskeinen teoreettinen perusta. Edellä sanottua tiivistäen ja vahvasti yksinkertaistaen: paikka on merkityksen koti.

Geosemioottinen tietoisuus on aina tietoisuutta jossakin olemisesta, tietynlaisten ja tietyissä hetkessä muotoutuvien merkisuhteiden äärellä. Tässä siis olen, tämän yhden ja pakenemattoman kehon sisällä, oman pään sisällä. Sijoitumme ja sijoitamme itsemme luontevasti suhteeseen ympäröivän maailman kulttuuristen muotojen kanssa. Toisinaan kulttuuriset merkisuhteet kasvavat erityisen syväksi tietoisuudeksi ympäristöstä, kuten eräänä tavallisena syksyisenä päivänä, kävelyretkellä lähimetsässä.

Keltainen lehti, koivu ja sen vierustoverina toinen koivu, pensas, huojuvia kuusia, puliseva oja ja ketterä orava – ympärilläni koko metsä

ja sen yllä tainas. Jossakin haukkuu koira, siellä on tie ja talot, Halkokari, Kokkola, Suomi ja koko Eurooppa.

Olen kuin *Google-Earthin* kaikkinäkevä avaruuskamera. Tiedän seisovani rajalla viimeistään silloin, kun eräs tunnettu astrofysiikan professori vakuuttaa lehden sisäsivulla, että kaikki on saanut alkunsa räjähdyksessä. *Big bang* vailla aikaa, tilaa ja paikkaa. Minusta tuntuu vahvasti siltä, että joku sepittää; vähän samalla tavalla kuin varhaiset löytöretkeilijät, jotka kohtasivat matkoillaan merikäärmeitä ja pelkäsivät putoavansa Maan reunan yli. Siellä missä varma tieto loppuu, kertomukset valtaavat tilaa. Kieltä käyttävä geosemioottinen ihminen ei koskaan putoa reunan yli. Sisäsyntyisyyden asettama rajallisuus tarkoittaa, että olemme Maan vankeja. Kieli vaikuttaa loputtoman vapaalta, mikä johdattaa uskomaan merkin ylivertaiseen selitysvaimaan. Ihminen sepittää, vaikka hän ei haluaisi sepittää. Kieltä käyttävä sepittää, koska kielen ilmaisuvoima perustuu kielen kertomusolemukseen. Tällaisessa autonarraatiossa tuntematon tai käsittämätön kääntyy aina käsittämättömän selittämiseksi ikään kuin mitään käsittämättömyyttä ei olisikaan.

Jatketaan hetki vielä toisella esimerkillä.

Kynä, lehtiö, kirjoja ja paperiliitin. Höyryävä teemuki, näyttöpäätte, viherkasvi, ikkuna ja työhuone. Tässä on siis eräänlainen kirjoitus-työtä tekevän lähimaisema.

Juuri kuvaamani asiat eivät voi olla irrallaan itsenäisesti ilman, että ne liittyisivät toisiinsa. Yksittäinen voi olla jotakin vain osana suurempia merkityskokonaisuuksia – välinekokonaisuuksia, kuten Martin Heidegger sanoisi. Yksinäiseltä vaikuttava

paperiliitin ei voi olla paperiliitin ilman yhteyksiä muihin esineisiin. Jos tarkkoja ollaan, tuo mitättömältä vaikuttava paperiliitin kantaa olemisessaan mittavaa symbolien historiaa.

Symbolien ja merkkien verkostot ovat periaatteessa äärettömiä. Talotkaan eivät ole koskaan samanlaisia, vaikka tunnistamme ne yksiselitteisesti taloiksi. Tiedämme kyllä hyvin, mitä sana talo tarkoittaa, mutta lähempi tarkastelu osoittaa, että jokainen talo on ainutlaatuinen. Jokaista yksittäistä taloa yksityiskohtineen voidaan luonnehtia äärettömällä määrällä käsitteitä. Talonrakentajat tietävät erityisen hyvin, kuinka paljon enemmän sanoja tarvitaan naulojen sijaan, ennenkuin talo on valmis.

Näin rakentuvat myös paikat, jotka liittyvät jokapäiväiseen elämäämme. Ne ovat suurempien ja pienempien asioiden kokoelmia, joiden yhteenliittymät muodostavat inhimillisen kokemuksen reunaehdot. Paikat ovat mittakaavaltaan ja tulkinnoiltaan käsitteellisesti muotoutuvia. Niiden esillä oleminen riippuu merkityksen antajan kokemushistoriasta sekä omasta kulttuurisesta havaintopaikasta. Se, mitä minä koen, ei ole koskaan täysin sama kuin mitä jokin toinen kokee. Tietenkin, yhteisen kielen sisällä pohdimme jatkuvasti, onko naapurin kokemus kenties samankaltainen vai jokin toinen kuin oma kokemukseni.

Paikka on kiinteä osa kielen käyttöliittymää myös yleisemmässä mielessä.

Teksteinä luettavat paikat sisältävät jännitteitä, jotka ovat ristiriitaisia, mutta myös toisiaan vahvistavia. Esimerkiksi markkinointitekstit kohottavat paikan odotusarvoa. Meille myydään eksoottisia ja jännittäviä matkakohteita huolellisesti

työstettyjen tekstien muodossa. Tulevana jouluna tuhannet britti-pienokaiset suuntaavat vanhempineen jälleen Suomen Lappiin tapaamaan joulupukkia. He lähtevät matkalle esitteiden kultaamien odotuksien saattelemana. Talven ihmemaata saattaa kuitenkin osoittautua pettymykseksi. Ehkä Lapissa ei olekaan lunta, ei valoa, eikä liioin pakkasta; ehkä ylityöllistetty joulupukki ei ehdi rekineen ajoissa paikalle.

Toisaalta, sama pettymys voikin jo hetkessä vaihtua paikallisten kertomusten, myyttien, vihjeiden ja legendojen kautta herääväksi uteliaisuudeksi. Esimerkiksi Skotlannin Loch Ness -järvi on maailmanlaajuisesti tunnettu, kestojännitteellisen tarinan tyyssija. Itse asiassa järven pinta on kuin peili, joka katsoo suoraan tarkastelijansa sieluun. Se heijastelee jotakin, joka on periaatteessa mahdollista, mutta ei todennäköistä.

Paikoista käydään myös kamppailua. Kieli ei ole tahdoton järjestelmä, jossa merkit järjestäytyvät sattumanvaraisesti. Kun merkit piirtävät maan kuvaa, ne eivät tee sitä koskaan viattomasti, objektiivisesti tai vailla tarkoitusta. Tahdon kahlitsemat merkit saavat aina tilanteeseen sopivan järjestyksen ja kertomusmuodon. Joku siis järjestää merkkejä: perustelee, suunnittelee, päättää ja selittää. Tässä mielessä merkit ovat aina myös vallankäytön välineitä ja sen ilmentymiä. Vain valtuuston puheenjohtajan kalvakkana nuijankopautus riittää lakkauttamaan koulun tai perustamaan uuden sellaisen. Tässä mielessä me kaikki olemme enemmän tai vähemmän Maan kirjoittajia. Me kirjoitamme tahdon ja halun muotoisia jälkiä maisemaan – tai jos emme suoranaisesti itse kirjoita, me kuitenkin vahvistamme tai heikennämme

sellaisia tekstejä, jotka vaikuttavat niihin, joilla puolestaan on mahdollisuus ja valta muuttaa maisemaa.

Paikkoja, alueita ja jopa valtioita markkinoidaan aktiivisesti. Vastikään olemme lukeneet lehdistä, kuinka Suomen maakuvaakin tarvitsee korkean tason profilointia. Jorma Ollilan vetämän brändityöryhmän tarkoituksena on kirkastaa ja kiillottaa Suomi-kuvaa. Jo nyt lienee harvinaisen selvää, että kokoomusministerin perustamalla työryhmällä on hyvin epäkiitollinen tehtävä. He tuskin kykenevät luomaan niin yleispäteviä mielikuvia, jotka tyydyttäisivät tasapuolisesti kokonaisuudesta kansakuntaa.

Brändi viittaa hyvään juomaan, joka puolestaan viittaa pulloon ja siellä asuvaan neste-mäiseen henkeen – spirit sanan varsinaisessa merkityksessä. Kun juhlat ovat päättyneet ja vieraat lähteneet jäljellä on vain tyhjä hengetön pullo: kiiltävä ja kovapintainen kuori, joka on sisältä ontto.

Brändin rakentajat ymmärtävät paikka-markkinoinnin suhteellisen suoraviivaisena toimintana, missä paikallistason moniääniset ja usein myös keskenään ristiriitaiset symbolisuhteet alistetaan jonkin helposti määrittävän ja yksiselitteisen symbolijoukon käyttövoimaksi. Tietenkin on niin, että yleistettävyyden myötä korkealle kohotetun merkin huomioarvo kasvaa. Kuitenkin vain harvoin aktiivisella markkinoinnilla onnistutaan yhdistämään paikalle ominaisten sisäkkäisten identiteettipolkujen kokoelma yhdeksi yhteiseksi symboliksi.

Paikan henki on kahlitsematon ja se kulkee omia teitään. Henki ei kuitenkaan ole näkymätön. Se jättää jälkensä paikan käyttäjien kieleen, mieleen ja maisemaan.

Ihmisillä on kyky identifioitua merkkien, lausumien ja kertomusten kanssa. Identiteettissä on kysymys myös jakamisesta, koska yhteenkuuluminen on yhteyttä muiden kieltä käyttävien kanssa. Paikan henki elää niiden mukana, jotka sitoutuvat paikkaan tai löytävät paikan omista lähtökohdistaan käsin. Henki on myös hyvin henkilökohtaista, sillä jokaisella meistä on omat tärkeät paikkamme.

Kuten olemme voineet huomata, olen yhtäältä laajentanut maantieteellistä paikan käsitettä koskemaan havaintoa ja aistimellisuutta ylipäätänsä, mutta toisaalta myös rajannut sitä, liittämällä sen tiiviisti kielen yhteyteen. Tutkimukseni perusteella näiden kahden näkökulman yhdistäminen on avannut mielenkiintoisia mahdollisuuksia.

Paikka tunnustetaan paikaksi, koska se kiinnittää merkityksen johonkin. Tässä mielessä paikkoja ovat kaikki kulttuurisesti valveutuneen havainnon ulottuvilla olevat pienet ja suuret kohteet. Olemme juuri nyt Oulussa. Se on hallinnollisesti ja sopimuskansallisesti rajattu hyvin laaja paikka. Se pitää sisällään lukuisia suppeampia, lomittaisia ja päällekkäisiä paikkoja. On helppo kuvitella, kuinka Oulussa on henkilökohtaisia paikkoja, yhteisiä paikkoja, julkisia paikkoja, mutta myös pako- ja piilopaikkoja. Todennäköisesti voimme löytää täältä myös sellaisia paikkoja, joiden määrittely on vähintäänkin haasteellista. Kenties paikkoja, jotka eivät merkitse mitään kenellekään, kenties paikkoja, jotka ovat vain kulisseeja.

Me kulutamme paikkoja tunnistamatta niitä edes paikoiksi. Ne ovat toiminnan taustalla, vaikkakin hyvin vahvasti tiedostettuina. Markkinataloudessa yksittäisillä esineillä ja asioilla on yhä useammin selvästi määritelty

identiteetti tai jopa medianäkymisen yliveritaisuuteen perustuva speksaakkeliluonto. Kaikki kiihdytetyt ja hidastetut merkit muodostavat laajempia mielikuvarakenteita synnyttäen paikantumisen kiinnikkeitä. On jossakin määrin huolestuttavaa, että paikallisuuden tulkinnat ovat siirtymässä maan pinnan esineellisyyden välittämään identiteetti-perustaan, eräänlaiseen tavara- ja mediamaailman kautta kierrätettävään paikan henkeen.

Voidaankin kysyä, millaisten mielikuvien äärellä me viihdymme? Millaisiin materiaaliisiin kiinnikkeisiin haluamme liittyä ja kenen ehdoilla?

Tiivistäkäämme hieman tähän asti esitetyä. Nyt voidaan määritelmällisesti sanoa, että semioottisessa maantieteessä tutkitaan paikantumisen teksti- ja merkkiluontoa. Yleisemmin ilmaistuna, semioottinen maantiede tarkastelee maan pinnan muotoja, rakenteita ja merkkejä sekä näiden kautta avautuvia laajempia symbolisia sekä kulttuurisia tulkintoja. On kuitenkin syytä korostaa, että kieleen perustuva paikanmääritys ei jäähmety aineen sementoimaan rakenteeseen, vaan merkin ja aineen erottamattomaan yhteyteen.

Marginaalinenkin paikka, kuten joutomaa, hylätty kiinteistö tai erämaalampi voi muodostua henkilökohtaisessa kokemukses-

sa mielekkääksi. Paikan hengen dynaaminen olemus voidaan palauttaa kielen alati uutta luovaan tulemiseen. Paikan elämyksellisyys ei ole siten varsinaisesti kiinnittynyt materiaaliseen, vaan se elää kielessä, jossa se saa subjektiivisen kokemus- ja tunnehahmon. Kielen ja jälkimodernin median käytänteissä, mikä tahansa paikka voidaan löytää aina uudestaan tai uuden käyttäjäryhmän näkökulmasta käsin. Mielenkiintoiset paikat ovat seipiteellisten seittien verhoamia, mutta todellisten ihmistoimintojen tahdistamia. Paikan vaikeasti tavoiteltavaa henkeä voidaan selittää juuri tekstilaatujen välisinä jännitteinä. Se, mikä on yhtä aikaa totta ja kuvitteellista, on kestojännitteellisen hengen pulpuava lähde.

Toden totta, meillä jokaisella on omat tärkeät paikkamme. Lektioni alkoi kotiovelta ja kotiovelle sen myös päätän.

Aamusta viisastuneena, tarkastan eteisen lattian ja totean, että muovinen apina on nyt omalla paikallaan, lelukopassa. Askeleeni tarkasti sovittaen suunnistan kohti nojatuolia olohuoneen nurkassa. Myöhemmin illalla, kun viimeinenkin lamppu sammuu, tilalle hiipii syvä uni. Vain unessa merkityksien rajaamat paikat hiipuvat. Jäljelle jää vain puhdas ja vapaa henki ilman tilan valamaa muotoa.

Eeva-Kaisa Prokkola, Lectio Praecursoria, 5.12.2008

Making bridges, removing barriers: Cross-border cooperation, regionalization and identity at the Finnish-Swedish border

Valtioiden rajojen merkitys yhteisöjen ja yksilöiden elämässä on viimeisen vuosisadan aikana ollut suurempi kuin koskaan aikaisemmin historiassa. On kuitenkin esitetty, että valtioiden kyky ja kiinnostus kontrolloida territoriaa ja niiden rajojen yli suuntautuvia globaaleja virtoja ja verkostoja on merkittävästi heikentynyt. Myös alueiden muuttunut merkitys ja aluetietoisuuden lisääntyminen, regionalismi, on haastanut kansallisvaltion roolin ensisijaisena taloudellisenä ja poliittisena toimijana sekä ihmisten identifioitumisen kohteena.

Näiden globaalien muutosten lisäksi Euroopassa on viimeisen kahden vuosikymmenen aikana tapahtunut merkittäviä geopolittisiä muutoksia, kuten kylmän sodan päättyminen ja idän ja lännen välisen rautaesiripun purkautuminen sekä Euroopan unionin laajentuminen. Nämä geopolittiset muutokset ovat erityisesti lisänneet kiinnostusta ja tarvetta rajatutkimukseen. Raja-alueet nähdään eräänlaisina 'laboratorioina', joissa globaalien ja ylikansallisten prosessien ja käytäntöjen vaikutuksia sekä kahden tai useamman poliittisen systeemin "törmäämisiä" ja tämän merkitystä identiteetin rakentumisessa voidaan tarkastella empiirisesti.

Väitöskirjatutkimus *Making bridges, removing barriers: Cross-border cooperation, regionalization and identity at the Finnish-Swedish border* liittyy ajankohtaiseen monitieteelliseen keskusteluun paikkojen ja rajojen merkityksestä muuttuvassa maailmantilanteessa, jossa paikalliset ja globaalit kulttuurit sekoittuvat ja 'virtojen tilat' ovat haastaneet käsityksen suljetusta kansallisvaltiosta. Myös historiallisesti tarkastellen valtioiden väliset rajat ovat olleet vain harvoin täysin suljettuja.

Väitöskirjatutkimuksen avainsanoja ovat raja, rajat ylittävä alueellistuminen ja alueellinen identiteetti. Raja ymmärretään ihmistoiminnalla jatkuvasti ylläpidettävänä ja uudennettavana rajana. Raja käsitteellistetään maisemassa usein näkyvästi esillä olevan konkreettisen rajalinjan ja sitä ylläpitävien lakien ja instituutioiden lisäksi myös erilaisina sosiaalisina, arjen tasolla rakentumina ja uudennettavina *rajaamisen käytäntöinä*, kulttuurisina kertomuksina ja puhumisen tapoina. Rajat ylittävä alueellistuminen sen sijaan viittaa prosessiin, jossa aluetta ylläpitävät symboliset ja toiminnalliset käytännöt tulevat osaksi alueen ja myös muiden alueiden asukkaiden tietoisuutta ja toimintaa. Rajat ylittävää alueellistumista lähestytään tässä tutkimuksessa yhtenä niin kutsutun

'uuden alueellistumisen' muotona. Uudella alueellistumisella viitataan sekä ylhäältä alas suunnattuun poliittiseen ja taloudelliseen alueiden tukemiseen ja samanaikaisesti alueiden sisällä, jopa ruohonjuuritasolla tapahtuvaan aluetyöhön ja aluetietoisuuden lisääntymiseen. Rajat ylittävään alueellistumiseen liittykin olennaisesti yhteisöjen ja yksilöiden alueellinen identiteettityö. Tärkeitä ovat sekä aluetta ylläpitävät institutionaaliset käytännöt sekä kertomukset siitä, mikä tekee alueesta erillisen suhteessa muihin alueisiin.

Näiden teoreettisten ja käsitteellisten työkalujen avulla olen tarkastellut erityisesti sitä, kuinka Euroopan unionin integroitumisprosessi ja 'uusi alueellistuminen' purkavat viime vuosisadan kansallisvaltion rakentamisprosessia Tornionlaakson alueella ja miten tämä vaikuttaa ymmärrykseemme rajasta.

Rajaesteiden poistaminen, rajat ylittävä verkostoituminen ja alueellistuminen on nostettu tärkeään rooliin myös Euroopan unionin politiikassa. Rajojen aiheuttamien esteiden ja haittojen poistamisesta on tullut yksi EU-politiikan tavoitteista, mikä on tarkoittanut myös käytännöllisten toimien ja rahoituksen suuntaamista rajayhteistyöhön. Rajoihin, ja erityisesti Euroopan unionin sisärajoihin onkin enenemissä määrin alettu viitata esimerkiksi sanoilla 'resurssi', 'silta' ja 'kohtaamisen tila'.

Tutkimuksen empiirinen tarkastelu koskee Suomen ja Ruotsin raja-alueita, Tornionlaaksoa. Erityisenä kiinnostuksen kohteena on ollut rajayhteistyön merkitys Tornionlaakson raja-alueen identiteetin rakentamisessa. EU:n osarahoittamissa rajayhteistyöhankkeissa yhtenä tavoitteena on ollut rajat ylittävän kanssakäymisen ja

infrastruktuurien kehittämisen rinnalla alueen ja sen asukkaiden alueellisen identiteetin vahvistaminen. Olenkin tutkimuksessani tarkastellut muun muassa sitä, miten EU-osarahoitteisten yhteistyöhankkeiden kautta Euroopan unionin territoriaalinen projekti tulee osaksi rajaseudun asukkaiden elämää, jokapäiväistä ympäristöä, tilallisia käytäntöjä ja identiteettiä.

Rajat ja rajayhteistyö ovat olleet suosittuja aiheita kansainvälisesti tarkastellen ja myös Suomessa näiden aiheiden teoreettinen ja empiirinen käsittely on ollut runsasta, erityisesti Suomen ja Venäjän rajan kontekstissa. Mitä lisäarvoa väitöskirjatutkimukseni sitten tuo poliittisen maantieteen tutkimukseen ja rajatutkimukselle?

Rajayhteistyötä tutkitaan yleensä poliittisesta, hallinnollisesta ja taloudellisesta näkökulmasta. Sen sijaan ruohonjuuritason toimijoiden kokemuksia rajayhteistyöstä ja yhteistyön käytännöistä tai heidän motiivejaan toimia yhteistyössä ei ole juurikaan tutkittu. Tämä laadulliseen aineistoon ja analyysiin pohjautuva väitöskirjatutkimus tuo uutta tietoa rajayhteistyöstä jokapäiväisenä käytäntönä, osana rajaseudun asukkaiden elämää ja alueellisen identiteetin rakentamista. Tutkimuksessa yhteistyötä on tarkasteltu sekä alueellisten prosessien valossa että ruohonjuuritason käytäntöjen ja niihin liittyvien kokemusten valossa.

Tornionlaaksossa tärkeiksi yhteistyön muodoiksi ovat nousseet alueen kulttuuria ja identiteettiä sekä elinkeinoelämää vahvistavat rajayhteistyöhön liittyvät Interreg-projektit. Yhteistyöstä puhuttaessa raja esitetään mahdollistavana, ei erottavana tekijänä. Yhdistävä voima tulee sekä alueen sisältä, yhteisestä kulttuurista ja historiasta, että Euroopan unionin pyrkimyksistä kehit-

tää rajayhteistyötä ja toteuttaa 'rajattoman Euroopan' ideaa. Uusien rajat ylittävien käytäntöjen rakentamisella ja uusilla rajasta puhumisen tavoilla tuotetaan kansainvälisyyteen pohjaavaa tornionlaaksolaista identiteettiä ja kuvaa tulevaisuuden Tornionlaaksosta, joka menestyy alueiden välisessä kilpailussa. Alueen historia ja paikallisen kulttuurin tuotteistaminen nähdään keinona lisätä alueen matkailullista vetovoimaa sekä paikallisten ihmisten tietoisuutta omista juurista ja perinteistä. Esimerkiksi, nykyisin laaksoa markkinoidaan myös yhtenäisenä alueena, kun aikaisemmin keskityttiin molemmiin puolin kehittämään matkailua oman maan sisällä.

Tutkimuksen primääriaineiston muodostavat yhteistyöhankkeissa mukana olleiden rajaseudun asukkaiden haastattelut. Haastatteluissa muodostuneiden kertomusten kautta on lähestytty rajayhteistyön merkityksiä yksilön elämässä ja identiteetin rakentumisessa. Rajayhteistyöhön osallistuneiden paikallisten asukkaiden kertomuksissa välittyy se, että vaikka raja on ollut osa näiden paikallisten toimijoiden elämää aina lapsuudesta saakka, rajayhteistyöhön osallistuminen usein vahvistaa kokemusta rajat ylittävästä yhteisöllisyydestä ja identiteetistä. Kertomukset myös kuvaavat tilallisten identiteettien rinnakkaisuutta ja päällekkäisyyttä. Rajayhteistyö tarjoaa yhden käytännöllisen ja ideologisen resurssin, jonka kautta rajat ylittävä identifioituminen voi vahvistua. Rajayhteistyö on keino kehittää omaa aluetta, mutta se voidaan ymmärtää myös identiteettityönä sekä alueellisen, rajat ylittävän sosialisatiion välineenä.

Toisaalta, väitöskirjatutkimus osoittaa, että vaikka yhteistyöhankkeet ovat lisänneet etenkin Suomen ja Ruotsin rajan ylittävää

virallista kanssakäymistä ja poistaneet sekä toiminnallisia että mentaalisia rajoja, arjen käytäntöjen tasolla rajan olemassa olo usein ohjaa ja määrittelee yhteistyön tilallisia ja sosiaalisia käytäntöjä. Yhteistyötä, sen tuomia mahdollisuuksia ja etuja arvioidaan usein kansallisesta näkökulmasta ja ikään kuin kansallisen aluepolitiikan jatkumona.

Aiemmassa kansallisessa ja kansainvälisessä tutkimuksessa on pohdittu muun muassa sitä, ovatko alueellinen, kansallinen ja eurooppalainen identiteetti ristiriidassa keskenään vai voivatko ne olla olemassa ikään kuin toisiaan tukevana, päällekkäisinä identifioitumisen kohteina. On myös esitetty, että joillakin raja-alueilla rajat ylittävä identifioituminen on lisääntynyt rajojen avautumisen myötä ja että tiivistyvä rajayhteistyö voi edelleen vahvistaa tätä suuntausta. Tämän tutkimuksen tulokset tukevat tätä aikaisempaa tutkimusta. Toisaalta tutkimus osoittaa, että rajat voivat samaan aikaan heikentyä yhdellä toimintasektorilla ja samanaikaisesti rakennamme uusia rajoja toisten käytäntöjen yhteydessä. Tornionlaakson alueella tulevaisuuden kysymys kuuluukin: onnistuvatko viralliset rajayhteistyöprojektit ja kulttuurin säilyttämiseksi tehtävä työ luomaan tarpeeksi vahvan pohjan rajat ylittävälle yhteisyydelle kun alueen kielellinen ja näin myös kulttuurinen yhtenäisyys samalla heikkenee Meänkielen osajien keski-ään kasvaessa.

On myös pidettävä mielessä, että rajayhteistyö, fyysisten ja toiminnallisten esteiden poistuminen ei välttämättä heikennä ihmisten mielessä olevia mentaalisia rajoja ja kiintymystä omaan kansalliseen materiaaliseen ympäristöönsä. Vertailtaessa alueellistumisprosesseja ja yhteistyötä Euroopan unionin avoimilla rajoilla, voidaan nähdä, että raja

voi fyysisen ylittämisen helppoudesta huolimatta säilyä voimakkaana ihmisten mielissä ja arjen käytäntöjä ohjaavana merkitsijänä.

Tarmo Pikner, Lectio Praecursoria, 6.12.2008

Evolving cross-border urban networks: Case studies in the Baltic Sea area

My doctoral thesis titled “Evolving cross-border urban networks: case studies in the Baltic Sea area” is generally about changing connections and spatiality between cities, organisations and people. European integration and economic globalisation transform spatial relations over state borders. These transformations take place also through urban governance and collaboration practices between different actors. New communication tools and infrastructure links generate possibilities for social connections and politics across different scales. Local towns and various agents have become an active part of glocal events, including also the Baltic Sea area. These tendencies are partly evident on the surface and need conceptualisation and analysis.

The main research question of my thesis is how multiple materiality is involved within formation of cross-border urban networks? This question requires new theoretical approaches that can take into account practices and emerging realities from local to global. I elaborated actor-network approach and other theoretical approaches to a methodological framework for analysing evolving urban networks. This integrated approach uses topological spatiality and hybrid association for describing links, nodes and circulations within network

formations. These formations combine material things with discursive values through practices and processes where human and non-human actors exchange properties. This relational approach provides challenge to analyse social as circulating entity with some emerging spatial peculiarities.

The general research question was studied through social phenomena within localities of the Baltic Sea area. The so-called border towns provided fruitful contexts for studying spatial relations. I conducted case studies about evolving urban networks and cooperation between Helsinki and Tallinn across the Finnish-Estonian border, between Narva and Ivangorod across the Estonian-Russian border, and between Tornio and Haparanda across the Finnish-Swedish border. These towns have several unique and also common characteristics, for example, location close to a river or sea-water, connecting transboundary links and mobilities. Qualitative research methods, such as content analysis, semi-structured interviews, and observations, were integrated into the case studies. The research material was gathered and mainly analysed during the period from 2004 to 2007. The design of the latter case studies depended on previous study results in the thesis. This kind of partly flexible but still focused

framework allowed integrating additional questions and social phenomena into the analysis of evolving urban networks. In the end, there were four pre-reviewed research articles written for this thesis together with a synopsis.

Case study is a method of research and learning in which context-dependent knowledge and experience lie at the very heart of research. My first case study analysed new forms of interregional organisation and governance capacity in the context of Helsinki-Tallinn Euregio. The main findings were that the Euregio creates a flexible frame for cross-border governance capacity by bringing political goals into certain contexts and mobilising interregional resources. There appeared to be a constant search for additional scale effects through networks including different actors, for example people, institutions, money, and infrastructures. The second case study focused on the politics of networked water infrastructure and socionatural circulations between Narva and Ivangorod on the Estonian-Russian border. The analysis described hybrid transboundary networks of drinking water production and consumption including human and non-human actors. The study opened up the complex, international politics of commodification in a longer time period. The positions of agents and urban nodes were re-negotiated and re-bordered through material-semiotic relations to water in particular situations or events.

The third case study of the thesis analysed cross-border spatial planning and transforming infrastructure links in the context of Tornio and Haparanda located on the Finnish-Swedish border. The study

shows that strategic aims are mobilised through different spatial planning devices and organisational processes for modifying connections and mobilities between Tornio and Haparanda. There appeared to exist a modified planning model towards a polycentric cross-border urban region. The urbanisation phenomenon was discussed through constructed distinctions and emerging nature-culture interactions across the Tornio river valley. The fourth case study focused on the social phenomena of temporary cluster formations and cooperation between Helsinki and Tallinn in the field of integrated entrepreneurship services. The study results show that cross-border collaboration operates through temporary clusters of professional gatherings and vision-oriented learning towards common understanding. The evidence suggests that learning networks between the innovation systems of Tallinn and Helsinki urban areas have emerged, but permanent scale effects are not as yet visible.

From the methodological aspect, the research made me aware of the critics and potentials of the actor-network approach. However, this approach allowed to stress the multiple materiality and events within network formations that can open up different aspects of society mechanisms. Transboundary materiality is enacted and becomes multiple through discursive and material practices that make new associations between agents. In the thesis, the social phenomena of 'cross-border' were "studied up" in the sense of following hybrid associations towards emerging relational and territorial spaces. The research shows that the nodes and links can become active mediators that modify

and circulate social across different spatial scales. Therefore networked infrastructure and involved actors would require attention when analysing transformations of cross-border practices and regional politics in Europe and wider. For example, the ongoing negotiations on the new gas pipeline over the Baltic Sea demonstrate once again very vividly the complicated interests bundled within international infrastructure links and resources.

The study opened up some opportunities for international collaboration practices and urban networks that can be discussed in different contexts as well. Various cross-border initiatives and links make difference in spatial relations in the Baltic Sea area. The border towns have a vital role in providing a context for experimenting with new forms of collaboration and networked infrastructure. The study indicates that there is a need to widen the perspectives for understanding the role of infrastructures within social relations and spatial cohesion. The case studies of the thesis discussed different actors like interregional organisations, water pipes, roads, and temporary expert gatherings as integrating entities and practices of cross-border connections. These connections are understood as relational effects including partly spatially focused strategic goals, social practices and material devices through network formations. For example, transboundary commodity circulations of drinking water combined nature, people, skills and politics in spatially

shifting ways. The established cross-border road and large retail investments across a border river were enacted through different cultural practices and spatial organising processes. In addition, the Euregio organisation and town planning initiative became a new strategic agent within fragmented interregional collaborations. The changes about cross-border urban networks appeared often through certain events that made complicated interests and associations between actors visible.

The study shows that the commodification process provides one relevant critical perspective in analysing wider transformations between nature and culture. The emerging peculiar realities of cross-border urban networks and environments need to be described and analysed within wider social phenomena. However, it is not enough to extend only the existing explanation schemes and models about socio-spatial relations. Urban areas can be seen as central nodes for establishing new spatial platforms, connections and flows across state borders. There appears to be ongoing practices of agents to make differences in scale and size – some cross-border connections disappear and some new emerge. It means that enacted sociomaterial spatiality and changing wider environmental values are important for analysing and designing the transboundary, integrated Baltic Sea area. These processes are scale linking and can open up through methodological inventions and multi-disciplinary approaches.

Tea Remahl, Lectio Praecursoria, 13.12.2008

Aluepolitiikan yhteiskunnalliset merkitykset ja muutos. Hyvinvointivaltiosta kilpailuvaltioon

Aluepolitiikka on politiikanala, jolla yleisen määritelmän mukaan tarkoitetaan alueellisten erojen mukanaan tuomien yhteiskunnallisten ongelmien ehkäisyyn ja niiden korjaamiseen tähtäviä poliittisia toimenpiteitä. Alueelliset erot ja niistä juontuvat yhteiskunnalliset ongelmat voivat olla taloudellisiin, sosiaalisiin eli ihmisten hyvinvointiin ja tasa-arvoon yhtä hyvin kuin kulttuurisiin tai poliittisiin seikkoihin liittyviä. Aluepolitiikalla on siten lähtökohtaisesti monia yhteiskunnallisia rooleja, joiden selvittämistä olen pitänyt sekä erittäin tärkeänä että tutkimuksellisesti antoisana.

Olen väitöstutkimuksessani tutkinut sitä, miten aluepolitiikka on Suomessa muuttunut vuosikymmenten kuluessa osana valtion alueellisia päämääriä. Tavoitteena on ollut aluepolitiikan yhteiskunnallisten merkitysten avaaminen, aluepolitiikan tutkimukseen liittyvän käsitteellisen ymmärryksen syventäminen sekä 2000-luvun alun aluepoliittisen keskustelun tulkitseminen. Tutkimukseni lähtökohtana on, että aluepolitiikka on yksi territoriaalisen kansallisvaltion tärkeimmistä politiikanaloista, jonka avulla huolehditaan kansakunnan yhtenäisyydestä, hyvinvoinnista, vauraudesta, identiteetistä ja turvallisuudesta.

Aluepolitiikan harjoittaminen tuli Suomessa lakisääteiseksi vuonna 1966 ja siten

aluepolitiikan historia kattaa yli neljä vuosikymmentä. Silti jo paljon ennen aluepoliittisten lakien säätämistä Suomessa tehtiin aluepoliittisina pidettäviä toimenpiteitä. Niillä tähdättiin etenkin rajaseutujen asukkaiden elinolojen kohentamiseen. Lakisääteisen kehitysaluepolitiikan käynnistämiseen johtaneet syyt 1960-luvulla olivat ensisijaisesti poliittiset ja kansantaloudelliset, mutta painoarvoa oli myös sosiaalisilla argumenteilla. Aluepolitiikka yhdistettiin varsin pian koko maan resurssien hyödyntämiseen ja valtiovallan lisääntyvään kontrolliin myös reuna-alueilla, maan asuttuna pitämiseen puolustuksellisista ja valtopoliittisista syistä sekä asukkaiden elinolojen turvaamiseen sekä asuinpaikasta riippumatta. Elinolojen turvaamisen taustalla oli yhteiskuntarauhan turvaaminen ja poliittisen radikalismien laannuttaminen.

1980-luvulle tultaessa aluepolitiikka oli vakiinnuttanut paikkansa yhteiskuntapolitiikan osana. Aluepoliittiset painotukset alkoivat kuitenkin oleellisesti muuttua vuosikymmenen vaihteessa ja alueellisen tasapainon sisäpoliittinen merkitys vähentyä. Aluepolitiikassa tapahtunut suunnanmuutos 1990-luvun alussa oli niin suuri, että yleisesti puhutaan ”vanhasta” ja ”uudesta” aluepolitiikasta ja vertaillaan niiden käyttämien keinojen paremmuutta. Vanhalla

aluepolitiikalla viitataan 1960-, 70- ja 80-luvulla harjoitettuun aluepolitiikkaan. Sen keskeisiä keinoja olivat muun muassa niin sanottujen kehitysalueiden teollistumisen tukeminen, valtionyhtiöiden sijoittaminen kehitysalueille, korkeakouluverkoston laajentaminen maantieteellisesti kattavaksi, aluehallinnon vahvistaminen sekä infrastruktuurin rakentaminen. Vähitellen taloudellisen toimintaympäristön muuttuessa näiden keinojen käyttökelpoisuus alkoi vähentyä. Merkittävä muutos aluepolitiikassa tapahtui aluelakien uudistamisen yhteydessä 1993 tulevaa Euroopan unionin jäsenyyttä ennakoiden. Aluepolitiikkaa ryhdyttiin harjoittamaan ohjelmaperusteisesti alueiden omaehtoista kehittymistä ja kilpailukyvyn vahvistamista korostaen. Kehitysvastuu annettiin maakuntien liitoille. Aluepolitiikka on sittemmin paitsi kansainvälistynyt myös jakautunut useaksi eri lohkoksi: alueelliseksi innovaatiopolitiikaksi, kaupunkipolitiikaksi, maaseutupolitiikaksi ja niin edelleen.

Aluepolitiikan tavoitteet asetettiin 1990-luvulla muuttuneen poliittisen ja taloudellisen toimintaympäristön mukaisesti. Pitkän itärajan ja rajaseutujen merkitys muuttuivat ratkaisevasti, kun entisestä Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajasta tuli ensin Suomen ja Venäjän, sittemmin myös EU:n ja Venäjän välinen raja. Maanpuolustukselliset perusteet aluepolitiikan harjoittamiselle ja raja-seutujen asuttamiselle menettivät tällöin merkitystään. Pääomien liike vapautettiin, mikä merkitsi astumista kiihtyvän kilpailun aikakauteen alueiden ja valtioiden välillä. Tutkijat ovat kutsuneet tällaista siirtymää hyvinvointivaltiosta kilpailuvaltioon, jonka yhteydessä myös alueellisen tasapainon tavoite menetti merkitystään. Uuden aluepolitiikan keskiössä ovat olleet

kilpailuvaltioajattelun mukaisesti keskuksset, tietotalous, osaaminen ja teknologiset innovaatiot, joiden avulla on katsottu parhaiten edistettävän alueiden ja koko maan kilpailukykyä ja taloudellista kasvua. Aluepolitiikan käytännöt on sidottu EU:n alue- ja rakennepolitiikan välineisiin, joten puhtaasti kansallisia toimenpiteitä aluepolitiikassa tehdään enää vähän.

Suomen kansallinen selviytymisstrategia on tällä hetkellä suuntautunut kilpailuun, kilpailuttamiseen ja näissä menestymiseen. Omaksutun ajattelun mukaisesti voimavarojen keskittäminen edesauttaa kilpailukyvyn vahvistumista. Aluerakenteen kehittymiselle ja aluepolitiikalle tämä asettaa huomattavia paineita. Aluerakenne ja infrastruktuuri muuttuvat verraten hitaasti yhteiskunnallisiin ja poliittisiin muutoksiin nähden. Alueellisen kehityksen jatkuva eriytyminen on nostattanut vaatimuksia voimistua aluepolitiikkaa ja suunnata sitä nykyistä enemmän perinteisille kehitysalueille. Pettymys valtiovallan vetäytymiseen alueellisen tasa-arvon tavoittelusta näkyy selvästi 2000-luvun alussa käydyssä aluepoliittisessa keskustelussa.

Tutkimukseni keskeisenä tavoitteena on ollut 2000-luvun alun aluepoliittisten tavoitteiden ja aluepoliittisen keskustelun ymmärtäminen. Yhteiskunnallisen keskustelun analyysi ja siitä erotettavat diskurssit kertovat aluepolitiikasta ja sen muuttuvista yhteiskunnallisista merkityksistä. Samalla tulee ilmi, että aluepolitiikan harjoittamisesta on Suomessa useita kilpailevia näkökulmia. Aluepolitiikan lopullinen suunta ja ilmenemismuoto ovat tulosta poliittisen vallankäytön prosesseista. Poliittinen valta tai toiminta ei kuitenkaan rajaudu muodolliseen politiikantekoon eli varsinaisille

poliittisille organisaatioille tai sen edustajille. Aluepolitiikkaan vaikuttaminen on mahdollista monille muillekin toimijoille, joilla on politiikan määrittelyn mukaisesti riittävästi resursseja vallan tavoitteluun, harjoittamiseen tai vastustamiseen.

Perehdyin 2000-luvun alun aluepoliittiseen keskusteluun erilaisten tutkimusten, dokumenttien, artikkeleiden, sanomalehtikirjoitusten, haastatteluiden ja dokumentoitujen puheiden avulla. Systemaattisemmin tutkin Helsingin Sanomien pää- ja mielipidekirjoitussivuilla vuosina 1990–2007 julkaistuja aluepolitiikkaa käsitteleviä kirjoituksia sekä puolueiden vuoden 2003 eduskuntavaaliohjelmia. Etenin tutkimuksessa valitsemani tutkimusmenetelmän, Q-metodologian mukaisten työvaiheiden mukaisesti. Q-metodologia on maantieteessä vielä harvinainen, mutta kansainvälisesti tunnettu subjektiivisuuden, arvojen ja erilaisten näkökulmien tutkimusmenetelmä, jonka käyttö on vähitellen yleistynyt myös Suomessa.

Q-metodologian mukaisesti rakensin keskustelun aihepiireistä teoreettisen mallin ja poimin teksteistä malliin sopivia väitteitä aluepolitiikasta. Esitin valitsemani 32 väitettä korkean tason aluepolitiikan asiantuntijoille, jotka haastattelutilanteissa ilmaisivat oman kantansa väitteisiin. Haastateltavanani oli pääasiassa eri puolueita edustavia poliitikkoja eduskunnasta ja europarlamentista sekä virkamiehiä ministeriöistä ja alue- ja paikallishallinnosta. Monella heistä oli organisaatiossaan johtava asema. Tallensin asiantuntijoiden tekemät väitejaottelut ja analysoin ne faktorianalyysin keinoin. Löydetyt faktorit tulkitsin aluepoliittisessa keskustelussa vaikuttavina diskursseina eli erilaisina ajattelu- ja puhetapoina. Käyttä-

mässäni tutkimusmenetelmässä yhdistyvät luontevasti sekä laadullisen että määrällisen tutkimuksen elementit.

Suomessa on totuttu konsensusuhenkisyyteen politiikan teossa. Tutkijoiden havaintojen mukaan konsensus kuitenkin murtui 1980-luvun lopulla, ja arvojen erilaistuminen on selvästi nähtävissä. Julkisudessa on tunnistettu vaikuttavan kaksi varsin erilaista ja toisensa pois sulkevaa kansallista identiteettiä entisen varsin yhtenäisen identiteetin sijaan. Ensimmäistä luonnehtii perinteeseen, yhtenäisyyteen ja kansalliseen ominaislaatuun tukeutuminen toisen korostaessa nykyaikaisuutta, eurooppalaisuutta ja monikulttuurisuutta. Näiden identiteettien mukainen jakolinja tulee esille myös tässä tutkimuksessa. Tunnistin 2000-luvun alun aluepoliittisesta keskustelusta kolme erilaista diskurssia. Ymmärrän diskurssit eri ihmisryhmien jakamina tapoina ajatella ja puhua jostakin ilmiöstä, tässä tapauksessa aluepolitiikasta ja sen harjoittamisen motiiveista, tavoitteista ja keinoista.

Olen nimennyt tutkimuksessani löytämäni diskurssit traditionalistiseksi diskurssiksi, kilpailukykydiskurssiksi ja konsensusdiskurssiksi. Traditionalistinen diskurssi kiinnittyy johdonmukaisesti hyvinvointivaltion arvoihin. Aluepolitiikka ja sen perusteet mielletään siinä lähtökohtaisesti samalla tavalla kuin 1960-luvulta 1980-luvulle harjoitetussa aluepolitiikassa. Sitä luonnehtivat kannanotot tämän niin sanotun vanhan aluepolitiikan arvojen puolesta, joilla tehdään vastarintaa kilpailuvaltioideologian mukaista kehitystä vastaan. Siinä korostetaan koko maasta mutta etenkin kehitysedellytyksiltään heikommista reuna-alueista huolehtimista valtiolle kuuluvana vastuuna. Aluepolitiikalla on paitsi taloudellista arvoa

myös tärkeä kulttuurinen tehtävä kansakunnan identiteetin ja yhtenäisyyden vaalijana.

Toisessa, kilpailukydydiskurssissa leimataan traditionalistisen diskurssin edustajien ajama politiikka jäänteeksi menneeltä ajalta, johon ei ole paluuta. Diskurssissa irtaudutaankin hyvinvointivaltioideologiasta kohti kilpailuvaltioideologiaa. Siinä on sisäistetty kilpailukyky-, selviytymis- ja globalisaatio-retoriikka ja niillä perustellaan uudenlaisen, pääasiassa vahvimille alueille suuntautuvan aluekehittämisen tarvetta. Valtion rooli halutaan pitää pienenä, jolloin vastuu kehityksestä ja kilpailukykyyn vahvistamisesta jää pääasiassa alueellisille toimijoille. Diskurssissa luotetaan tieto- ja innovaatiovetoiseen talouteen ja sen edellytysten kehittämiseen Suomen selviytymisstrategiana.

Luonteenomaista näille kahdelle vahvalle diskurssille on ehdottomuus, jolla oma näkökantaa puolustetaan. Kolmannessa, konsensusdiskurssissa etäännyttään näiden kahden diskurssin välisestä vastakkainasettelusta analyttävään, kompromissia hakevaan näkemykseen. Tässä diskurssissa korostuu aluepolitiikan harjoittamisen tärkeys valtion olemassaolon säilymisen kannalta. Tämä varmistetaan kansalaisten ja alueiden tasapuolisella kohtelulla. Moraalisten ja inhimillisten syiden vuoksi tasa-arvoiset elämisen edellytykset halutaan säilyttää kaikkialla.

Aluepoliittisen keskustelun asetelmat 2000-luvun alussa näyttävät tämän tutkimuksen valossa varsin lukkiutuneilta. Näkemykset aluepolitiikasta ovat kaukana toisistaan. Pääkaupunkiseudun sekä muutamien muun vahvan kasvukeskuksen ja muun maan intressit ja tarpeet poikkeavat lähtökohtaisesti toisistaan. Jos kilpailuvaltiokehitys Suomessa vahvistuu, mikä on

todennäköistä, merkitsee se suurten kaupunkien ja muun maan välisen jakolinjan voimistumista edelleen.

Maltillisesti aluepolitiikkaan suhtautuvat ovat keskustelussa näkyvyydeltään heikommassa asemassa ehkä siksikin, että monista muutoksista huolimatta aluepolitiikassa on säilynyt kompromisseja hakeva perusvire. Aluepolitiikassa on otettu selviä askeleita kilpailukykypolitiikkaan, mutta siitä huolimatta tasa-arvon tavoittelusta ei ole täysin luovuttu. Aluepolitiikka onkin todennäköisesti vasta siirtymävaiheessa kohti todella ”uutta” ja perustavalla tavalla erilaisista lähtökohdista toteutettavaa aluepolitiikkaa kuin mihin on totuttu.

Aluepolitiikka on jälleen erittäin ajankohdainen aihe. Monien alueiden tulevaisuus näyttää olevan vaakalaudalla maailmanlaajuisen teollisen rakennemuutoksen seurauksena. Suomessa kaivattaisiin nyt perusteellista ja asiapitoista keskustelua siitä, minkälaista aluerakennetta maassa halutaan tulevaisuudessa ylläpitää, millä perusteilla ja mitä toimenpiteitä se vaatii. Tämä on kuitenkin haasteellista, sillä aluepolitiikkaan liittyy paljon ideologisia ristiriitoja, eturistiriitoja sekä käsitteellistä epäselvyyttä. Jännitteitä nousee myös moninaisista, väljästi määritellyistä ja siten tulkinnanvaraisista ja monesti ristiriitaisistakin tavoitteista. Tavoitteet myös risteävät monien muiden politiikanalojen, kuten teknologia-, työllisyys- ja sosiaalipolitiikan päämäärien kanssa.

Usko demokraattisen järjestelmän pürissä tehtävän politiikan, myös aluepolitiikan, tehoon on vähentynyt, kun päätösvaltaa on siirtynyt kansalliselta ylikansalliselle tasolle. Poliittista vaikutusvaltaa on runsaasti myös muodollisen politiikan ja päätöksenteon ulkopuolella, esimerkiksi kansainvälisessä

liiketoiminnassa, ylikansallisissa organisaatioissa, kansalaisjärjestöissä ja mediassa. Pääoman rajattoman liikkumisen hallitsemassa talousjärjestelmässä taloudesta ja markkinoista on tullut lähes autonominen toimija. Valtioiden yhtä hyvin kuin kansalaisten tehtäväksi on jäänyt talouden logiikkaan sopeutuminen parhaalla mahdollisella tavalla.

Suomen kaltaisessa maantieteellisesti laajassa ja harvaanasutussa maassa aluepolitiikalla on erityinen merkityksensä. Voi sanoa, että etenkin nykyisellä, pitkälti alueiden omaehtoiseen toimintaan ja keskushallinnon informaatio-ohjaukseen perustuvalla aluepolitiikalla on yhteiskunnassa kuitenkin suurempi diskursiivinen ja symbolinen kuin materiaallinen arvo ja rooli. Sen avulla tuotetaan, vahvistetaan ja toisaalta heijastetaan mielikuvia Suomen alueellisesta rakentumisesta ja todellisuudesta. Sen piirissä määritellään kehittyneet ja kehittymättömät, keskus ja periferia sekä oikeutetaan julkisen hallinnon alueille suuntautuvat toimenpiteet. Tämä ei voi olla vaikuttamatta alueellisiin ja myös kansalliseen identiteettiin ja käsityksemme Suomesta ja suomalaisuudesta. Aluepolitiikka on keskeinen valtionhallinnon keino viestiä alueille niiden asemasta, tehtävästä ja tulevaisuudenodotuksista yhteiskunnassa.

Aluepolitiikan ja siihen liittyvien alueellisten ja yhteiskunnallisten ilmiöiden tutkimus

hyötyisi suuresti entistä rohkeammasta tie- teidenväliden rajojen ylittämisestä, jolloin aluepolitiikan yhteiskunnallisia merkityksiä saataisiin avattua nykyistä monipuolisemmin. Jännitteet aluepolitiikan ympärillä tuskin lievenevät mikäli kilpailuvaltioideologian mukaiset alueelliset strategiat voimistuvat. Tähän viittaa muun muassa metropolipolitiikan käynnistäminen pääkaupunkiseudulla. Näyttää siltä, että valtio on omaksunut kilpailuvaltion mukaiset tehtävät talouskasvun edellytysten luoja. Hyvinvointipalveluiden jatkuminen sen sijaan on vaihtelevilla resursseilla toimivien alueellisten ja paikallisten toimijoiden, ennen kaikkea kuntien viranhaltijoiden, varassa.

Trendiajattelun mukaan tämä tarkoittaa väistämättä alueellisten ja yhteiskunnallisten hyvinvointierojen kasvua. Tällä hetkellä maailma muuttuu kuitenkin niin nopeasti, että totut asetelmat saattavat kääntyä päinvastaisiksi. Talouselämän myllerrykset, ilmastonmuutos ja monet muut ympäristökysymykset, energian, ruuan ja raaka-ainneiden hintojen nousupaineet, teollisuuden rakennemuutokset, monikulttuuristuminen ja poliittiset levottomuudet eivät voi olla vaikuttamatta yhteiskunnallisiin toimintoihin ja arvostuksiin. Siten niillä on vaikutusta myös alueellisiin rakenteisiin, jotka määrittyvät yhä enemmän kansainvälisin kuin kansallisin ehdoin.

Miska Luoto, Virkaanastujaisesitelmä, 27.11.2008

Luonnonmaantiede globaalimuutostutkimuksen ytimessä

Matemaatikkojen ja fyysikkojen yhteistyö on kautta tieteen historian ollut niin väkevää, että on usein jopa vaikeata erottaa näitä aloja toisistaan. Sen sijaan vahvasti matemaattinen näkökulma luonnonmaantieteessä on edelleenkin jonkinasteinen kummajainen, ainakin suuren yleisön silmissä – osin myös vanhempien kollegojen mielissä. Korkeuskäyriäkö hän laskee vai kiviä – vai kaupunkija kartoilta? Mikä on matemaattisen näkökulman suhde reaali maailmaan ja kenttähavaintoihin? Voidaan myös kysyä ovatko mallit ja ennusteet tiedettä vai humpuukia? Kysymys on perusteltu ja oikeutettu. Pohdin esitelmässäni tämän hetken keskeisiä metodologisia ongelmia luonnonmaantieteellisessä tutkimuksessa, erityisesti globaalimuutostutkimuksen näkökulmasta. Lisäksi ruodin luonnonmaantieteen asemaa ja mahdollisuuksia monitieteisessä tutkimuskentässä.

Perustavaa laatua oleva selitys sille, miksi matematiikka ja numeerinen, alueellinen mallinnus kiinnostavat nykypäivän luonnonmaantieteilijöitä, on hyvin samantapainen kuin fysiikan osalta: luonnossa esiintyvissä prosesseissa on läsnä kirjo matemaattisia lainalaisuuksia, jotka houkuttelevat etsimään vastauksia. Toisin kuin fysikaaliset ilmiöt, maantieteelliset ilmiöt

ovat monimutkaisten elottomien ja elollisten prosessien tuottamia kokonaisuuksia. Tämä mutkistaa tilannetta huomattavasti, sillä erilaisilla satunnaistekijöillä on luonnonmaantieteessä aina niin suuri rooli, että matemaattinen malli on parhaimmillaankin vain karkea likiarvo, heikoimmillaan ajattelun harhainen apuväline.

Toisaalta alueellinen mallinnus tarjoaa tutkijoille paljon mahdollisuuksia ja usein suuria ilon hetkiä. Esimerkiksi uhanalaisen pikkupolton-perhosen toinen, aikaisemmin tuntematon sisämaapopulaatio Halikossa löytyi mallinnuksen avulla yhdistämällä satelliitikuva-aineistoja, metopopulaatio-teoriaan pohjautuvia ympäristömuuttujia sekä yleistettyjä lineaarisia malleja. Samaa menetelmällistä konseptia hyödyntäen viime kesänä löydettiin alle kuukaudessa lähes 200 uutta neidonkengän – uhanalaisen kämmekkäkasvin – kasvupaikkaa Oulangan kansallispuiston alueella. Tunnettujen kasvupaikkojen määrä lähes kaksinkertaistui aiemmasta. Molemmista läpimurroista ovat maantieteilijöiden lisäksi myös ekologit olleet kovin mielissään.

Kymmenen vuotta sitten edesmennyt suomalainen maantieteilijä, professori Leo Aario pohti alueellisten järjestelmien tutkimusta virkaanastujaisesitelmässään vuonna

1953 Helsingin yliopistossa seuraavasti:

”Nykyisin tunnustetaan yksimielisesti, että maantieteen ydin on aluetiede. Päätehtävänä on alueiden kuvaaminen, mutta ei mekaanisesti, aines ainekselta, vaan kaiken aikaa pitäen silmällä eri ainesten riippuvuutta toisistaan, ottaen huomioon muiden alueiden vaikutus tutkittavaan alueeseen ja päinvastoin, sekä selvittäen alueella tapahtuvat toiminnot ja niitä aiheuttavat voimat... Samalla alueella esiintyy monenlaisia maantieteellisiä aineksia, toimintoja ja voimia, mutta useimmiten kuitenkin yhdessä, milloin vaikuttaen samaan suuntaan, milloin kumoten tai muuttaen toistensa vaikutusta. Maantieteilijän tehtävänä on luoda selvyttä tähän kompleksiin.”

Mielestäni Leo Aario sivusi esitelmäsään monia keskeisiä nykymaantieteen ongelmakohtia. Pohdinta monimutkaisista alueellisista järjestelmistä on edelleen hyvin ajankohtaista ja avartavaa.

Tieteen tavoite ymmärtää ongelmia niiden rakenneosien kautta on johtanut osittaiseen umpikujaan alueellisten järjestelmien hallitsemisessa ja ennustamisessa. Ihmis- ja luonnonjärjestelmät ovat osoittaneet, että osia voi yhdistellä lukemattomilla tavoilla. Tämän hetken tunnetuista aluejärjestelmistä ei varmuudella voi päätellä, mikä on järjestelmien luonne tulevaisuudessa. Tämä piirre pakottaa tarkastelemaan kokonaisuuksia, mikä johtaa kompleksisuuteen. Kompleksisuuden sisältyä tietoisuus siitä, että kokonaisuus on enemmän kuin vain osiensa summa, eikä se siten ole mitattavissa ja selitettävissä pelkästään sen avulla, että ymmärretään sen eri osasten ominaisuudet, tehtävät ja toimintamuodot.

Tämä on tutkimuksellinen haaste myös luonnonmaantieteessä. Esimerkiksi valu-

ma-aluekokonaisuus on erilainen kuin sen yksittäiset osat antaisivat olettaa ja siten koko valuma-alueen ymmärtäminen vaatii enemmän ymmärrystä kuin pelkästään sen osavaluma-alueiden tuntemus. On myös ymmärrettävä, että valuma-alue kompleksisena toiminnallisena kokonaisuutena vaikuttaa niihin osavaluma-alueisiin joista se itse rakentuu. Tästä syystä valuma-alue itse muuttuessaan väistämättä muuttaa myös pieniä osavaluma-alueitaan. Alueellisesta mallinnusnäkökulmasta tämä tekee ilmiöiden ennustamisen teknisesti hankalaksi ja äärimmäisen riskialttiiksi.

Tieteenfilosofiassa käsitys tieteen luonteesta ja sen päämääristä voidaan jäsentää monella tavalla. Luonnontieteissä, johon myös luonnonmaantieteen lasken - juuri ja juuri -, tiede tarkoittaa empiiristen ilmiöiden ja niiden välisten suhteiden järjestelmällistä tutkimista sekä tutkimustietojen jäsentymistä kokonaisuutta. Luonnontiede pyrkii selvittämään todellisuuden rakennetta empirian, teoreettisen viitekehyksen ja niistä kumpuavien menetelmien avulla.

On laajalti hyväksytty ajatus, että ainoastaan teoriat, jotka on mahdollista osoittaa vääriksi, voivat olla tieteellisiä. Yleisen käsityksen mukaan tiede etenee siten, että on teoria, joka tekee ennusteita, joita testataan kokeellisesti. Kun ennuste ei pidä paikkaansa, todetaan että teoria on väärä, ja se hylätään. Ajatus on kaunis, mutta se ei pidä käytännössä paikkansa. Kirjassaan ”Tieteellisten vallankumousten rakenne” Thomas S. Kuhn käy läpi useita esimerkkejä ja toteaa, että tieteen historiassa edistysaskeleet eivät noudata tätä kaavaa. Teorioita ei hylätä vain siksi, että ne ovat ristiriidassa havaintojen kanssa. Niistä luovutaan vasta sitten, kun tarjolla on jotain parempaa vanhan tilalle.

On helppo tarkastella aiempia tapahtumia, kun tietää aavistuksen verran oikeammat vastaukset.

Tieteelliseen päättelyyn liittyvät kysymykset ovat erittäin ajankohtaisia globaalimuutostutkimuksessa. Yksi kaikkein suurimmista nykytutkimuksen haasteista on ymmärtää tällä hetkellä käynnissä oleva maapallonlaajuinen muutos ja siihen liittyvät monimutkaiset suhderakenteet. Muutokset ilmastossa, maankäytössä, lajistossa ja ekosysteemeissä sekä sosio-ekonomisissa järjestelmissä uhkaavat erityisesti äärialueiden herkkää ekologista ja sosiaalista tasapainoa. Kuinka arvioida ajatusrakennelmaa ilmaston muutoksesta ja maapallon kehityksestä kun määräaika umpeutuu vasta vuonna 2100? Kuinka siis testata teorioita ilmiöistä joita ei ole tapahtunut? Tämä hämmentää tiedeyhteisöä. Lisäksi, jäsenettäessä globaaleja ilmiöitä – kuinka tehdä kokeellista, kontrolloitua tutkimusta koeasetelman ollessa koko maapallo? Jos tässä koeasetelmassa tyydyttävästi onnistuisi, joku skeptinen ilkimys voisi tietysti todeta että missä on kontrolli?

Yksi mahdollisuus on luoda korvaavia hypoteeseja, tällöin tehdään otaksuma että korvaava hypoteesi korreloi aidon hypoteesin kanssa – ottamatta kantaa korrelaation tarkkaan luonteeseen. Korvaavia hypoteeseja ei voi testata suoraan koeasetelmien puitteissa vaan tilastollisella päättelyllä jo olemassa olevista aineistoista. Tällainen koeasetelma on todistusvoimaltaan huomattavasti heikompi kuin standardi empiirinen koe. Ongelmana on erityisesti syy-seuraus-suhteiden todentaminen, päättely voi perustua pelkästään korrelaatioihin ilman kausaalista pohjaa. Tämä on ongelma – ei vain tutkimuksessa vaan tulosten käytännön

soveltamisessa – esimerkiksi poliittisessa päätöksenteossa.

Useat maailman siteeratuimmista globaalimuutostutkimuksista on rakennettu juuri edellä kuvatun ajatusrakennelman varaan. Esimerkiksi brittiprofessori Chris Thomas tutkimusryhmineen esitti hyvinkin kiistellyssä, mutta äärimmäisen paljon julkisuutta saaneessa Nature-tiedelehden artikkelissaan, että ilmastomuutos ylittää todennäköisesti monien ekosysteemien sopeutumiskyvyn tällä vuosisadalla. Jos maapallon keskilämpötila nousee noin 2 astetta, noin neljännes tähän mennessä tutkituista kasvi- ja eläinlajeista tulee aiempaa uhanalaisemmiksi. Samasta aineistosta on tehty eri tilastollisilla koeasetelmilla ja logiikoilla tutkimuksia muissa tutkimusryhmissä – tulokset ovat olleet monin paikoin täysin päinvastaisia ja johtopäätökset ristiriidassa Thomasin esittämän kanssa. Mitä tämä osoittaa? Ennusteiden epävarmuus on suuri. Sitä että uudet tutkimuskysymykset vaativat uusia metodologisia näkökulmia ja myös joustavuutta tieteelliseltä ajattelulta – myös maantieteeltä – toisaalta uudentyyppistä arviointia – erityisesti metodologista kriittisyyttä.

Globaalimuutos tutkimuksessa, joka on luonteeltaan alueellista ja ajallista, kokonaisuudet koostuvat monista, toisiinsa vaikuttavista osasista. Nämä osien vaikutukset ovat vaikeasti selitettäviä erilaisine ja erisuuntaisine palautekytkentöineen. Globaalimuutostutkimuksen kontekstissa palautekytkentä tarkoittaa mekanismia tai ilmiötä, joka voimistuu tai heikkenee ilmastomuutoksen seurauksena, ja joka puolestaan itse voimistaa tai heikentää ilmastomuutosta. Esimerkiksi lämpötilan nousu voimistaa veden höyrystymistä. Vesihöyry

on kasvihuonekaasu, jonka määrän lisääntyminen voimistaa ilmaston lämpenemistä eli kyseessä on positiivinen palautekytkentä. Samalla kuitenkin pilvenmuodostus lisääntyy, jolloin auringon valoa heijastuu pilvistä enemmän takaisin avaruuteen – eli negatiivinen palautekytkentä. Toisaalta lisääntyneestä pilvenmuodostuksesta seuraa, että suurempi osa lämpösäteilyä jää maan ilmakehään – positiivinen palautekytkentä.

Palautekytkentämekanismia tunnetaan suuri määrä, mutta osaa niistä on erittäin vaikea mallintaa, koska ei tiedetä tarpeeksi siitä, millaisissa olosuhteissa ne käynnistyvät, miten voimakkaita ne voivat olla ja mikä on eri palautemekanismien vuorovaikutus eli interaktio. Jotkin palautekytkennät saattavat olla pitkään hyvin marginaalisia, ja vasta tietyn rajan ylityttyä ne saattavat voimistua räjähdysmäisesti. Tällainen epälineaarinen kehitys sisältää yllättäviä tapahtumia, joita ei voida palauttaa yksinkertaisiin syy–seuraussuhteisiin, ja joissa verraten pieni yksittäinen tapahtuma voi aikaansaada merkittävän tapahtumaketjun. Epälineaarisuudella viittaa tapahtumien kulussa ilmenevään ennakoimattomaan epäjatkuvuuteen. Epälineaarisuudesta johtuen systeemin kehitys voi sisältää yllätyksellisiä tapahtumia ja siinä voidaan tunnistaa niin sanottu perhosefekti. Toisin sanoen systeemin alkutilassa tapahtuvat pienetkin muutokset kertaantuvat ja voivat aikaansaada merkittävän, hyvin hankalasti ennustettavan kehityskulun. Tällaiset epälineaariset, mahdollisesti kynnsarvon omaavat ilmiöt ovat suuri haaste globaali-muutostutkimukselle.

Luonnonmaantieteessä tarkasteltaviin ilmiöihin, kuten esimerkiksi globaalimuutokseen, vaikuttaa yleensä suuri joukko eri-

laisia tekijöitä, joiden suorien ja epäsuorien vuorovaikutusten arvioiminen on vaikeaa. Yksi mahdollinen lähestymistapa on hyödyntää laskennallisia tietokonesimulaatioita. Simuloinnissa empiiristen aineistojen ja matemaattisten algoritmien avulla rakennetaan keinotekoinen todellisuus, joka yrittää jäljitellä oikeaa todellisuutta niin hyvin kuin pystyy. Muuttamalla yhtä tai muutamaa tekijää tällaisessa keinotodellisuudessa voidaan arvioida ilmiöiden ja järjestelmien muutosherkkyyttä. Tämä voi auttaa jäsentämään esimerkiksi globaalimuutoksen uhkia ja niihin sopeutumista sekä ihmis- että luonnonympäristöissä.

Maantieteelliset mallit ovat aina yksinkertaistuksia todellisuudesta. Ne leijuvatkin jossain kaoottisten järjestelmien ja naiivin yksinkertaistuksen välitilassa – pahimmillaan minimalismin verhoamassa harhaisessa usvassa. Voidaankin sanoa että mallien kautta tutkija yrittää luoda järjestystä kaaoksen partaalla – tasapainoillen kompleksisuuden ja yksinkertaisuuden keinulaudalla. Yhtenä keskeisenä piirteenä ovat myös eri järjestelmän osasten erilaiset mittakaavat – sekä alueellisesti että ajallisesti tarkasteltuna. Tulosten mittakaavasidonnaisuus on maantieteellisen tutkimuksen keskeinen ominaisuus. Vastaavasti johtopäätökset ovat aina oman mittakaavansa vankeja ja niitä ei voi suoraviivaisesti yleistää eri alueellisille tarkastelutasoille. Tämän johdosta malleihin ja simulaatioihin on rakennettava erilaisia alueellisia hierarkioita, mikä voi pahimmassa tapauksessa hämärtää itse tutkimusprosessia. Esimerkiksi arvioitaessa ilmastomuutoksen vaikutuksia ikiroutaisiin palsasoihin yksittäisillä suoalueilla ei riitä että tarkastellaan vain globaaleja lämpötila-

ja sademääräennusteita vaan on otettava huomioon myös paikalliset tekijät, kuten lumen kinostuminen ja turpeen paksuus.

Luonnonmaantieteen viimeiset kaksi vuosisataa ovat laajentaneet ymmärrystä alueellisten järjestelmien rakenteesta ja toiminnasta – tämä on toteutettu perinteisesti erilaisten karttaesitysten avulla. Kartta on klassinen maantieteellisen tiedon esitystapa, missä pisteitä, viivoja ja alueita esitetään sijaintitietona. Kartan ongelma on se, että se on yhtä aikaa sekä tiedon tallennus- että esitystapa. Näin ollen esitettävää tietoa on rajallinen määrä ja on tehtävä kompromisseja mittakaavan ja esitettävän aineiston suhteen. Nykyaikaisissa digitaalisissa paikkatietojärjestelmissä tiedon varastointi ja esittäminen ovat toteutettavissa erikseen. Tällöin tieto voi olla hyvinkin tarkkaa, ja tiedon esittämisen mittakaava tai tarkkuustaso voidaan valita tapauskohtaisesti.

Globaali muutostutkimus haastaa sekä perinteisen kartan että digitaalisen paikkatiedon. Ne ovat molemmat monessa suhteessa kömpelöitä todellisuuden jäsentäjiä. Reaalimaailmassa kaikilla kohteilla ei ole yksiselitteistä määritelmää. Esimerkiksi digitaalisessa maaperäkartassa yksi pikseli eli kuvan pienin osanen voi esittää vain yhtä maalajia kerrallaan. Tämä ei ole käytännössä aina totta – yhden pikselin alalla saattaa olla useita eri maalajeja. Monimutkaisissa numeerisissa malleissa tämä alueellisen informaation harhainen piirre on otettava huomioon, sillä kartan tarkkuudesta ja karttaan liittyvästä epävarmuudesta kumpuavat virhetekijät voivat kertaantua simulaatioissa hyvinkin nopeasti ja ennalta arvaamattomalla tavalla.

Edellisen johdosta sumeiden systeemien teoriasta ja siihen liittyvästä keskustelusta

on kummunnut luonnonmaantieteeseen uusi tutkimusnäkökulma, jossa tarkastellaan epätasaisuutta ja epävarmuutta tähän tarkoitukseen erityisesti formuloidun logiikan avulla. Sumea logiikka on matemaattisen logiikan laajennus, jossa väitteellä on diskreetin totuusarvon – tosi tai epätosi – sijasta reaalin totuusarvo suljetulla välillä nolasta yhteen. Ennen sumean päättelyn läpimurtoa epätasaisuudet ilmaistu tavallisesti yksinkertaistettiin, jolloin varsinkin tietokoneympäristössä saatiin helposti liian pelkistettyjä teorioita ja malleja: ilmiö joko on jollakin alueella läsnä tai se puuttuu. Sumeiden systeemien hyödyntäminen on lähentänyt niin luonnontieteitä ja ihmistieteitä kuin määrällisiä ja laadullisia menetelmiä, esimerkiksi alueellisessa riskiarvioinnissa ja kaukokartoituksessa.

Kaukokartoitus- ja paikkatietotutkimus ovat eräitä keskeisiä menetelmällisiä vahvuuksia luonnonmaantieteellisessä tutkimuksessa. Niissä keskitytään ympäristön tilaa ja muutosta koskevan tiedon tuottamiseen, tiedonhallintaan, tietojen analysointiin ja esittämiseen. Kaikkein keskeisimpänä: modernit alueelliset menetelmät ja laajat aineistot auttavat ymmärtämään yhä seikkaperäisemmin laajojen alueellisten ilmiöiden luonnetta ja piirteitä ja niihin vaikuttavia monimutkaisia suhderakenteita. Kaukokartoitus- ja paikkatietomenetelmät tarjoavat myös oivan tavan integroida tutkijoita saman tutkimusongelman ympärille eri tieteenaloilta.

Globaalit alueelliset järjestelmät saattavat sisältää satoja tai tuhansia potentiaalisia muuttujia ja ilman tietokoneohjelmia ja niiden tuottamia yksinkertaistuksia ne ovat ihmisen käsityskyvyn ulkopuolella. Tietotekniikan nopean kehityksen myötä

useimpien perinteisten tieteenalojen rinnalle on kehittynyt hyvin tehokkaita laskennallisia menetelmiä ja tietojenkäsittelytekniikoita hyödyntävä lähestymistapa, joka perustuu monimutkaisten ilmiöiden tutkimukseen sekä laajojen tietoaaineistojen analyysiin erilaisten numeeristen ja laskennallisten mallien avulla.

Tehokas laskentaympäristö mahdollistaa myös uudenlaiset kokeet, tietokonemallinnukset, jotka mahdollistavat alueellisten ilmiöiden havainnoinnin täysin uudella tavalla. Johtuen koneiden kyvystä käsitellä valtavia määriä informaatiota, mallinnustutkimus tieteellisenä tutkimusvälineenä on jo paljastanut uuden ulottuvuuden maantieteellisistä järjestelmistä. Tämä ulottuvuus oli aiemmin saavuttamaton, ei sen takia että se oli liian pieni tai liian kaukana, vaan koska se oli monimutkaisuudessaan niin vaikeasti tunnistettava, että pelkkä ihmismieli ei pystynyt sitä jäsentämään.

Keskeinen piirre tieteen kehityksessä on ollut tieteenalojen erikoistuminen ja tutkimustiedon sirpaloituminen yhä kapeammille osa-alueille. Tiedon määrän kasvaessa tutkijat eivät pysty seuraamaan kaikkia oman alansa tuloksia. Erikoistuminen on välttämätöntä tieteen edistykselle, mutta tieteidenvälinen toiminta voi jäädä erikoistumisen myötä pinnalliseksi. Sisällöllisesti samanlaisia ongelmia tai ratkaisuja saatetaan käsitellä eri aloilla täysin toisistaan poikkeavilla termeillä ja käsitteillä, jolloin keskustelu tieteiden välillä vaikeutuu. Tutkijat pohtivat samoja kysymyksiä viereisillä laitoksilla toisistaan tietämättä tai välittämättä. Onko tämä strategia tieteen kehityksen kannalta kaikkein hedelmällisin vaihtoehto? Lopullisena uhkana on, että aidosti uusia ideoita ja teorioita ei synny, vaan joku on

luonut sen jo aiemmin toisessa asiayhteydessä. Tämä on monelle tutkijalle arkipäivää referee-palautteen muodossa.

Tieteellisessä keskustelussa käsitteet monitieteisyys, poikkitieteisyys ja tieteidenvälisyys ovat yleistyneet viimeisen 10 vuoden aikana. Edelliset käsitteet voidaan ymmärtää monin tavoin; hieman kärjistäen voidaan sanoa että monitieteisessä tutkimuksessa tutkijat tarkastelevat samaa aihetta omilla menetelmillään. Yhteistyön tuloksena syntyy kokoava ja moniulotteinen käsitys tutkimuksen kohteesta. Tieteidenvälisyys menee monitieteisyyttä pitemmälle: siinä tutkijoiden työn tuloksena syntyy tieteen rajat ylittävää ja hämärtävää yhteistyötä. Poikkitieteisyydessä mennään vielä pidemmälle. Siinä yhteistyö tuottaa uusia teorioita, menetelmiä ja näkökulmia. Parhaimmillaan yhteistyössä on kyse usean perinteisen tieteenalan risteymästä ja siitä, että juuri tähän rajapintaan – parhaassa tapauksessa risteykseen – syntyy uusia tapoja ymmärtää ja jäsentää tieteellistä maailmankuvaa. Mahdollisesti voi syntyä jopa uusi uskomusjärjestelmä – paradigma, joka ohjaa ajatteluamme ja toimintaamme.

Gloaalimuutostutkimuksessa ei riitä yhden laitoksen voimavarat tai perinteiset akateemiset toimintamallit – tarvitaan tutkimusta, opetusta ja tieteellisiä ratkaisumalleja ennennäkemättömän laajalti ja avarakatseisesti. Gloaalimuutostutkimus ylittää perinteiset tieteenalojen väliset rajat. On keskeistä hyödyntää vahvasti poikkitieteellistä osaamista ja edistää ja hyödyntää siten verkostoitumista ja yhteistyötä.

Mitä tämä tarkoittaa luonnonmaantieteessä? Erityisen tärkeäksi tulee eri tieteen alojen välinen yhteistoiminta tieteellisessä tutkimuksessa, tutkimuskysymysten for-

mulloinnissa ja menetelmäkehityksessä. Maantieteilijöiden tulee tehdä tiivistä yhteistyötä myös muiden alojen tutkijoiden kanssa saadakseen tarvittavaa teoreettista näkemystä ja menetelmällistä osaamista turvaamaan globaalimuutostutkimuksen kehitystä. Lisäksi, globaalimuutostutkimuksessa korostuvat kansainvälinen yhteistyö ja tutkimuksen verkostoituminen. Toisaalta se vaatii tutkijoilta, laitoksilta ja koko tiedeyhteisöltä paljon. Keinotekoiset laitosrajat, koulukuntaerot, kapea-alainen omaan alaan-

sa tuijottaminen tai oman tutkimusalansa suojaaminen on väistämättä tutkimusta vahingoittava strategia.

Näen ja hartaasti uskon että tämä on luonnonmaantieteen suuri mahdollisuus ja keskeinen kehitysalue tässä hetkessä ja tässä tutkimusympäristössä – mahdollisuus rakentaa, liimata, kitata ja saumata yhteistyötä eri tutkimusalojen, traditioiden ja näkökulmien välille alueellisten ilmiöiden tarkastelun, jäsentämisen ja mallintamisen pohjalta.

Maantieteen laitoksella vuosina 1964-2008 valmistuneet väitöskirjat

1964

Helle Reijo   Retailing in rural Northern Finland: particularly by mobile shops. *Fennia* 91: 3. *Oulun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* n:o 5.

1966

Hult Juhani   The areal differentiation of farming in the Oulu district, Finland. *Fennia* 94: 2. *Oulun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* n:o 12.

1969

Naukkarinen Arvo   Population development in Northern Finland 1950-1965: with particular reference to regional age and sex composition features as explaining migration and natural population changes and as providing a basis for classification by demographic development. *Nordia* 1969, 8. *Oulun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* n:o 26.

1970

Hakala Juhani   Migration as a geographical indicator of social change in Etelä-Pohjanmaa, Finland. *Fennia* 100: 1. *Oulun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* n:o 27.

1971

Alestalo Jouko   Dendrochronological interpretation of geomorphic processes. *Fennia* 105. *Oulun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* n:o 34.

1976

Siuruainen Eino   The population of Sàmi area of Finnish Lapland: a regional study with special emphasis on rates and sources of income. *Acta Universitatis Ouluensis. Series A. Scientiae rerum naturalium* n:o 40. *Geographica*: 2. *Oulun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* n:o 55.

1977

Häkkiä Matti   Geographical aspects of forest returns on Finnish farms. *Fennia* 152. *Oulun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* n:o 59.

1978

Talman Paavo Dairy farming in Finland: geographical aspects of the development, typology and economics of Finnish dairy farming. *Acta Universitatis Ouluensis. Series A. Scientiae rerum naturalium* n:o 62. *Geographica*: 5. *Oulun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* n:o 62.

1979

Koutaniemi Leo Late-glacial and post-glacial development of the valleys of the Oulanka river basin, north-eastern Finland. *Fennia* 157, s. 13-73. *Oulun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* n:o 64.

1982

Keskitalo Jorma Reserves of peat and ligneous material in the mires of the Siikajoki valley and Oulujärvi area. *Nordia* 16: 1. *Oulun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* n:o 75.

Luoma-aho Seppo

Landforms and morphostructure in Koillismaa, Finland. *Fennia* 160: 1. *Oulun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* n:o 76.

Luostarinen Matti

A social geography of hydro-electric power projects in northern Finland: personal spatial identity in the face of environmental changes. *Acta Universitatis Ouluensis. Series A. Scientiae rerum naturalium* n:o 130. *Geographica*: 7. *Oulun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* n:o 79.

1984

Tuomi Ossi

The socio-spatial integration of the rural population in Northern Finland. *Nordia* 18: 1. *Oulun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* n:o 88.

1985

Keränen Reijo

Wave-induced sandy shore formations and processes on Lake Oulujärvi, Finland. *Nordia* 19:1. *Oulun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* n:o 93.

1987

Jussila Heikki

Spatial diffusion of modernization: a study of farm mechanization in Finland at regional and local levels. *Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos A* 4. *Oulun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* n:o 101.

1989

Karjalainen Elli Migration and regional development in the rural communes of Kainuu, Finland in 1980-85. *Nordia* 23: 1. *Oulun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* n:o 111.

1990

Rusanen Jarmo Role of the local people in the utilization of water resources, a case study of the river Iijoki in Northern Finland. *Nordia* 23: 3, *Oulun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* n:o 113, s. 119-208.

1993

Muilu Toivo Regional variations in working hours and work orientation in Finland. *Fennia* 170:2, s. 95-203.

1994

Karvonen Marjatta Regional differences in the IgC antibody prevalence and the association of *C. pneumoniae* seropositivity with the mortality from coronary heart disease (CHD). *Publication of the National Public Health Institute A*: 8.

1996

Raivo Petri Maiseman kulttuurinen transformaatio. Ortodoksinen kirkko suomalaisessa kulttuurimaisemassa. *Nordia Geographical Publications* vol 25: 1.

1998

Colpaert Alfred Satellite data and environmental GIS, from remotely sensed data to geographical information. *Acta Universitatis Ouluensis, A* 307.

Pelikka Petri

Development of correlation chain for multispectral airborne video camera data for natural resource assessment. *Fennia* 176: 1, 1-110.

Vaattovaara Mari

Pääkaupunkiseudun sosiaalinen erilaistuminen. *Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia* 1998: 7.

1999

Halme Timo

Muuttuva alue- ja yhteiskuntarakenteen, Paikkatietoon perustuva tulkinta. *Nordia Geographical Publications* vol 28: 1.

2000

- Kauppinen Jarkko Muuttoliike Suomessa vuosina 1989-1994 koordinaattipohjaisten paikkatietojen perusteella. *Siirtolaisuusinstituutin tutkimuksia* A 22.
- Åman Pentti Oulujärven hydrogeografiset piirteet ja alueellinen veden laatu. *Nordia Geographical Publications* vol 29:1.

2001

- Kinnunen Ismo Ympäristön suunnittelu - ongelmallinen kokonaisuus : arvio kuntien ympäristön suunnittelun tilasta ja kehityksestä. *Acta Universitatis Ouluensis, Scientiae Rerum Naturalium*, A 368.
- Saarinen Jarkko **Transformation of a tourist destination. Theory and case studies on the production of local geographies in tourism in Finnish Lapland.** *Nordia Geographical Publications* vol 30:1.
- Vuolteenaho Jani Työn lopun kaupunki. Arjen maantiede, työttömyys ja kulttuurinen muutos. *Nordia Geographical Publications* vol 30: 3.
- Äikäs Topi Antti Imagosta maisemaan. Esimerkkeinä Turun ja Oulun kaupunki-imagojen rakentaminen. *Nordia Geographical Publications* vol 30: 2.

2003

- Tervo Mervi Geographies in the making: Reflections on sports, the media, and national identify in Finland. *Nordia Geographical Publications* vol 32: 1.

2004

- Kauppila Pekka Matkailukeskuksen kehitysprosessi ja rooli aluekehityksessä paikallistasolla: esimerkkeinä Levi, Ruka, Saariselkä ja Ylläs *Nordia Geographical Publications* vol 33: 1.
- Rytkönen Mika Geographical study on childhood type 1 diabetes mellitus (T1DM) in Finland. *Acta Universitatis Ouluensis Scientiae Rerum Naturalium*, A 410.

2005

- Kymäläinen Päivi Geographies in Writing. Re-imagining Place. *Nordia Geographical Publications* vol 34: 3.
- Ridanpää Juha Kuvitteellinen pohjoinen. Maantiede, kirjallisuus ja postkoloniaalinen kritiikki. *Nordia Geographical Publications* vol 34: 2.
- Valta-Hulkkonen Kirsi Remote sensing as a tool in aquatic macrophyte mapping. *Nordia Geographical Publications* vol 34: 1.

2006

- Autio Jyrki Environmental factors controlling the position of the actual timberline and treeline on the fells of Finnish Lapland. *Acta Universitatis Ouluensis, Scientiae Rerum Naturalium*, A 452.
- Räsänen Satu Palynological tools for quantitative reconstructions of human impact on vegetation in Fennoscandian boreal forests. *Nordia Geographical Publications* vol 35: 1.

2007

- Ala-Rämi Katariina Networking, communication and proximity in high-technology enterprise collaboration: Case of Northern Finland. *Nordia Geographical Publications* vol 36: 2.
- Iivari Pekka Geopolitical argumentation - Intelligence perceptions in a spatio-temporal context in Russia in 1991-2006. *Nordia Geographical Publications* vol 36: 3.
- Partanen Sari Recent spatiotemporal changes and main determinants of aquatic macrophyte vegetation in large lakes in Finland. *Acta Universitatis Ouluensis, Scientiae Rerum Naturalium*, A 495.

2008

- Luoto Ilkka Paikan tekstit ja niiden henki. Johdatus geosemiotiikkaan – matkakertomus paikan kulttuuriseen ytimeen. *Nordia Geographical Publications* vol 37: 2.
- Pikner Tarmo Evolving cross-border urban networks: case studies in Baltic Sea area. *Nordia Geographical Publications* vol 37: 4 .
- Prokkola Eeva-Kaisa **Making borders, removing barriers: Cross- border cooperation, regionalization and identity at Finnish-Swedish border.** *Nordia Geographical Publications* vol 37: 3.
- Remahl Tea Aluepolitiikan yhteiskunnalliset merkitykset ja muutos: hyvinvointivaltiosta kilpailuvaltioon. *Nordia Geographical Publications* vol 37: 5.
- Riipinen Mari Sosiaalisen pääoman skaalaus. Paikallisia ja ylipaikallisia näkökulmia maankäyttöön Nellimissä, Inarissa. *Nordia Geographical Publications* vol 37: 1.

Maantieteen laitoksella vuonna 2008 valmistuneet Pro gradu -tutkielmat

Aikio Eeva-Maarit	Näkökulmia asumiseen Oulun Meri-Toppilassa
Alaperä Elina	Perämeren jääpeitteen viimeaikainen kehitys ilmastonmuutoksen indikaattorina
Anttila Eeva-Leena	Yli-Kitkan Kesälahden rehevöitymiskehityksen paleolimnologinen rekonstruointi piileväanalyysin avulla
Hakala Marika	Alueelliset kuolleisuuserot Suomessa vuosina 1978-95
Haurinen Taija	Uhanalaisten eläinten kauppa osana luonnonvaraisten lajien kauppaa. Kansainvälinen ja Euroopan Unionin kauppa sekä kaupansäätely
Hurme Ari	Pakolaisena Suomessa. Tutkimus Pohjois-Suomessa asuvien pakolaisten etnisestä identiteetistä ja siihen vaikuttavista tekijöistä
Hyväri Riina	Kuhmon metsien dynamiikkaa – dendroekologinen metsäpalohistorian tutkimus
Hätälä Johanna	Maiseman muuttuminen Limingan lakeuden valtakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella
Ikonen Paavo	Ilmastonmuutos lukiomaantieteen oppikirjoissa 1954-2005
Järvelä Maija	Pedon paikka. Suden ja ihmisen suhde susikeskustelussa
Klemetti Hanna	Maantiedon tehtäväpohjan suunnittelu ja arviointi kestävän kehityksen opetuspeleihin
Klemettilä Teijo	Kansainvälinen kaivostoiminta paikallistasolla. Esimerkkinä Ranua
Kotavaara Ossi	GIS approaches for studying the relationship between the development of spatial structure and railway infrastructure in Finland

---

Krannila Virpi	Erikoissairaanhoidon alueellinen järjestäminen Pohjois-Norjassa
Kujala Maarika	Suomu matkakohteeksi? Suomen matkailukeskuksen vetovoimatekijät ja matkailijatyytit
Kumpula Janna	Yritystapahtuma liiketoimintasuhteiden ponnahduslautana. Yrityssenssit vuosina 2006-2008 Pohjois-Suomessa
Lampinen Pirre	Mökki Kuusamossa. Vapaa-ajanasuntojen rakentaminen vuosina 1986-2006 sekä omistajien kotipaikkojen alueellinen jakautuminen
Lankila Tiina	Ihmisen vaikutus kasvillisuuteen Kuusamon Yli-Kitkan Kesälahdella siitepölytutkimuksen valossa
Manninen Saara	Elinympäristöjen ennallistava mallintaminen ja maisemarakenneanalyysit: tutkimus Pohjois-Pohjanmaalla sijaitsevien harjajensuojeluohjelman harjujen biologisista arvoista
Mäkelä Hanna-Kaisa	Ylä-Savon seudullisen paikkatietoportaalien kehittämisen edellytykset
Määttä Heidi	Rukan ja Levin matkailukeskusten vaikutus lähialueen vesistöihin
Nevala Marika	Virpiniemen matkailun ja virkistyskäytön motiivit sekä alueen kehittäminen
Niskala Maaria	Alkuperäiskansojen representaatiot matkailussa. Himbat matkailun kuvissa
Nousiainen Tapani	Pohjantien rakentumisprosessi ja eri linjausvaihtoehdoista käyty keskustelu vuosina 1958-2003
Nyysönen Raimo	Luonnollisten tekijöiden ja ihmisen vaikutus Hailuodon rantamuotoihin ja metsittämiseen
Palovuori Laura	Väestön ja työvoiman kehityksen tulevaisuuden näkymät Pietarsaaren seudulla

---

Patala Mervi	Etelä-Pohjanmaan elokuvissa: Alueellisen identiteetin ja etelä-pohjalaisuuden representaatiot maakuntaa kuvaavissa elokuvissa
Rannanpää Heidi	Merenkurkun saariston Sommarön linnakealueen virkistyskäyttö: kävijöiden motiivit ja luonnon vetovoimaisuus
Rytkönen Anne-Mari	Niin metsä vastaa... Vuorovaikutteisen suunnittelun haasteet ja mahdollisuudet metsätalouden vesiensuojelussa
Saastamoinen Hanna	Oulun alueen lämpö- ja sadantaolot 1954-2007
Saine Elina	Oulun matkakeskuksen asemakaavamuutos. Tapaustutkimus vallan ja osallisuuden näkökulmasta
Sakko Teija	Ilmastonmuutoksen vaikutukset lumisuuteen Koillismaalla ja Itä-Lapissa
Salo Marja	Suomalaisten vapaa-ajanmatkailun luonnonvarojen kulutus
Sarkkinen Niina	Happamat sulfaattimaat ja niiden merkitys soiden uusio-käytölle Siikajoen valuma-alueella
Susi Riikka	Ristijärven Seniorpolis. Ristijärvellä syntyneiden suurten ikäluokkien halukkuus paluumuuttoon ja senioristrategian vaikutus muuttohalukkuuteen
Tuokila Mirka	Cycle, behaviour and importance of nitrogen in aquatic environment of the Bothnian Bay nearby the discharging points of Outokumpu Tornio works and Kemi mine
Vaaramaa Merja	Uhanalaiset putkilokasvit Oulangan kansallispuiston kantaosassa – niiden levinneisyyteen ja runsauteen vaikuttavat tekijät
Varanka Sanna	Ympäristötekijöiden vaikutus vedenlaatuun Suomessa
Virkkunen Sanna	Tuomen (<i>Prunus padus</i> L.) ja haavan (<i>Populus tremula</i> L.) fenologia Suomessa 1997-2006

Virkkunen Veikko	Ympäristötekijöiden merkitys retkeilyreittien kulumisprosessissa Syötteen matkailualueella
Visakova Riikka	Metsän merkitykset. Metsän käytön ja suojelun konfliktit – esimerkkinä Kuusamon yhteismetsäkiista
Vähäkangas Kirsi	Kaivostoiminnan suhde Kittilän matkailu- ja kuntaimagoon
Väre Heli	Helsingin seudun yhteistyö
Ämmälä Anne	Tulvariskit Lapuan taajaman tulva-alueella

Tunnelmakuvia vuosien varrelta

Virkistäytymispäivä ennen...

Laitoksen väki hiihtoretellä Rokualla keväätalvella 1982.

... ja nyt.

Meripelastusta harjoittelemassa Varjakassa kesäkuussa 2007 (kuva: Harri Antikainen).

Pikkujoulut ennen...

Tiernapojat 1980-luvulla.

... ja nyt.

“Joulupuu on rakennettu”. Pikkujouluissa vuonna 2008 (kuva: Tanja Löytynoja).